

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Josef Paták

Migrace a mobilita poddaných na třeboňském panství ve druhé polovině 17. a v 18. století

Migration and Mobility of the Subject Population in the Třeboň Dominion in
the Second Half of the 17th and in the 18th Century

Praha 2013

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jaroslav Čechura, DrSc.

Děkuji prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi, DrSc. za pečlivé vedení mé práce a všem lidem, kteří mi radou, podporou nebo jiným způsobem pomohli k jejímu dokončení.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 31. července 2013

.....
Josef Paták

Klíčová slova

Třeboň [panství], Dynín, soupisy poddanské, migrace, mobilita, poddaní, armáda

Keywords

Třeboň [dominion], Dynín, Lists of Subjects, Migration, Mobility, Subjects, Army

Abstrakt

Předložená bakalářská práce se pokusila o analýzu a popsání migrace poddanského obyvatelstva jihočeské vesnice Dynín mezi lety 1661 a 1740. Je založena na rozboru unikátního pramene, jímž jsou poddanské soupisy třeboňského panství z let 1661 až 1839. S jejich pomocí byl učiněn pokus o rekonstrukci životů poddaných. Díky vzájemnému srovnání prostorových pohybů obyvatel bylo rozlišeno a popsáno pět hlavních druhů migrace. Práce se snaží zprostředkovat variabilitu a proměnlivost migrací a ukázat, že mobilita poddanského obyvatelstva byla složitým jevem a nelze ji jednoduše generalizovat. Podrobně se věnuje fenoménu odchodů dynínských poddaných do armády, který nabyl značných rozměrů ve třicátých letech 18. století. Krátce se zabývá srovnáním údajů poddanských soupisů s informacemi z matrik a pozemkových knih.

Abstract

The aim of this thesis is to examine and describe the migration of the subject population of the South Bohemian village of Dynín between 1661 and 1740. The analysis is based on a unique source, the 1661-1839 lists of subjects of the Třeboň dominion. The thesis uses the lists to restore lives of individual subjects. It compares the migration of the population in order to distinguish and describe five basic kinds of migration. The thesis aims to present the variability of migration. It suggests that migration and mobility of the subject population is a very complex topic that should not be simplified. The thesis examines the process of leaving the village and joining the army, which was particularly common in the 1730s. The work also compares the data provided by the lists of subjects with the information obtained from the parish and estate registers.

OBSAH

1	ÚVOD	9
1.1	ČASOVÉ A PROSTOROVÉ VYMEZENÍ PŘEDMĚTU PRÁCE A STRUKTURA PRÁCE	10
2	POUŽITÉ PRAMENY	12
2.1	PODDANSKÉ SOUPISY	12
2.2	MATRIKY	14
2.3	SOUPIS PODDANÝCH PODLE VÍRY	14
2.4	POZEMKOVÉ KNIHY	15
3	SEZNÁMENÍ S LOKALITOU A EPOCHOU	16
3.1	PANSTVÍ TŘEBOŇ	16
3.1.1	<i>Přírodní podmínky a krajina třeboňského panství</i>	<i>16</i>
3.1.2	<i>Vznik a vývoj panství do konce třicetileté války</i>	<i>17</i>
3.1.3	<i>Třeboňské panství pod vládou Schwarzenbergů.....</i>	<i>18</i>
3.1.4	<i>Dynín.....</i>	<i>19</i>
3.2	PODDANÉ OBYVATELSTVO V POBĚLOHORSKÉ DOBĚ	20
3.2.1	<i>Obecná charakteristika.....</i>	<i>20</i>
3.2.2	<i>Patrimoniální správa a poddané obyvatelstvo</i>	<i>21</i>
3.2.3	<i>Vztah poddaných k vrchnosti, státnímu aparátu a osobě panovníka.....</i>	<i>23</i>
3.3	NÁBOŽENSKÝ ŽIVOT PODDANÝCH NA TŘEBOŇSKÉM PANSTVÍ	24
3.3.1	<i>Rekatolizace v jižních Čechách</i>	<i>24</i>
3.3.2	<i>Barokní lidová zbožnost.....</i>	<i>26</i>
3.3.3	<i>Náboženský život dynínských poddaných</i>	<i>27</i>
3.4	DEMOGRAFICKÉ POMĚRY V ČESKÉM KRÁLOVSTVÍ A V JIŽNÍCH ČECHÁCH	29
3.4.1	<i>Základní tendence demografického vývoje Českého království v 17. a 18. století</i>	<i>29</i>
3.4.2	<i>Poválečná demografická obnova.....</i>	<i>30</i>
3.4.3	<i>Jižní Čechy a třeboňské panství ve světle demografických výzkumů.....</i>	<i>32</i>

3.4.4	<i>Populační poměry v Dyníně v raném novověku</i>	33
3.5	AGRÁRNÍ VÝROBA A ROLNICKÉ HOSPODAŘENÍ V DOBĚ POBĚLOHORSKÉ ..	34
3.6	MATERIÁLNÍ PODMÍNKY ŽIVOTA PODDANÝCH V RANÉM NOVOVĚKU.....	36
3.6.1	<i>Strava a oděv venkovských poddaných.....</i>	36
3.6.2	<i>Selská usedlost a její vybavení.....</i>	37
3.6.3	<i>Hospodářské objekty.....</i>	40
3.7	DOPRAVA A POZEMNÍ KOMUNIKACE V RANÉM NOVOVĚKU	41
3.7.1	<i>Dopravní situace a pozemní komunikace na třeboňském panství a v okolí Dynína</i>	43
4	MIGRACE DYNÍNSKÝCH PODDANÝCH MEZI LETY 1661 A 1740.....	45
4.1	SITUACE V DYNÍNĚ NA POČÁTKU SLEDOVANÉHO OBDOBÍ.....	45
4.2	SITUACE V DYNÍNĚ NA KONCI SLEDOVANÉHO OBDOBÍ.....	46
4.3	MIGRACE SPOJENÁ SE ZMĚNAMI MAJITELE PODDANSKÝCH NEMOVITOSTÍ.....	47
4.3.1	<i>Okolnosti změny majitele poddanské nemovitosti</i>	48
4.3.2	<i>Převzetí nemovitosti manželským párem či rodinou s dětmi</i>	49
4.3.3	<i>Shrnutí.....</i>	50
4.4	SŇATKOVÉ MIGRACE	52
4.5	MIGRACE SPOJENÁ S ČELEDNÍ SLUŽBOU A PODRUŽSTVÍM	53
4.5.1	<i>Čelední služba potomků aktivních hospodářů</i>	54
4.5.2	<i>Čelední služba dětí výměnkářů a sirotků</i>	55
4.5.3	<i>Migrace podružských rodin a čelední služba potomků podruhů.....</i>	58
4.5.4	<i>Rozdělení úloh v poddanské domácnosti</i>	59
4.5.5	<i>Žebrota.....</i>	61
4.5.6	<i>Shrnutí.....</i>	63
4.6	ODCHODY NA VOJNU	64
4.6.1	<i>Habsburská monarchie a evropské válečné konflikty v letech 1660 až 1740</i>	65
4.6.2	<i>Obecné poznatky o odchodech dynínských poddaných do armády</i>	66
4.6.3	<i>Jednotlivé případy odchodů na vojnu</i>	68
4.6.4	<i>Shrnutí.....</i>	71
4.7	LIDÉ, KTEŘÍ TRVALE ODEŠLI ZE VSI A PANSTVÍ	73
4.8	LOKALITY SPOJENÉ S MIGRACÍ DYNÍNSKÝCH PODDANÝCH	75

4.9	SROVNÁNÍ INFORMACÍ Z PODDANSKÝCH SOUPISŮ S ÚDAJI POZEMKOVÝCH KNIH A MATRIK	78
5	ZÁVĚR	80
6	SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	83
6.1	NEVYDANÉ PRAMENY	83
6.2	VYDANÉ PRAMENY	83
6.3	LITERATURA	83
6.4	ELEKTRONICKÉ ZDROJE	87
7	SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH	88
	OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	89

1 Úvod

Mobilita a migrace jsou typickými znaky současné postmoderní společnosti, rozhodně se však nejedná o fenomény vyhrazené pouze dnešní době, ale spíše jevy, které jsou vlastní všem lidským společnostem.¹ Není proto divu, že se s nimi setkáme i v případě, že upřeme pohled na raně novověké Čechy, konkrétně na prostředí poddanského venkova. Ačkoliv zahraniční historiografie věnuje dějinám migrací dlouhodobou pozornost,² odborné debaty v našem prostředí se většinou soustředí na jiné otázky. To však neznamená, že výzkum migrace poddaného obyvatelstva není zajímavým a perspektivním tématem. Zkoumání prostorových pohybů osob na raně novověkém venkově může přispět k lepšímu poznání každodenního života prostého zemědělského obyvatelstva a poskytnout vhled do životních osudů konkrétních jednotlivců. Studium migrace v pobělohorských Čechách může nabídnout množství poznatků, které mohou prohloubit a zpřesnit naše vědomosti o venkovském poddanském obyvatelstvu této epochy.

Předložená práce se táže, jak vypadala, jakých forem a podob nabývala, jaké intenzity dosahovala a ze kterých motivů vycházela migrace obyvatel jedné konkrétní vesnické lokality. Opírá se primárně o poddanské soupisy třeboňského panství. Na základě dat o obyvatelích jihočeské vsi Dynín byly rekonstruovány individuální osudy poddaných, jejich rodinné zázemí, pracovní zařazení i migrační chování. Srovnáním získaných informací byly identifikovány a popsány základní typy prostorových přesunů, které obyvatelé Dynína podstupovali. Práce klade důraz na pestrost a rozmanitost v jednání poddaných, jež se odrážely i v jejich prostorových pohybech.

Na základě analýzy přesunů poddaných bylo identifikováno pět základních druhů migrace. Ty jsou popsány jednak obecně, jednak jsou zpravidla ilustrovány konkrétními příklady. Kromě toho jsem se snažil upozornit na odlišné chování lidí, kteří se v určité situaci rozhodli jinak než ostatní sledované osoby. Ukázalo se, že migrace byla jevem velmi rozmanitým, různorodým a diferencovaným. Značnou roli při ní hrály individuální faktory a subjektivní rozhodnutí. Snažil jsem se proto alespoň naznačit škálu možností, které se před poddanými otevíraly prakticky v každém okamžiku jejich života. Usiloval

¹ M a u r, Eduard: *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. In: G r u l i c h, Josef – M a u r, Eduard (edd.): *Dějiny migrací v českých zemích v raném novověku*. Historická demografie 30, 2006 (supplement), s. 7.

² Tamtéž.

jsem také o přiblížení motivů, které mohly konkrétní osoby podnítit k migraci, stejně jako faktorů, jež mohly naopak podporovat rozhodnutí setrvat na jednom místě.

1.1 Časové a prostorové vymezení předmětu práce a struktura práce

Předložená práce se zabývá migrací poddaných z jihočeské vesnice Dynín v období raného novověku, přesněji mezi lety 1661 a 1740. Na základě analýzy příslušných ročních poddanských soupisů a rekonstrukce individuálních osudů usiluje o objasnění významu a role různých druhů migrace na raně novověkém venkově.

Časové vymezení tématu bylo zvoleno s ohledem na výskyt primárního pramene, jímž jsou poddanské soupisy třeboňského panství, které byly kontinuálně vedeny od roku 1661. Období zhruba mezi lety 1660 a 1740 představovalo poměrně klidnou etapu v životě jihočeského regionu, která však byla z obou stran ohraničena ničivými válečnými konflikty. Ve sledované epoše tak mohl poddanský venkov žít běžným životem bez velkých výkyvů a vnějších zásahů. Období zhruba do roku 1700 také můžeme považovat za éru, kdy docházelo k postupné rekonstrukci a regeneraci regionu, jenž byl vážně poznamenán třicetiletou válkou. Obnova vesnic a hospodářství byla prováděna demografickým růstem, který se však s rokem 1700 nezastavil a trval prakticky až do konce zkoumaného období.³

Volba konkrétní lokality byla podmíněna hlavně požadavkem, aby byli její obyvatelé podchyceni v záznamech poddanských soupisů třeboňského panství. Ačkoliv zpočátku se počítalo se srovnáním dvou či tří vsí v kratší časové perspektivě, nakonec byla upřednostněna analýza jedné lokality v delším období. Vesnice se proto měla v evidenci vyskytovat už od roku 1661. Měla být zvolena osada, která by se ve srovnání s dalšími sídly na třeboňském dominiu vyznačovala nadprůměrným počtem hospodářů.⁴ Uvedeným kritériím vyhovoval Dynín, který splnil i požadavek, aby se nacházel v pokud možno otevřené a rovinaté krajině a byl součástí husté sítě obcí. To dává do budoucna možnost srovnat migraci obyvatel Dynína a některé z izolovaných a periferních vsí třeboňského panství. Pro Dynín jsou navíc od roku 1674 k dispozici matriční zápisy, pozitivně působila také skutečnost, že existovalo monografické zpracování historie vesnice a jejího okolí.⁵

³ Grulich, Josef: *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva v jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice 2008, s. 118-130.

⁴ Chalupa, Aleš a kol. (edd.): *Tereziánský katastr český*. Svazek I. Praha 1964, s. 148-152 (dále TK).

⁵ Kolda, Vlastimil: *Bošilecko*. Bošilec, Dynín, Lhota, Ponědražka. České Budějovice 1998.

Předložená práce se nezakládá na žádné zvláštní metodické výbavě. Snaží se však vyhnout demografické optice zpracování a exaktní kvantifikaci. Usiluje spíše o slovní popis a charakterizaci sledovaných jevů i individuálních osudů. Východiskem při její tvorbě byla analýza písemných pramenů, v první řadě poddanských soupisů třeboňského panství. Získané údaje byly následně srovnávány s informacemi z matrik a pozemkových knih. Na základě ročních soupisů byly rekonstruovány přibližné životní osudy obyvatel vesnice Dynín a jejich prostorové pohyby. Výsledkem vzájemné komparace migračního chování poddaných bylo stanovení pěti základních kategorií migrace, jež jsou rozebrány v analytické části práce.

Závěry a výsledky práce jsou a mohou být pouze ilustrativní. Ačkoliv se domnívám, že některé poznatky mohou mít obecnější platnost, vždy je třeba si uvědomit, že byly získány rozbořením údajů pocházejících z jedné lokality. V jiných vesnicích mohla panovat zcela odlišná situace, proto nelze závěry žádným způsobem generalizovat.

První část práce tvoří stručný úvod, v němž jsou vysvětleny její cíle a vymezen předmět studia v rovině časové i geografické. Na tuto pasáž navazuje kapitola, která se věnuje popisu hlavních použitých pramenů. Obecnou část práce tvoří několik oddílů, které seznamují s vybranými aspekty života poddaných v pobělohorské době a v nichž je blíže charakterizována zvolená lokalita. Následuje analytická část, která popisuje jednotlivé identifikované druhy migrace. Posledním oddílem je závěr, kde jsou shrnuty výsledky zkoumání. Za seznamem literatury a zdrojů se nacházejí obrazové přílohy.

2 Použité prameny

2.1 Poddanské soupisy

Poddanské soupisy byly pořizovány za účelem evidence veškerého vesnického a zčásti i městského obyvatelstva na daném panství. Jednalo se o pramen, který se vyskytoval prakticky výhradně v českém prostředí, výjimečně byly vedeny i na Moravě.⁶ Výhodou poddanských seznamů je skutečnost, že neevidovaly pouze dospělé osoby, ale i děti předzपovědního věku s tím omezením, že zaneseny byly zpravidla ty, které přežily kritické období zhruba jednoho roku po narození.⁷

Soupisy se po třicetileté válce vyvinuly ze sirotčích register, která vznikala už od první poloviny 16. století hlavně na panstvích předních českých aristokratů.⁸ Tyto dokumenty, v dobové terminologii označované jako „*registra stavění sirotků*“, sloužily k evidenci sirotků vhodných pro službu na panských velkostatech.⁹ Vrchnost měla sirotky ochraňovat, často jich však využívala jako pracovní síly, přičemž k naplnění obou cílů měla napomáhat právě sirotčí registra.¹⁰

V souvislosti s úbytkem počtu obyvatel v první polovině 17. století a poklesem dostupné pracovní síly byla sirotčí registra rozšířena na plnohodnotné soupisy veškerého poddaného venkovského obyvatelstva. Pro třeboňské panství byl klíčový nástup Schwarzenbergů a následná správní reforma Jana Adolfa Schwarzenberga provedená roku 1660, díky níž byla následujícího roku zavedena každoročně aktualizovaná evidence vesnického obyvatelstva. Na mezerovitá sirotčí registra, jejichž dochované exempláře pocházejí z let 1629, 1634 a 1656 až 1660, navázala ucelená a takřka nepřerušovaná řada poddanských soupisů z let 1661 až 1839. Nacházíme v nich údaje o obyvatelích více než 60 vesnic dominia. Z této série se vymykají léta 1663, 1703 a 1741, z nichž se zápisy nedochovaly, navíc také roky 1709, 1712 a 1783 s neúplnými údaji.¹¹

⁶ Srov. H á z a, Zdeněk: *Statistika osedlých a obyvatel na panství Sovinec v letech 1516 až 1681*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická 40, 1993, s. 23-49.

⁷ Č e c h u r a, Jaroslav – Č e c h u r o v á, Jana: *Mobilita v jedné české pobělohorské vsi: Pelejovice 1650-1700*. In: K á r n í k, Zdeněk – Š t a i f, Jiří (edd.): *K novověkým sociálním dějinám českých zemí I. Čechy mezi tradicí a modernizací 1566-1848*. Praha 2007, s. 96.

⁸ P e t r á ň, Josef: *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*. Praha 1964, s. 165-166.

⁹ D u d á č e k, Karel – F i a l o v á, Ludmila – H o r s k á, Pavla – R é p á s o v á, Marie – S l á d e k, Miloš: *On Using the 1661-1839 Lists of Subjects of the Třeboň Dominion to Study the Age Structure of the Population*. Historická demografie (dále HD) 13, 1989, s. 63.

¹⁰ G r u l i c h, J.: *Populační vývoj*, s. 73.

¹¹ D u d á č e k, K. – F i a l o v á, L. – H o r s k á, P. – R é p á s o v á, M. – S l á d e k, M.: *On Using*, s. 64.

Poddanské soupisy byly vedeny na mnoha českých panstvích, z čehož plynou určité věcné a formální rozdíly mezi jejich jednotlivými řadami. Vznik odlišností zapříčinila kolísavá pečlivost při pořizování zápisů, praktické potřeby a cíle, které vrchnosti zavedením poddanských soupisů sledovaly, velikost a diferencovanost úředního aparátu v poměru k objemu svěřené agendy a také odlišná správní praxe na každém dominiu.¹² Zápisy o obyvatelích jedné vsi tak mohly mít například podobu uzavřeného a ohraničeného výčtu, za nímž následovaly záznamy o dalších vesnicích, přičemž všechna folia byla následně svázána a pro příští rok byla založena kniha nová. Tento model byl charakteristický právě pro soupisy z třeboňského panství.

Proměnlivé bylo i složení údajů uvedených u jmen poddaných, vyjma věku mohly být poznamenány informace o zdravotním stavu, místě pobytu či činnosti, kterou se určitý člověk zabýval. Záznamy byly průběžně doplňovány a aktualizovány, dokud nebyl soupis následujícího roku nahrazen novým. Jména lidí, kteří zatím zemřeli, byla označena malým křížkem, kdežto znakem toho, že některá z žen povila nemanželské dítě, byl symbol připomínající koňskou podkovu.¹³

Zápisy byly po vyhotovení svázány v knihu a opatřeny zpravidla koženými deskami. Vnitřní struktura soupisů byla po celé sledované období stejná. Titulní strana byla následována seznamem vesnic, které byly řazeny podle geografického klíče. Hlavní část soupisů tvoří seznamy poddaných, kteří jsou řazeni podle vsí a gruntů. U všech usedlostí jsou uvedena jména hospodáře, manželky a dětí seřazených podle věku, případně i podruhů s jejich rodinami, pokud se na gruntu vyskytovali.¹⁴

Vedle kolonky s věkem se nacházelo místo pro poznámky o konkrétní osobě. Nejčastěji zde nalézáme určení místa, kde se dotyčný nacházel v době, kdy byl seznam pořizován. Další přípisy u jmen některých obyvatel třeboňského dominia poskytují pestrrou směsici informací o jejich původu, sociálním statusu, příbuzenských vazbách či zdravotním stavu.

Poddanské soupisy jsou uloženy ve *Státním oblastním archivu v Třeboni*.¹⁵

¹² Grulich, J.: *Populační vývoj*, s. 75.

¹³ Čechura, Jaroslav: *Sex v době temna*. Třeboňsko v prvním století Schwarzenberků 1660-1770 (v tisku).

¹⁴ Dudáček, K. – Fialová, L. – Horská, P. – Répásová, M. – Sládek, M.: *On Using*, s. 65; Grulich, J.: *Populační vývoj*, s. 75.

¹⁵ Státní oblastní archiv (dále SOA), Velkostatek (dále Vs) Třeboň, knižní archiv, sg. IB 5AU Nr. 1.

2.2 Matriky

Jedním ze základních zdrojů informací o venkovském prostředí v raném novověku jsou církevní matriky. Jejich vypovídací schopnosti však mají ve vztahu k problematice migrace své meze.

Excerpce matričních zápisů dává demografům nepostradatelná data o přirozené změně obyvatelstva a jeho základních charakteristikách, ale může také přispět k poznání životního běhu a sociálního prostředí konkrétních jednotlivců.¹⁶ Matriční zápisy mohou sloužit ke korekci některých informací, které nacházíme v poddanských soupisech.

K většímu rozšíření matrik došlo v českém prostředí v průběhu a po skončení třicetileté války, ačkoliv už předtím se vyskytovaly především v severozápadním pohraničí Čech.¹⁷ Matriční záznamy se zprvu vyznačovaly značnou nestabilitou své formy a běžně docházelo k obsahové a jazykové nejednotnosti zápisů. Od poloviny 18. století můžeme sledovat snahu církevních autorit o kultivaci formální stránky matriční evidence prostřednictvím zavedení jednotné latinské formule, k čemuž zanedlouho přistoupilo stupňující se úsilí osvětského absolutismu o kontrolu celé sféry církevní evidence obyvatelstva.¹⁸

Pro ves Dynín, která spadala pod farní úřad v blízkém Bošilci, je matrika narozených, oddaných a zemřelých zachována od roku 1674.¹⁹

2.3 Soupis poddaných podle víry

Posledním využitým pramenem byl soupis poddaných podle víry z roku 1651, jehož hlavním účelem byla evidence nekatolického obyvatelstva v Čechách po skončení třicetileté války. Soupisy z jednotlivých panství, které zpravidla sestavovali úředníci patrimoniální správy podle údajů poskytnutých představiteli místní obecní samosprávy, postupně vznikaly v jarních a letních měsících roku 1651. Bylo zde evidováno usedlé obyvatelstvo bez osob předzpovědního věku, základní jednotkou na vesnicích byla selská usedlost.²⁰ Soupis poddaných podle víry pro Bechyňsko se skládá z dílčích seznamů

¹⁶ Grulich, J.: *Populační vývoj*, s. 66.

¹⁷ Maur, Eduard: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. HD 6, 1972, s. 41-43.

¹⁸ Tamtéž, s. 42-47; Grulich, J.: *Populační vývoj*, s. 68-69.

¹⁹ SOA Třeboň, Sbírka matrik, Farní úřad (dále FÚ) Bošilec, kniha č. 1-2.

²⁰ Grulich, J.: *Populační vývoj*, s. 79-83; Čáňová, Eliška: *Soupis poddaných podle víry*. *Paginae Historiae – Sborník SÚA v Praze*, s. 69-81.

jedenácti panství, mezi nimiž se nachází i panství třeboňské.²¹ Informace o poddaných jsou i přes některé nepřesnosti, dílčí zkreslení a možné záměrné manipulace s počtem nekatolíků²² velmi cenné. Pro tuto práci mají význam především údaje o náboženském vyznání obyvatel Dynína na počátku padesátých let 17. století.

2.4 Pozemkové knihy

Hlavním účelem pozemkových knih byla evidence majetkových převodů a splácení poddanských nemovitostí. V jižních Čechách se první pozemkové knihy objevily přibližně v polovině 16. století. Poskytují cenné informace o okolnostech změn vlastníků poddanských usedlostí a odchodu dosavadních hospodářů na výměnek.²³ V této práci byly využity dvě pozemkové knihy, první z nich pochází z let 1611 až 1707 a je společná pro vsi Dynín a Sedlíkovice,²⁴ druhá zachycuje období po roce 1707²⁵ a byla vedena pouze pro Dynín.

²¹ K o k o š k o v á, Zdena – S e d l á č k o v á, Helena – Z a h r a d n í k o v á, Magda (edd.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Bechyňsko I. Praha 1997, s. 3-12.

²² T i c h ý, Josef: *Ke kritice Soupisu obyvatelstva z roku 1651*. Časopis Společnosti přátel starožitností českých 61, 1953, s. 118-121.

²³ G r u l i c h, J.: *Populační vývoj*, s. 83-87.

²⁴ SOA Třeboň, Vs Třeboň, sg. IA 5AU 13, Pozemková kniha z let 1611-1707 (dále PK Dynín I).

²⁵ SOA Třeboň, Okresní soud Lomnice, č. 38, Pozemková kniha z let (1638) 1707-1881 (dále PK Dynín II).

3 Seznámení s lokalitou a epochou

3.1 Panství Třeboň

3.1.1 Přírodní podmínky a krajina třeboňského panství

Krajina na Třeboňsku je vesměs plochá, což je způsobeno existencí Třeboňské pánve, která představuje ve srovnání s okolím poněkud níže položený a rovinatý prostor ohraničený výběžky Českomoravské vysočiny a Novohradských hor. Podloží centrální části Třeboňské pánve, v níž leží i ves Dynín, je tvořeno klikovským souvrstvím, jež pochází ze svrchní křídy, tedy z poslední fáze druhohor. Vyskytují se zde především písčité a jílovité půdy, které jsou chudší na živiny a poměrně kyselé. Pro oblast Třeboňska jsou typická i rašeliniště, která vznikala v průběhu čtvrtohor.²⁶

Vegetační poměry na území budoucího třeboňského panství se v minulosti mnohokrát měnily. V období kolem přelomu letopočtu panovalo na Třeboňsku vlhké a teplé klima, díky němuž došlo k rozšíření jedlových a bukových lesů. V této podobě také našli Třeboňskou pánev kolonisté, kteří na její území přicházeli od 12. století. Klima se od této doby příliš neměnilo, daleko větší transformaci krajiny přineslo dlouhodobé působení člověka, především kácení dřevin, jehož vlivem došlo k ústupu jedlí, lip a jilmů, na zamokřených místech se naopak začaly objevovat borovice a smrk. Kácení lesů za účelem zakládání polí vedlo k podstatnému omezení rozsahu dřevin, což se projevilo také v okolí Dynína. Přes velké zásahy do krajiny zůstalo třeboňské panství i v raném novověku místem výskytu rašelinišť, mokřadů, rybníků a dalších vodních ploch, čemuž odpovídala i vysoká trvalá hladina podzemní vody. Příčinou tohoto stavu byla změna toku řeky Lužnice, která měla za následek vznik mrtvých ramen a tůní v přilehlé oblasti.²⁷

Třeboňsko bylo osídleno do počátku 14. století, kolonisté žďářením a klučením zmenšovali plochu hlubokých lesů, v důsledku čehož vznikaly první mělké vodní nádrže, neboť odlesněné plochy se zpravidla podmáčely. Na sklonku středověku začaly být zakládány první rybníky, mezi něž patří například Ruda, Koclířov, Tisý a Opatovický. Období velkých vodohospodářských úprav v okolí Třeboně nastalo v 16. století, kdy byly budovány nejen rybníky, ale také pomalu tekoucí stoky, jimiž do nich byla přiváděna voda

²⁶ D y k y j o v á, Dagmar: *Třeboňsko. Příroda a člověk v krajině pětileté růže*. Třeboň 2000, s. 8-12.

²⁷ Tamtéž, s. 13-31.

z řek. Vznikla zde ucelená a organizovaná rybníční síť, která vtiskla místní krajině její charakteristickou podobu.²⁸

Tak se zrodila třeboňská kulturní krajina, která po třicetileté válce pomalu získávala charakter komponované barokní krajiny. Život poddaných se odehrával na pozadí historicko-geografického útvaru, jehož tvářnost byla určována především stavebními aktivitami schwarzenberského rodu, které se neomezovaly na budování zámeckých sídel a přilehlých parkových areálů, ale sestávaly také z přestaveb panských dvorů a dalšího rozšiřování rybníční sítě. Charakter Třebońska dotvářely četné objekty sakrální, od kostelů přes kříže a boží muka až po sochy světců. Barokní styl pronikl v transformované podobě i do lidové architektury, kde se udržel hluboko do 19. století. Barokní krajina pochopitelně nesestávala pouze z obytných, hospodářských a sakrálních staveb, její další složkou byly terénní úpravy, rozsáhlé vodní plochy a rostlinstvo, s nimiž měla architektura tvořit harmonický celek.²⁹

3.1.2 Vznik a vývoj panství do konce třicetileté války

Vznik třeboňského panství byl výsledkem kolonizačního úsilí, jehož cílem bylo osídlení obtížně přístupných příhraničních oblastí jižních Čech a které bylo iniciováno ve druhé polovině 12. století rodem Vítkovců. Od roku 1366 vlastnil panství rod z Rožmberka, pod jehož vládou došlo k přeměně málo významné domény v rozsáhlé, teritoriálně celistvé, hospodářsky silné a jednotně spravované dominium. Období jeho rychlého územního rozmachu nastalo po roce 1419, takže koncem 15. století tvořilo panství už více než 40 osad, do půle 16. století se jejich počet zvýšil až na 60. Výrazné zvětšení patrimonie nastalo po roce 1566, kdy byla sekularizována augustiniánská kanonie v Třeboni, jejíž zboží se stalo součástí rožmberského panství, které se tak zařadilo mezi největší domény předběllohorských Čech, neboť zahrnovalo tři města, tři městečka a takřka 70 vsí.³⁰ Územně kompaktní a výnosné panství zažívalo rozmach rybníkářství a vcelku se

²⁸ Tamtéž, s. 32-48.

²⁹ K r e j č í, Marek: *Od kulturní krajiny k zemi nikoho*. Schwarzenberský patronát v 19. a 20. století. In: G a ž í, Martin (ed.) – B a d a l o v á, Marie: Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii. České Budějovice 2008, s. 128-129.

³⁰ P u m p r, Pavel: *Benefícia, záduší a patronát v barokních Čechách: na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*. Brno 2010, s. 59-60.

zde dařilo i zemědělské výrobě, ačkoliv se zde nevyskytovaly optimální klimatické ani půdní podmínky pro pěstování obilí.³¹

Po roce 1611 přešla třeboňská doména do vlastnictví rodu Švamberků, což mělo za následek skutečnost, že se po vypuknutí stavovského povstání roku 1618 stala oporou českých vzbouřenců a zároveň operačním prostorem císařských i stavovských vojsk. Tažení z let 1618 a 1619, za nimiž udělala tečku kapitulace stavovské posádky Třeboně, vyčerpala celé panství, vnesla nepořádky do vrchnostenské administrativy i hospodářských provozů a vážně postihla i poddanskou zemědělskou výrobu, neboť v první fázi třicetileté války zcela zpustla asi třetina z takřka 70 vsí, z nichž se panství skládalo. Konfiskace švamberského Třebońska byla fakticky realizována po roce 1622, kdy bylo panství plně ovládnuto císařskými silami.³² Nová administrativa se snažila o obnovu hospodářství i fungování správy, součástí tohoto úsilí bylo i nové osazování čtených poustek. Roku 1625 předal císař Ferdinand II. doménu svému synovi Ferdinandovi, v letech 1638 až 1645 se nacházela v polské zástavě, poté se opět vrátila pod svrchovanost vládce habsburského domu, jenž ji o tři roky později předal svému bratru Leopoldu Vilémovi. V té době došlo ke zmenšení panství oproti stavu před třicetiletou válkou, neboť byl obnoven třeboňský klášter, jemuž připadly vesnice, které vlastnil před rokem 1566.³³

3.1.3 Třeboňské panství pod vládou Schwarzenbergů

Zakladatelem schwarzenberské rodové domény v Čechách se stal hrabě Jan Adolf I., jehož kariéru a další směřování určil vstup do služeb bratra císaře Ferdinanda III., arcivévody Leopolda Viléma. Za věrné služby habsburskému domu se Janu Adolfovi císař odměnil roku 1654, kdy mu kromě inkolátu udělil do zástavy tři česká panství včetně Krivoklátu.³⁴ O šest let později se Jan Adolf díky nesplaceným pohledávkám, které měl u arcivévody Leopolda Viléma, stal vlastníkem třeboňského dominia, z něhož získával výnosy už od ledna 1651. K Třeboňsku pak roku 1661 přikoupil sousední panství hlubocké. Svůj pozemkový majetek rozšiřoval dalšími nákupy, v jižních Čechách získal v sedmdesátých letech 17. století statky Radomilice, Bzí, Branovice a Žimutice. Třeboňského panství se územní změny dotkly roku 1672, kdy k němu byly přičleněny vsi

³¹ D y k y j o v á, D.: *Třeboňsko*, s. 90-91.

³² P u m p r, P.: *Beneficia, záduší a patronát*, s. 62.

³³ Tamtéž, s. 63-64.

³⁴ R a m e š, Václav: *Proměny schwarzenberského panství v Čechách*. In: G a ž i, M. (ed.) – B a d a l o v á, M.: *Schwarzenbergové*, s. 26.

Svinky a Vlastiboř, tvořící od té doby severní okraj domény.³⁵ Jan Adolf I. přes energické rozšiřování své pozemkové držby nezanedbával ani slibnou dvorskou kariéru. Ve sboru diplomatů a vysokých úředníků císaře Leopolda se dokázal prosadit na přední místa, s čímž korespondovalo jeho povýšení do stavu říšských knížat, kterého se mu dostalo roku 1670.³⁶

Po smrti Jana Adolfa roku 1683 převzal správu rodového majetku jeho syn Ferdinand, který s úspěchem pokračoval v rozšiřování schwarzenberské domény. Roku 1703 nastoupil na jeho místo syn Adam František, jenž spravoval rozsáhlá panství až do svého skonu roku 1732. Podstatným způsobem rozšířil pozemkový majetek svého rodu tím, že roku 1719 získal dědictví po tetě Marii Ernestině z Eggenbergu. Za jeho panování byla ke třeboňskému panství přičleněna ves Líšnice, jejíž přivtělení se odehrálo roku 1706, o tři roky později byla následována osadami Kosov, Zborov, Ohrazení, Svatá Voršila a Lomec, konečně v závěru dvacátých let přibýly ještě vesnice Hamr, Val a Vlkov.³⁷

Nástupcem tragicky zesnulého Adama Františka se roku 1732 stal jeho syn Josef Adam, jenž panství řídil až do roku 1782. Pozdější osudy Schwarzenbergů a třeboňské domény však už leží mimo chronologický rámec této práce.

3.1.4 Dynín

Ves Dynín se na historické scéně objevila poprvé roku 1341, kdy se plat z několika zdejších lánů stal předmětem transakce mezi Petrem z Rožmberka a dominikánským konventem v Sezimově Ústí, ve stejném dokumentu se vyskytuje i jméno prvního známého obyvatele vesnice, Nadamíra z Dynína, který byl pravděpodobně příbuzným Rožmberků.³⁸

Dynín spolu s blízkým Bošilecem a Ponědraží představoval základ rožmberské domény, po přikoupení několika okolních vesnic vzniklo malé panství s centrem v nedalekém Dolním Bukovsku, po opuštění zdejší tvrze počátkem 15. století byla celá oblast přičleněna k panství třeboňskému. V důsledku obtížné finanční situace rožmberského rodu se Dynín dostal po roce 1460 nakrátko do zástavy, byl však brzy vyplacen a připojen zpět k doméně. Roku 1511 udělil Petr z Rožmberka dynínským

³⁵ Du d á č e k, K. – F i a l o v á, L. – H o r s k á, P. – R é p á s o v á, M. – S l á d e k, M.: *On Using*, s. 65.

³⁶ J u ř í k, Pavel: *Jihočeské dominium*. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách. Praha 2008, s. 125-129.

³⁷ Du d á č e k, K. – F i a l o v á, L. – H o r s k á, P. – R é p á s o v á, M. – S l á d e k, M.: *On Using*, s. 65.

³⁸ P r o f o u s, Antonín – Š m i l a u e r, Vladimír – S v o b o d a, Jan: *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*. I. díl A-H. Praha 1947, s. 463; K o l d a, V.: *Bošilecko*, s. 36.

poddaným právo odúmrti s tím omezením, že darování či odkázání movitého i nemovitého majetku se mohlo volně uskutečnit pouze mezi poddanými třeboňského panství. Petr zároveň stanovil, že pokud by obyvatelé vsi neučinili kšaft, mělo jejich hospodářství po jejich smrti připadnout pokrevním příbuzným, pokud by se žádní na třeboňském panství ani na ostatních rožmberských doménách nenacházeli, měly nemovitosti v poslední instanci připadnout vrchnosti.³⁹

Dynín i jeho blízké okolí vážně poznamenaly události třicetileté války, v jejíž počáteční fázi utrpěla ves velké škody. Počátkem 16. století zde hospodařilo 20 a roku 1553 26 osedlých, kteří obdělávali takřka 20 lánů půdy, císařská komise působící na Třeboňsku roku 1625 však musela konstatovat, že obec je úplně pustá. Za války byla vesnice vypálena, hospodářství opuštěna a řada domů rozbořena. Následná obnova Dynína probíhala poměrně obtížně, příchod nových hospodářů byl omezován nedostatkem pracovních sil, který po skončení třicetileté války panoval v některých oblastech Čech. Kromě nových osadníků je pravděpodobný i návrat některých rolníků, kteří ve vsi působili už před třicetiletou válkou.⁴⁰ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651* uvádí v Dyníně devět usazených hospodářů, spolu s jejich rodinami, podruhy a čeledí dohromady 46 osob zpovědního věku.⁴¹ Tereziánský katastr z poloviny 18. století nám předkládá docela jiný obraz, podle jeho údajů bylo ve vsi obsazeno 26 gruntů.⁴²

3.2 Poddané obyvatelstvo v pobělohorské době

3.2.1 Obecná charakteristika

Poddané obyvatelstvo tvořilo v době pobělohorské největší část populace Českého království. Vztah mezi feudály a poddanými byl od středověku založen na základní premise vrchnostenské držby zemědělské půdy, z níž vyplývalo právo vlastníka, aby na ní jeho poddaní pracovali. Půda se na šlechtickém velkostatku dělila na dvě skupiny, z nichž první bývá označována jako dominikál, neboť byla feudálem obhospodařována v jeho vlastní režii, druhým typem byl rustikál neboli půda selská. Poddaní neměli k pozemkům dispoziční právo, pole sice obdělávali a užívali, ale nemohli statek prodat, zastavit či zatížit

³⁹ Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž, s. 36-38.

⁴¹ K o k o š k o v á, Z. – S e d l á č k o v á, H. – Z a h r a d n í k o v á, M. (edd.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Bechyňsko III, s. 587-588.

⁴² TK I, s. 150.

dluhy. Vlastnické právo měli pouze na část výtěžků své agrární činnosti, dále mohli běžným způsobem nakládat i s nářadím a inventářem statku.⁴³

Tento model děleného vlastnictví zemědělské půdy byl základem *ius bohemicum* neboli českého práva, podle něhož o odstavení rolníka z hospodářství rozhodovala libovůle jeho vlastníka. V období středověké kolonizace se objevila nová úprava držebních vztahů, takzvané *ius theutonicum* čili právo německé, někdy označované i termíny *emphyteutické*, *zákupní* či *purkrechtní*. Změnou oproti českému právu byla skutečnost, že poddaní uzavírali s feudálem smlouvu, podle níž jim byla výměnou za placení pravidelných poplatků v peněžní či naturální formě poskytnuta záruka nerušeného obdělávání pozemků, z nichž nemohli být bez závažných a přesně specifikovaných důvodů odstaveni.⁴⁴

Součástí právního vztahu býval zpravidla i slib *člověčenství*, který skládali poddaní přímo do rukou vrchnosti nebo ho vykonávali před úředníkem *patrimoniální* správy. *Člověčenství* neboli *homagium* se v písemných pramenech z našeho území poprvé objevuje na konci 14. století. Ačkoliv se někteří badatelé domnívali, že *homagium* se de facto rovnalo uvedení do nevolnického vztahu, novější výzkumy tuto domněnku nepotvrdily. Ve skutečnosti bylo podstatou *člověčenství* příslibení věrnosti a poslušnosti feudálovi. Jednalo se o věcně právní vztah, v němž se poddaný prostým podáním ruky pánovi nebo jeho úředníkovi zavazoval dodržovat *poddanství*, které vyplývalo z přijetí vrchnostenské půdy. Hlavním důsledkem složení slibu *člověčenství* byla povinnost hospodářů platit vrchnosti úroky, přijetí *homagia* s sebou také neslo podřízení příslušné *patrimoniální* jurisdikci. Podstatnou náležitostí slibu *člověčenství* byl požadavek, aby byl vykonán dobrovolně, neboť vynucená přísaha byla považována za neplatnou.⁴⁵

3.2.2 Patrimoniální správa a poddané obyvatelstvo

Správu a soudnictví nad poddanými vykonávala vrchnost prostřednictvím svého úředního aparátu. Na základě věcně právního vztahu mezi feudálem a poddaným přebírala vrchnost ve středověku správu v první instanci, přičemž poddaní nepodléhali pravomoci místních královských úředníků, panovník si pouze vyhrazoval výkon vyššího soudnictví. Přejít k *emphyteutickému* právu na větších dominiích vedl k ustavení omezené vesnické samosprávy v čele s rychtářem, který vrchnost zastupoval při nižším soudnictví, působil ve

⁴³ M a l ý, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2010, s. 129.

⁴⁴ Tamtéž, s. 130.

⁴⁵ Č e c h u r a, Jaroslav: *Člověčenství*. Právně historické studie 33, 1993, s. 48-49.

funkci dozorčí, kontrolní a v neposlední řadě reprezentoval obec před jejím pánem. Cestou postupných exempcí docházelo zhruba od 14. století k vyjímání poddaných z pravomoci královského soudnictví, nejvyšší instancí se pro ně stal vrchnostenský soud.⁴⁶

Pozvolna docházelo k profilování dvou základních složek patrimoniální správy, jimiž byla vesnická samospráva a vlastní správa a hospodářské řízení panských dvorů. V pohusitské době docházelo k hlubšímu strukturování vrchnostenské správy, objevili se noví úředníci, kteří měli na starosti dohled nad hospodářskými provozy na dominiu, současně se zvětšoval objem písemné agendy týkající se poddaných, například od konce 15. století se objevují výhostní listy. Současně se začala zřetelně vyhraňovat soudní, policejní a pořádková funkce patrimoniální správy. V době předbělohorské se hlavní osobou správní struktury panství stal hejtman, který dostal k dispozici několik pomocných písařů, jejichž funkce se dále specializovaly. Vlastní naturální hospodaření řídil purkrabí, poddaní se stýkali s důchodním, který od nich vybíral peněžní platy, obročním písařem, jemuž odevzdávali obilní platy, a také s hejtmanem, který každoročně navštěvoval vsi na dominiu při příležitosti výročních soudů, vyřizoval odvolání od soudu rychtářů a měl na starosti zpracování případných stížností poddaných. Kromě toho stál v čele všech rychtářů, kteří se od 17. století pravidelně dostavovali do panské kanceláře, kde jim hejtman udílel instrukce a vyřizoval s nimi záležitosti běžné správy.⁴⁷

Specifickým znakem pobělohorského období byly selské rebelie, jejichž důsledkem byl zvýšený zájem absolutistického státu o vztah mezi poddanými a vrchnostmi a také první administrativní a právní zásahy do tohoto vztahu. Pardubická pragmatika z roku 1680 a následné patenty z let 1717 a 1738 upravovaly délku roboty, kterou mohla vrchnost na poddaných vyžadovat, reakcí na velké povstání z let 1679 a 1680 byla úprava instančního postupu při stížnostech poddaných na vrchnosti. Orgánem, který měl spory urovnat, se stalo krajské hejtmanství, podle dalších nařízení mělo případné odvolání proti verdiktu krajských hejtmanů vyřídit místodržitelství, až poté se stížnost mohla dostat k panovníkovi. Po skončení válek o rakouské dědictví v polovině 18. století se množí regulativní předpisy státu zasahující do právního postavení a soudní ochrany poddaných, tato tendence vyvrcholila spolu se snahou podřídít patrimoniální úřady státní kontrole v sedmdesátých a především osmdesátých letech 18. století.⁴⁸

⁴⁶ H l e d í k o v á, Zdeňka – J a n á k, Jan – D o b e š, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2007, s. 229-230.

⁴⁷ Tamtéž, s. 231-235.

⁴⁸ Tamtéž, s. 235-237.

3.2.3 Vztah poddaných k vrchnosti, státnímu aparátu a osobě panovníka

Habsburský císař představoval pro poddané jednoznačnou autoritu, která však do života prostého venkovského lidu nezasahovala přímo, ale prostřednictvím státního administrativního aparátu. Jeho vliv se mezi poddanými prosazoval především prostřednictvím právních nařízení konce 17. a 18. století, které upravovaly vztahy mezi poddanými a vrchnostmi. Autorita těchto norem byla zaštitěna váhou panovníkovou majestátu.⁴⁹

Státní moc, která se v průběhu 17. a 18. století vkládala do kompetenční sféry vrchností a stále více ji podřizovala svému doзору, byla pro poddané mnohdy silou, která stála na jejich straně a představovala oporu a pomoc proti údajné zvlí pánů a jejich úředníků.⁵⁰ Stát však uváděl do praxe také nepopulární opatření, především v oblasti daňové.⁵¹ Reakcí byla lidová představa o dobrém a spravedlivém panovníkovi, který podléhá vlivu špatných rádčů.⁵² Panovník byl vnímán jako moudrý ochránce poddaných, zatímco vůči státnímu aparátu, reprezentovanému v první řadě krajskými hejtmany, kteří byli opakovaně pověřováni prošetřováním stížností poddaných,⁵³ projevovali lidé jistou podezřívavost a nedůvěru, proto někdy zasílali své stížné články přímo císaři nebo usilovali o audienci ve Vídni, neboť v nich byla zakořeněna víra ve spravedlnost vládce.⁵⁴

Vztah poddaných k jejich vrchnostem a úřednímu aparátu patrimoniální správy byl o poznání komplikovanější a diferencovanější než jejich smýšlení o hlavě státu. Poddaní byli podřízeni daňové, politické a soudní pravomoci vrchností, z čehož vyplývaly finanční, pracovní či naturální povinnosti vůči jejich pánům. Z toho se mohla rodit skrytá animozita, která někdy ústila v otevřený konflikt. Normou byla poslušnost a úcta, která byla za běžných okolností projevována například prostřednictvím obvyklého slibu člověčenství a

⁴⁹ Grulich, Josef: „Milostivý císař“ v očích venkovské společnosti. Historický obzor (dále HO) 17, 2006, s. 173.

⁵⁰ Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J.: *Dějiny správy*, s. 147, 235-237; Mikulec, Jiří: *Poddanská otázka v barokních Čechách = Die Untertanenfrage im Barocken Böhmen*. Praha 1993, s. 25-55.

⁵¹ Viz Pekář, Josef: *České katastry 1654-1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*. Praha 1932, s. 57-76.

⁵² Grulich, J.: „Milostivý císař“, s. 173-174.

⁵³ Hledíková, Z. – Janák, J. – Dobeš, J.: *Dějiny správy*, s. 133, 235.

⁵⁴ Čechura, Jaroslav: *Černínové versus Kysibelští*. Praha 2003, s. 29.

řádného plnění poddanských povinností. Vědomí příslušnosti ke konkrétní vrchnosti navíc představovalo jeden ze základních konstitutivních prvků poddanského statusu.⁵⁵

Důležité byly i vztahy s patrimoniálními úředníky, neboť tito lidé vrchnost zastupovali a reprezentovali. Vůči vrchnosti a jejímu správnímu aparátu však existoval skrytý i otevřeně artikulovaný odpor, který mohl mít povahu individuální i kolektivní. V prvním případě se často jednalo o rozepře poddaného s panskými úředníky, které neměly širší dosah.⁵⁶ Konflikt poddanského kolektivu s vrchností se mohl projevovat jak na rovině verbální, především ve stížných člancích a dalších pramenech vzniklých v souvislosti s rolnickým odporem a rebeliemi, v nichž jsou majitelé panství mnohdy označováni nelichotivými výrazy,⁵⁷ tak na rovině fyzické, kdy mohly spory vyvrcholit až napadením úředníků nebo přímým ohrožením vrchnosti, která zpravidla disponovala represivními silami zcela nedostatečnými k tomu, aby dokázaly přivést vzbouřené sedláky k poslušnosti.⁵⁸

3.3 Náboženský život poddaných na třeboňském panství

3.3.1 Rekatolizace v jižních Čechách

Pobělohorská rekatolizace měla v jihočeském regionu zvláštní průběh, což bylo způsobeno skutečností, že náboženská, společenská a politická situace zde vykazovaly specifické rysy, mezi něž patřila především lepší pozice katolické církve ve srovnání s ostatními částmi Čech, kterou si vydobyla v 16. a na počátku 17. století. S tím souvisí také větší podpora, kterou jihočeská šlechta poskytovala činnosti Tovaryšstva Ježíšova.⁵⁹ Jezuité zde začali rozvíjet rekatolizační aktivitu krátce po svém příchodu do Čech, díky tomu získali členové jindřichohradecké a krumlovské koleje dobré postavení v některých městech regionu. Katolická víra měla nejslabší pozici mezi venkovským obyvatelstvem.

⁵⁵ H i m l, Pavel: *Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století*. Opera historica 5, 1996, s. 644.

⁵⁶ Tamtéž, s. 650-651.

⁵⁷ Č e c h u r a, J.: *Černínové versus Kysibelští*, s. 41, 54.

⁵⁸ Řadu dokladů přinesl P e t r á ň, Josef: *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Praha 1975.

⁵⁹ K o k o š k o v á, Z. – S e d l á č k o v á, H. – Z a h r a d n í k o v á, M. (edd.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Bechyňsko I, s. 4-5.

Podpora místních feudálů však byla důležitým faktorem, který dovoľoval rozvoj misijní činnosti.⁶⁰

Po vypuknutí stavovského povstání došlo ke krátkodobému vypovězení jezuitů, poté však do jižních Čech vstoupily císařské síly pod vedením Karla Bonaventury hraběte Buquoye, který po vítězství v bitvě u Záblatí obsadil České Budějovice i Český Krumlov, což umožnilo návrat jezuitů a obnovu jejich působení. Díky tomu konvertovali ke katolické víře první krumlovští měšťané. Tento vývoj urychlilo vítězství habsburské armády v bitvě na Bílé hoře. To působilo pozitivně na další postup procesu rekatolizace, výrazem tohoto trendu byla například skutečnost, že do konce roku 1622 byl Český Krumlov takřka úplně katolický, zůstávalo pouze několik osob reformovaného vyznání, které město opustily. Jezuité volili převážně nenásilný postup, mezi jejich metody patřilo trpělivé a postupné přesvědčování a především působení na děti a mládež.⁶¹

Menšího úspěchu dosáhli jezuité na třeboňském panství, jež bylo před rokem 1620 opravdu multikonfesní.⁶² Město Třeboň dlouho odolávalo rekatolizačnímu působení a protestantští poddaní z okolních vesnic často opouštěli své statky, na které se odmítali vrátit a nezřídka tak učinili až pod pohrůzkami nové vrchnosti. Přesto se zvláště na vesnicích udrželo velké množství nekatolíků, jejich podíl však nebyl zanedbatelný ani mezi měšťany. V prvních letech po bělohorské bitvě na ně nebyl vyvíjen žádný zvláštní nátlak, až později došlo k užití donucování a násilných metod. Skutečný účinek takového počínání byl ovšem sporný, lidé pod nátlakem navenek kapitulovali, formálně podstoupili zpověď a svátost eucharistie, ale ve svém nitru často zůstávali nekatolíky.⁶³

Nový impulz dostalo rekatolizační úsilí v letech 1627 a 1628 v souvislosti s vydáním *Obnoveného zřízení zemského*, na které navázala publikace protireformačního patentu císaře Ferdinanda II. z 31. července roku 1627, jenž ukládal všem svobodným obyvatelům Českého království povinnost konvertovat ke katolictví, nebo se v určené lhůtě, která měla vypršet v květnu roku 1628, vystěhovat ze země. Nařízení zřizovalo reformační komise, které měly organizovaně a systematicky působit na obyvatelstvo království a přivést ho zpět pod křídla katolické církve.⁶⁴

⁶⁰ H a n z a l, Josef: *Pobělohorská rekatolizace v jižních Čechách*. Jihočeský sborník historický 48, 1979, s. 181.

⁶¹ Tamtéž, s. 181-183.

⁶² P u m p r, P.: *Beneficia, záduší a patronát*, s. 90.

⁶³ H a n z a l, J.: *Pobělohorská rekatolizace*, s. 182.

⁶⁴ A d a m o v á, Karolina – S o u k u p, Ladislav: *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň 2010, s. 129.

V Bechyňském kraji působila komise vedená Jindřichem Libštejnským z Kolovrat a Přibíkem Jeníškem z Újezda, jejímiž členy byli i tři jezuité. Při stáních před komisí se část dosavadních nekatolíků ihned přiklonila k římskému křesťanství, další svou konverzi přislíbili, třetí skupina byla ochotna nechat se o víře poučit a přestoupit později, jen malá část vyjádřila úmysl vystěhovat se ze země.⁶⁵ Činnost komise byla na třeboňském panství usnadněna díky tomu, že doménu držel od roku 1625 císařův syn Ferdinand III.⁶⁶

Po roce 1628, kdy došlo k obsazení některých prázdných far katolickými duchovními, se začala situace rychle měnit i na třeboňském panství. Venkovští poddaní však před příchodem reformačních komisí své vsi často opouštěli. Větší šanci vzdorovat rekatolizaci měli obyvatelé odlehlých podhorských vesnic, nikoliv poddaní z centrální části třeboňského panství. Do roku 1630 byla velká většina městského i venkovského obyvatelstva v jihočeském regionu přivedena ke katolické víře, lidé odlišných vyznání tvořili marginální skupinu. Počátkem třicátých let tak ustala hlavní fáze rekatolizace v jižních Čechách, ovšem k tomu, aby se římské křesťanství stalo skutečně niterným vyznáním konvertitů, bylo třeba vyvíjet delší a soustavné pastorační, kazatelské a vzdělávací aktivity.⁶⁷ Hlavní překážkou při realizaci tohoto záměru byl nedostatek katolických kněží, což dlouhodobě bránilo úplnému obsazení far, proto do některých oblastí museli docházet kněží z okolí, nebo se naopak obyvatelstvo určitých vsí muselo účastnit bohoslužeb v obcích s fungujícím kostelem.⁶⁸

3.3.2 Barokní lidová zbožnost

Po skončení hlavní fáze rekatolizace bylo nutno zaměřit se na dlouhodobou pastorační, misijní, vzdělávací a osvětovou činnost, která měla prohloubit víru, povzbudit duchovní život i zbožnost obyvatel. Zbožnost, katolická víra a úcta k náboženství byly důležitými charakteristikami prostého barokního člověka. Lidová zbožnost představuje svébytný fenomén, který vystupuje jako samostatná entita vedle oficiální věrouky a kultu⁶⁹ a mezi její projevy můžeme zahrnout účast na svátostech a liturgických obřadech, úctu ke

⁶⁵ H a n z a l, J.: *Pobělohorská rekatolizace*, s. 184.

⁶⁶ P u m p r, P.: *Benefícia, záduší a patronát*, s. 63.

⁶⁷ H a n z a l, J.: *Pobělohorská rekatolizace*, s. 184-186.

⁶⁸ P u m p r, P.: *Benefícia, záduší a patronát*, s. 90-92.

⁶⁹ V o c e l k a, Karl: *Habsburská zbožnost a lidová zbožnost. (K mnohvrstevnatosti vztahů mezi elitní a lidovou kulturou)*. Folia Historica Bohemica 18, 1997, s. 225.

Kristu a svatým, niterné náboženské cítění, v širším smyslu pak představy prostého lidu o křesťanské víře.⁷⁰

Pobělohorskou lidovou zbožnost ovlivňovala do určité míry skutečnost, že jí za vzor sloužila zbožnost elit, konkrétně habsburského rodu a jeho dvora. Jedinečnost habsburské zbožnosti se zrodila až po nástupu reformace. Mezi její specifika patřil důraz, který byl kladen na uctívání Nejsvětější Trojice, úcta k eucharistii, jež byla v opozici vůči Kalvínovu a Lutherovu učení a jejímž výrazem se stala okázalá procesí Božího těla, dále úcta k neposkvrněnému početí a budování mariánského kultu. Jejím dalším projevem, který našel odezvu i mezi prostým lidem, byla úcta k zemským světcům, v českém prostředí konkrétně ke svatým Václavovi, Vojtěchovi a Ludmile, rozmáhal se též kult svatého Jana Nepomuckého.⁷¹

Laická zbožnost byla založena na synkrezi jednoduchých fundamentálních pravidel křesťanské víry a magických, pověrečných představ vyplývajících z přírodně kosmologického systému, církev se proto snažila získat nad lidovou religiozitou kontrolu, aby mohla její projevy patřičně usměrňovat.⁷²

Důležité místo vyhrazovala lidová zbožnost prosperitní a ochranné magii, pověrám a magickým formulím.⁷³ Tradiční představy agrární společnosti a na druhé straně velký vliv náboženství na politickou sféru realizovaný prostřednictvím habsburské dynastie začaly ustupovat až po polovině 18. století, veřejný prostor byl dočasně sekularizován v souvislosti s vrcholným rozmachem osvícenství na sklonku 18. století, pověrečné lidové představy se postupně vytrácely až od poloviny 19. století.⁷⁴

3.3.3 Náboženský život dynínských poddaných

Podle údajů dochovaných v *Soupisu poddaných podle víry z roku 1651* se v Dyníně nacházel jen malý počet nekatolíků. Jednalo se o pouhé tři jedince z celkem 46 zaznamenaných obyvatel vsi zpovědního věku.⁷⁵ Mezi nekatolíky patřil pacholek Jakub, sloužící u konšela Jiřího Býčka, dále manželský pár tvořený Pavlem

⁷⁰ R a p p, Francis: *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*. Brno 1996, s. 100-103.

⁷¹ V o c e l k a, K.: *Habsburská zbožnost*, s. 226-238.

⁷² P e t r á ň, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*. Praha 1995, s. 50; P u m p r, P.: *Beneficia, záduší a patronát*, s. 107-108.

⁷³ P e t r á ň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*, s. 51-67.

⁷⁴ Tamtéž, s. 51; V o c e l k a, K.: *Habsburská zbožnost*, s. 238-239.

⁷⁵ K o k o š k o v á, Z. – S e d l á č k o v á, H. – Z a h r a d n í k o v á, M. (edd.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Bechyňsko III, s. 587-588.

Slouhou, pastýřem u chalupníka Jakuba a Pavlovou ženou Dorotou. Ve všech případech se jednalo o cizopanské osoby, z nichž pacholek Jakub měl asi 20 let, Pavel Slouha přibližně 45 let a jeho manželka 35 let. Ve všech případech šlo o osoby, u nichž existovala naděje na obrácení na katolickou víru.⁷⁶

V obcích, které ležely v okruhu zhruba pěti kilometrů od Dynína, byla situace obdobná. V Bošilci, Mazelově, Dolním Bukovsku, Svinách, Horusicích i Ponědrážce se také nacházeli nekatolíci, avšak jejich podíl v rámci obyvatelstva těchto lokalit nepřekročil hranici 6 %, ⁷⁷ naopak v Sedlíkovicích, Pelejovicích, Neplachově, Záblatí, Ponědraží a Lhotě se vyskytovali pouze katolíci.⁷⁸ Je možno konstatovat, že v celé oblasti byli nekatolíci marginální skupinou, jejichž víra byla pravděpodobně nedlouho po polovině 17. století zcela vymýcena.

Z hlediska církevně administrativního spadal Dynín pod bošileckou faru. V této vsi se nacházel kostel svatého Martina. První písemná zmínka o gotické stavbě pochází z roku 1352.⁷⁹ Stavba byla poté rozšiřována, byla k ní připojena další loď a následně věž čtvercového půdorysu. Bošilec stejně jako jeho okolí velmi utrpěl za třicetileté války, což postihlo také místní kostel, který byl spolu s celou vsí vypleněn a vypálen. Podle zprávy z roku 1625 byl Bošilec zcela pustý a farnost nebyla obsazena.⁸⁰

Roku 1624 byla péče o bošileckou faru svěřena třeboňskému duchovnímu správci Jiřímu Lomnickému, který se měl starat o celkem sedm farností.⁸¹ Roku 1635 byl Bošilec společně s Dolním Bukovskem přičleněn k farnímu úřadu ve Veselí nad Lužnicí.⁸² V *Soupisu poddaných podle víry* je k tomu poznamenáno: „*Na té faře za časů pokoje býval farář, nyní přisluhuje pan farář veselský.*“⁸³ K bošilecké farnosti patřily kromě samotného Bošilce a Dynína ještě vsi Lhota, Sedlíkovice a Pelejovice.⁸⁴ Všechny tyto lokality se nacházely ve vzdálenosti do pěti kilometrů od Bošilce, což odpovídalo přibližně hodinové chůzi. V případě Dynína se jednalo o vzdálenost mírně přesahující dva kilometry, kterou mohli poddaní při cestě na bohoslužbu překonat za zhruba 25 minut. Bošilecká farnost byla

⁷⁶ Tamtéž.

⁷⁷ Tamtéž, s. 572-584, 602-605.

⁷⁸ Tamtéž, s. 584-587, 597-600, 605.

⁷⁹ K o l d a, V.: *Bošilecko*, s. 3.

⁸⁰ Tamtéž, s. 8.

⁸¹ P u m p r, P.: *Beneficia, záduší a patronát*, s. 93.

⁸² K o l d a, V.: *Bošilecko*, s. 8.

⁸³ K o k o š k o v á, Z. – S e d l á č k o v á, H. – Z a h r a d n í k o v á, M. (edd.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Bechyňsko III, s. 663.

⁸⁴ Tamtéž.

obnovena až roku 1703, kdy byla obsazena vlastním duchovním správcem, zároveň k ní byla přiřčena fara v Dolním Bukovsku, která se osamostatnila až v době josefínské.⁸⁵

Náboženský život dynínských poddaných v druhé půli 17. a první polovině 18. století se příliš nelišil od běžných poměrů panujících v této době. V Dyníně samotném se nevyskytoval kostel, nacházel se však v blízkém Bošilci, kam místní věřící docházeli na bohoslužby. Nekatolíci ve vsi představovali počátkem padesátých let 17. století okrajovou skupinu.

3.4 Demografické poměry v Českém království a v jižních Čechách

3.4.1 Základní tendence demografického vývoje Českého království v 17. a 18. století

V předběllohorských Čechách žilo podle různých teorií mezi jedním a čtvrt až dvěma miliony osob, novější odhady hovoří o číslu 1,4 miliony obyvatel, čemuž odpovídá hustota zalidnění o hodnotě asi 29 obyvatel na km². Ke zvratu v doposud příznivém populačním vývoji došlo pravděpodobně už na přelomu 16. a 17. století, příčina této změny byla hledána v morových epidemiích a válečných konfliktech sklonku doby rudolfínské. K populační depresi první poloviny 17. století došlo však především v důsledku třicetileté války, během níž se Čechy staly přímým dějištěm bojových střetů. Úbytek obyvatelstva byl způsoben náboženskou emigrací, hladomory a epidemiemi, které nastávaly v důsledku průtahů vojsk. Jednalo se především o čtyři epidemie moru, které postihly Čechy v rozmezí 25 let, populační ztráty působily i tyfus a neštovice. Drancování měst a venkova podvazovalo ekonomický potenciál království, nedostatek potravin dlouhodobě oslaboval lidský organismus. Válečné události také vyvolaly rozsáhlé pohyby obyvatelstva v rámci hranic země, během nichž lidé opouštěli především nížinné oblasti, fungující jako dopravní spojnice a využívané k operacím a přesunům armád. Utíkali do odlehlých a horských regionů, v nichž vojenské síly přímo nepobývaly.⁸⁶

Nejistota a obtíže válečného období měly za následek omezení sňatků a odkládání vstupu do manželství, což negativně působilo na počet narozených dětí. Třicetiletá válka a události s ní spojené si vyžádaly asi 30% úbytek obyvatelstva oproti předválečnému stavu, zaniklo také několik desítek osad, podíl pustých usedlostí byl v zemi po skončení války

⁸⁵ P u m p r, P.: *Benefícia, záduší a patronát*, s. 105.

⁸⁶ F i a l o v á, Ludmila a kol.: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1996, s. 100-105.

asi 20%.⁸⁷ Všechny tyto negativní jevy se však projevovaly se značnými regionálními rozdíly, takže zatímco centrální části země byly postiženy závažně, horským oblastem v pohraničí se škody takřka vyhnuly. Výsledkem války bylo, že v Čechách žil kolem roku 1650 podle odhadů asi milion obyvatel.⁸⁸

3.4.2 Poválečná demografická obnova

Po skončení třicetileté války připadal na děti ve věku do patnácti let asi 40% podíl mezi vesnickým obyvatelstvem, lidé ve věku od patnácti do 50 let představovali asi polovinu populace, kdežto starší osoby tvořily pouze deset procent tehdejších venkovanů. Mezi mladou populací od patnácti do 30 let věku početně převažovaly ženy, ovšem mezi staršími lidmi dominovali jednoznačně muži, což lze vysvětlit vyčerpáním ženského organismu v důsledku náročné fyzické práce a opakovaných porodů. V Čechách se v uvedeném období vyskytoval západoevropský model rodiny, který byl charakteristický tím, že v jedné domácnosti spolu žil pouze jeden manželský pár se svobodnými dětmi, dále pro něj byl typický poměrně vysoký věk vstupu do manželství, existence instituce čelední služby, v níž získávali mladí lidé pracovní návyky a zkušenosti, i výměnku, jenž sloužil k sociálnímu zajištění starého hospodáře.⁸⁹

Kromě hospodáře, jeho ženy a dětí se na gruntech obvykle vyskytovali také podruzi se svými rodinami. Jednalo se o lidi žijící v nájmu, kteří tvořili většinou samostatnou domácnost oddělenou od rolníkovy rodiny. V Čechách se setkáváme s poněkud nižším věkem při prvním vstupu do manželství než v západní Evropě, rozdíl činil asi tři roky. Věk, v němž uzavíraly první sňatek ženy, se pohyboval kolem 24 let, u mužů byl asi o dva roky vyšší. Čtvrtina až třetina venkovských žen se poprvé vdávala ve věku mezi patnácti a devatenácti lety, většina vstoupila do manželství ve věku nižším než 25 let.⁹⁰

Běžnou praxí byly druhé sňatky ovdovělých mužů, jež zvětšovaly věkové rozdíly mezi manžely, neboť vdovci upřednostňovali mladé ženy. K opětovným sňatkům vdovců docházelo velmi brzy po úmrtí první manželky, zpravidla ve lhůtě menší než jeden rok, což bylo podmíněno nutností opatřit dětem novou matku.⁹¹

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ H o f m a n n, Gustav: *Populace na sklonku 17. století*. Sborník archivních prací 41, 1991, s. 434.

⁸⁹ F i a l o v á, L. a kol.: *Dějiny obyvatelstva*, s. 105-112.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

Po skončení třicetileté války byl zahájen nový populační růst, jehož dynamika a tempo byly v různých regionech a časových obdobích velmi proměnlivé. Pozitivně působila skutečnost, že se Čechy dlouho nestaly oblastí přímých válečných střetů, po zbytek 17. století se jim vyhýbaly také větší průtahy vojsk. V pohraničních oblastech se rozvíjela protoindustrializace navazující zde na starší vývoj,⁹² což mělo za následek nárůst poptávky po zemědělských produktech vyráběných v úrodných nížinách. Podařilo se dosáhnout příznivého poměru mezi počtem narozených a zemřelých, po roce 1650 převyšovala natalita mortalitu v průměru o 40 %. Populace se tak mezi polovinou 17. a půli 18. století zhruba zdvojnásobila, ročně v průměru přibývalo asi jeden a půl procenta obyvatel. V celém tomto období existovala hrozba mortalitních krizí, tedy situací, kdy došlo k náhlému zvýšení úmrtnosti, s níž souvisel i pokles počtu uzavřených sňatků a následný propad v počtu narozených dětí. Mortalitní krize, které byly ve sledované epoše způsobeny neúrodou a epidemiemi, zpravidla rychle odezněly, v období bezprostředně následujícím pak došlo ke zvratu a opětovném nastolení příznivého populačního trendu, býval uzavírán nadprůměrný počet sňatků a rodilo se více dětí, než bylo obvyklé.⁹³

Ve druhé půli 17. století byla jediným výrazným populačním propadem léta 1679 a 1680, kdy v Čechách řádil mor. Příznivý demografický vývoj se zpomalil po roce 1715, kdy začalo přibývat mortalitních krizí, například v letech 1719 až 1721 nastala závažná neúroda doprovázená zřejmě epidemií tyfu. České země se v tomto období v souvislosti s mezinárodní politikou habsburské říše staly místem přesunů armádních sborů. V letech 1713 až 1715 zasáhla Čechy poslední morová epidemie, která si podobně jako mor z let 1679 a 1680 vybírala oběti hlavně ve větších městech. Ve třicátých letech 17. století došlo ke zhoršení situace v důsledku neúrody a hladomoru z let 1736 a 1737, pozitivně nepůsobily ani časté přesuny habsburských vojsk. Obrat příznivého populačního trendu však nenastal.⁹⁴

Odhady hovoří o tom, že po roce 1690 žilo v Čechách asi 1,4 milionu obyvatel, po roce 1700 asi 1,6 milionu lidí a po roce 1750 se jejich počet pohyboval kolem hranice dvou milionů. Výrazným narušením vývojové kontinuity byla až válka o rakouské dědictví, která probíhala v letech 1740 až 1748. K dosažení předválečného stavu populace došlo kolem roku 1700, mezitím však proběhly důležité změny v hustotě zalidnění, která vzrostla

⁹² Viz P e t r á ň, J.: *Poddaný lid*, s. 87-145; Č e c h u r a, Jaroslav: *Broumovsko 17. století - neznámá kapitola evropské protoindustrializace*. HO 6, 1995, s. 223-228.

⁹³ F i a l o v á, L. a kol.: *Dějiny obyvatelstva*, s. 113-131.

⁹⁴ Tamtéž.

zvláště v pohraničních krajích zasažených protoindustrializací, kdežto v oblastech převážně agrárních žilo obyvatel v poměru k jejich rozloze méně, v průměru se zde hustota zalidnění pohybovala okolo 25 obyvatel na km².⁹⁵

S demografickými proměnami 18. století souvisí zvětšování sociální diferenciací venkova. Jeho příčinou byl velmi nízký výskyt případů dělení rolnických usedlostí, takže se na jedné straně uchovávala poměrně silná vrstva sedláků, na straně druhé v důsledku populačního růstu přibývalo bezzemků. V zemědělských oblastech Čech představovali ve druhé půli 18. století asi polovinu obyvatel. V důsledku toho zažíval venkov určité přelidnění.⁹⁶

3.4.3 Jižní Čechy a třeboňské panství ve světle demografických výzkumů

Demografický vývoj jihočeské oblasti v první půli 17. století stagnoval. Jižní Čechy byly v poslední třetině 16. a počátkem 17. století zasaženy úbytkem obyvatelstva způsobeným morovými epidemiemi, už před vypuknutím třicetileté války byl navíc region poznamenán vpádem Pasovských do Čech roku 1611.⁹⁷ Během třicetileté války došlo k dalším škodám, bylo tomu tak zejména v období stavovského povstání v letech 1618 až 1620, kdy se oblast stala svědkem válečných událostí, mezi nimiž můžeme jmenovat například bitvu u Lomnice nad Lužnicí či bitvu u Záblatí a s ní spojené obléhání Českých Budějovic. Ve zbylých fázích války se přímé střety regionu vyhnuly, přesto docházelo hlavně ve třicátých a čtyřicátých letech 17. století k průtahům armád a s nimi spojenému drancování venkova a kvartýrování vojsk.⁹⁸ Rekvizice do značné míry podvazovaly potenciál místního zemědělství, což mělo za následek opakované neúrody. Následný hlad oslaboval lidský organismus, který se tak stával zranitelnějším vůči epidemiím moru, tyfu a úplavice. Všechny tyto faktory pochopitelně působily s velkými místními rozdíly a v závislosti na lokálních podmínkách. Hodně záleželo na geografické poloze, neboť izolovanost chránila některé oblasti před průtahy armád a tak zde existovalo menší riziko zavlečení infekcí. Místní demografické krize z období třicetileté války byly po svém odeznění vystřídány pozitivním populačním vývojem.⁹⁹

⁹⁵ F i a l o v á, L. a kol.: *Dějiny obyvatelstva*, s. 113-131.

⁹⁶ G r u l i c h, J.: *Populační vývoj*, s. 128.

⁹⁷ Tamtéž, s. 115; P e t r á ň, J.: *Poddaný lid*, s.172-176.

⁹⁸ P u m p r, P.: *Benefícia, záduší a patronát*, s. 61-63.

⁹⁹ G r u l i c h, J.: *Populační vývoj*, s. 118-119.

V jižních Čechách nenastal kvůli specifickým předbělohorským náboženským poměrům a zvláštnímu průběhu rekatolizace masový odchod nekatolických poddaných, svou roli sehrávala také skutečnost, že s regionem sousedilo katolické Bavorsko a rakouská část habsburské monarchie.¹⁰⁰ I přesto se obnova a rekonstrukce jihočeského venkova protáhly až do přelomu 17. a 18. století.¹⁰¹

Po skončení třicetileté války nastala éra dlouhodobého zvyšování počtu obyvatel. Pozitivní vývoj byl ulehčen skutečností, že po porážce stavovského povstání se celé oblasti přímé válečné střety vyhýbaly. Populační růst se odvíjel od demografických i ekonomických ztrát utrpěných v dané lokalitě v minulosti, přičemž platila nepřímá úměra. Růst byl tím rychlejší, čím menší byly předchozí škody. Setrvalý vzestup se na jihu Čech udržel až do počátku 18. století. Ačkoliv byla situace značně diferencovaná, stalo se na většině míst přelomem období neúrody v letech 1719 až 1721. Krize z počátku dvacátých let 18. století vedla ke zpomalení populačního růstu, přesto byla celková demografická tendence příznivá. V letech 1713 a 1714 zasáhla jižní Čechy poslední morová epidemie, která zde však nenapáchala vážnější škody.¹⁰²

Ve dvacátých a třicátých letech 18. století můžeme hovořit o stagnaci demografického vývoje, k výraznému zvratu došlo ve čtyřicátých letech v důsledku hladomoru z let 1740 až 1743 a událostí spojených s válkou o rakouské dědictví.¹⁰³

3.4.4 Populační poměry v Dyníně v raném novověku

Demografický vývoj dynínské obce vcelku odpovídal naznačeným trendům, které v 17. a první polovině 18. století existovaly v jižních Čechách. Zatímco na počátku 16. století zde hospodařilo 20 osedlých, do roku 1553 jejich počet narostl na 26 hospodářů.¹⁰⁴ První fáze třicetileté války těžce zasáhla Dynín i blízké okolí v důsledku přímých válečných střetů i přesunů armád. Na podzim roku 1618 se u nedaleké Lomnice odehrála bitva mezi vojsky císaře a vzbouřených českých stavů, její hlavní část se uskutečnila ve vzdálenosti asi osmi až dvanácti kilometrů od Dynína. Vesnice byla roku

¹⁰⁰ H a n z a l, J.: *Pobělohorská rekatolizace*, s. 181-191.

¹⁰¹ G r u l i c h, J.: *Populační vývoj*, s. 121.

¹⁰² Tamtéž, s. 121-133.

¹⁰³ Tamtéž.

¹⁰⁴ K o l d a, V.: *Bošilecko*, s. 36.

1625 spolu s nedalekými osadami Lhotou a Bošilcem zcela pustá, kdežto v blízké Ponědražce byly obydleny čtyři usedlosti.¹⁰⁵

Život se do zpustlého Dynína začal vracet už v průběhu třicetileté války,¹⁰⁶ poválečný *Soupis poddaných podle víry* ve vsi eviduje devět hospodářů a celkem 46 osob zpovědního věku.¹⁰⁷ Pozvolný růst počtu obyvatel vyplnil celou druhou polovinu 17. století a prvních 40 let 18. století. Potvrzením tohoto trendu jsou údaje tereziánského katastru, které hovoří o 26 osedlých hospodářích v době po polovině 18. století.¹⁰⁸

3.5 Agrární výroba a rolnické hospodaření v době pobělohorské

Hlavní činností a zdrojem obživy dynínských poddaných byla zemědělská produkce. Vývoj v agrární sféře probíhal v předindustriálním období zvolna a kontinuálně, změny se prosazovaly dosti pomalu a způsob obhospodařování půdy zůstával po desítky až stovky let stejný, přičemž existovaly značné regionální difference, které pramenily především z rozdílnosti přírodního prostředí, klimatu, půdních typů a úrodnosti orné půdy.¹⁰⁹

V předbělohorské epoše došlo k vytvoření dichotomie mezi hospodařením vrchností ve vlastních dvorech a samostatnou rolnickou výrobou selských usedlostí. Tento základní dualismus zůstal zachován i v době pobělohorské.¹¹⁰

V průběhu třicetileté války došlo v agrární oblasti k nerovnoměrnému vývoji, vážně narušena byla v oblastech, kde přímo probíhaly válečné operace. K nim patřily také jižní Čechy a Třeboňsko. Hospodářský život byl po skončení války ovlivněn existencí velkých dominií a pokusy vrchností o centrální organizaci a usměrňování všech výrobních složek na panství.¹¹¹ Vlastního rolnického hospodaření se však toto úsilí v zásadních ohledech nedotýkalo. Vrchnostenští úředníci nerozhodovali o rozvržení polních prací či pěstovaných plodinách. Provoz základní jednotky tehdejší ekonomiky, individuálního rolnického rodinného hospodářství neboli gruntu, byl stejně jako v předchozích etapách řízen

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 7-8, 37, 52, 55.

¹⁰⁶ Srov. PK Dynín I.

¹⁰⁷ K o k o š k o v á, Z. – S e d l á č k o v á, H. – Z a h r a d n í k o v á, M. (edd.): *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*. Bechyňsko III, s. 587-588.

¹⁰⁸ TK I, s. 150.

¹⁰⁹ Na nebezpečí podceňování regionálních rozdílů v zemědělské produkci upozornil P e t r á ň, Josef: *Středoevropské zemědělství a obchod v 16. a na počátku 17. století*. Československý časopis historický 19, 1971, s. 355-377.

¹¹⁰ K u b a č á k, Antonín: *Dějiny zemědělství v Českých zemích*. Praha 1992, s. 40.

¹¹¹ Tamtéž, s. 47.

samotnými sedláky, vrchnost zajímalo především plnění urbaniálních a robotních povinností poddaných.¹¹²

Výrobní činnost poddanských usedlostí spočívala především v rostlinné produkci. Podobně jako v celém království bylo i na třeboňském panství hlavní pěstovanou plodinou obilí. Mezi čtyřmi základními druhy, pšenicí, ječmenem, ovsem a žitem dominovala od 13. století poslední jmenovaná odrůda.¹¹³

V 17. i 18. století byl u nás užíván trojpolní systém starobylého původu, jehož základní schéma bylo od 16. století v některých oblastech Čech modifikováno, v důsledku čehož vznikaly jeho místní varianty.¹¹⁴ Trojpolní rotace byla extenzivním způsobem hospodaření, na dvou třetinách půdy se pěstovaly obiloviny, zatímco část pole ležící ladem se využívala jako pastva pro dobytek, výjimečně zde rostly pícniny či zelenina, tedy plodiny zlepšující úrodnost půdy.¹¹⁵ Systém vyžadoval jednotný osevní postup a spolupráci většího počtu hospodářů ze vsi, neboť část ležící ladem se musela nacházet v souvislé řadě a musela být oddělena od obdělávané půdy.¹¹⁶ Na jihu Čech se výraznější zlepšení osevních postupů zaváděla až na samém konci 18. století.¹¹⁷

Pro výnosy polního hospodářství byla určující bonita půdy a místní klimatické podmínky. Jižní Čechy obecně patřily k úrodnějším částem Čech. Velikost výnosů závisela kromě úrodnosti půdy také na péči, kterou plodinám věnoval rolník. Dynínští sedláci obdělávali podle údajů druhého tereziánského katastru polnosti s průměrnou bonitou půdy.¹¹⁸ Zrnovost místních polí, tedy „*předpokládaný průměrný násobek sklizně zrn z jednoho vysetého zrna*“, ¹¹⁹ zařadila Dynín do čtvrté bonitní třídy.

Cyklus zemědělských prací se řídil střídáním ročních dob, církevním kalendářem, místními klimatickými podmínkami a počasím. Polní práce začínaly zpravidla v první březnové dekádě, kdy nastávalo jarní oteplení. Důležitá byla první jarní orba a následné setí obilí. Klíčové bylo správné odhadnutí začátku žní, které mohly probíhat v závislosti na místních podmínkách zhruba od počátku července. Poté muselo být obilí vymláceno a

¹¹² Čechůra, Jaroslav: *Rolnictvo v Čechách v pozdním středověku. (Perspektivy dalšího studia)*. Český časopis historický 88, 1990, s. 482-483.

¹¹³ Petrůň, Josef – Petrůňová, Lydia: *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha 2000, s. 93.

¹¹⁴ Kubáček, A.: *Dějiny zemědělství*, s. 22-23.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 34.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 22.

¹¹⁷ Robek, Antonín a kol.: *Národopis*. České Budějovice 1987, s. 48-49.

¹¹⁸ TK I, s. 150.

¹¹⁹ Petrůň, J.: *Středoevropské zemědělství*, s. 356.

uskladněno. Na úspěšnou sklizeň navazovaly lidové slavnosti, zakončením sezónních prací byly podzimní hody. Následné období přírodním cyklem vynuceného klidu bylo vyplněno menšími pracemi kolem domu a péčí o dobytek.¹²⁰

Nejdůležitějším zemědělským náradím bylo oradlo, v pobělohorské době reprezentované vyspělým rámovým pluhem, který se v Čechách prosadil ve 14. a 15. století. Užíval se především k těžší orbě úhorů a při přípravě půdy pro setí. Jednalo se o asymetrický rámový pluh s radlicí, odvalnou deskou, krojidlem a kolečky, do něhož se tažná zvířata zapřahovala pomocí chomoutu. Jednostranná orba představovala značný pokrok oproti předchozím způsobům zpracování půdy, neboť na rozdíl od symetrického háku a rádla nebylo nutno orat několikrát podélně a příčně. Asymetrický pluh odřezával hlínu krojidlem i radlicí a půdu zároveň odklopil pomocí odvalné desky. Kromě tohoto vyspělého orebního náradí byly používány i starší typy symetrických oradel. V jižních Čechách se jednalo především o rádlo, které hlavní uplatnění našlo při přeorávání měkké půdy, mísení hlíny a uvolňování plevelů. Zemědělské náradí bývalo zhotoveno převážně ze dřeva, pouze důležité konstrukční prvky byly kovové.¹²¹

Dalšími nástroji byly brány ze železnými hřeby. Mezi menší předměty patřily například dřevěné motyky, rýče a hrábě. Při sklizni se užívalo speciálních kos a srpů, při mlácení většinou cepů. Výmlatek bylo nutno pomocí lopat přeházet skrze síta, aby se oddělilo zrna od plev. Nepostradatelnou součástí každé domácnosti byly pily a sekery, neboť dřevěné předměty se zhotovovaly většinou přímo na statku.¹²²

3.6 Materiální podmínky života poddaných v raném novověku

3.6.1 Strava a oděv venkovských poddaných

Stravování prostých poddaných se až do obecného rozšíření brambor na konci 18. století ve srovnání se středověkem takřka nezměnilo. Jeho hlavními znaky byly především neustálé opakování základního repertoáru pokrmů a poměrně úzký okruh

¹²⁰ Petráň, J. – Petráňová, L.: *Rolník v evropské tradiční kultuře*, s. 128-146; Smetánka, Z.: *Legenda o Ostojovi*, s. 119-133.

¹²¹ Petráň, Josef: *Vývoj českých oradel za feudalismu*. Dějepis ve škole 1958, s. 387-395; t ý ž: *Zemědělské náradí poddaných v Čechách koncem 16. a na začátku 17. století*. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 3, 1958, s. 9-30.

¹²² Tamtéž, s. 30-53; Kubáčák, A.: *Dějiny zemědělství*, s. 39; Grulich, Josef – Matlas, Pavel: *Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (Jižní Čechy, 17.-18. století)*. Český lid (dále ČL) 96, 2009, s. 5-10.

surovin využívaných v kuchyni, k nimž patřilo především obilí.¹²³ Selská kuchyně závisela na množství dostupných zásob. Mezi běžná jídla patřil žitný chléb, kterého dospělý člověk pracující v zemědělství průměrně za den zkonsumoval o něco málo méně než jeden kilogram,¹²⁴ dále mléko, různé kaše, polévky a placky. Maso bylo konzumováno zřídka, zpravidla se jednalo o maso vepřové. Ze spotřebního stereotypu se vymykaly pouze dny hojnosti, mezi něž patřily zejména masopust a hody.¹²⁵

V oděvu venkovanů nastaly v raném novověku podstatné změny. V 16. století se mezi bohatšími sedláky rozšířily kalhoty, k nimž se nosila plátěná či vlněná košile, na níž spočívala vesta. Venkovské ženy se oblékaly do košil, sukní šitých z domácího sukna či lehčích plátěných letniček a zástěr, hlavu jim kryl čepec nebo vázaný šátek. Oděv byl zpravidla prostý, módní doplňky a ozdoby do šatníku venkovanů pronikaly ve větší míře až koncem 18. století. Proměnami prošel také vzhled obuvi, vesničané většinou měli letní i zimní, pracovní i sváteční boty. Základním typem obuvi byly škorně, vysoké kožené boty, které byly v zimě vycpávány onucemi, senem či slámou, k běžnému užívání sloužily také jednoduché střevíce a nazouvací pantofle.¹²⁶

3.6.2 Selská usedlost a její vybavení

Selská usedlost byla tvořena obytnými prostory, k nimž byly přičleněny hospodářské budovy, pole a zahrada, na níž se pěstovala především zelenina. Selská stavení byla až do konce 18. století budována takřka výhradně ze dřeva, výjimky v podobě domů z kamene se mohly vyskytovat u zámožných osob, ve vsích v blízkosti významných měst a ve větším měřítku v oblastech, kde panoval nedostatek dřeva a naopak zde bylo množství snadno dostupného kamene.¹²⁷ Častěji byl z kamene zhotoven pouze komín, dále se od dřevěné konstrukce domu sroubené z trámů lišila stavebním materiálem pec. Na jihu

¹²³ P e t r á ň, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/2*. Praha 1997, s. 819.

¹²⁴ H o n c, Jaroslav: *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměncích a špitálních dávkách v letech 1452-1845*. Ceny, mzdy a měna 10, 1968, s. 16-43. K mírně odlišnému výsledku dospěl P e t r á ň, J.: *Poddaný lid*, s. 18-21.

¹²⁵ P e t r á ň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/2*, s. 841-846.

¹²⁶ Tamtéž, s. 876-908; P e t r á ň o v á, Lydia: *Ke studiu oděvu lidových vrstev měst a venkova od 16. do poloviny 18. století v Čechách*. ČL 81, 1994, s. 201-216.

¹²⁷ S m e t á n k a, Zdeněk: *Život středověké vesnice: zaniklá Svidna*. Praha 1988, s. 23. Domy na Dynínsku se většinou dočkaly kamenné přestavby až po polovině 19. století, viz K o l d a, V.: *Bošilecko*, s. 11.

Čech se z kamene stavělo nejpozději od 16. století, zprvu však byly vyzdívány pouze chlévy, které jednou stěnou přiléhaly k obytným prostorům.¹²⁸

Hlavním bodem selské usedlosti bylo stavení obdélníkového půdorysu, které svou kratší stranou se střešním štítem přiléhalo k návsi. Jeho dispozice vycházela v raném novověku z podoby, které nabyla předchozím vývojem během středověku, půdorys se však většinou diferencoval přistavováním přístěnků, příbytků pro podruhy či výměnků. Vchodem se vstupovalo do síně, kde bylo někdy umístěno ústí pece nebo otevřené ohniště, které se při odlišné konfiguraci interiéru nacházelo v černé kuchyni. Ze síně se vcházelo do světnice, v níž se nalézala pec, dále do postranní výměnkářské komůrky, pokud se v domě vyskytovala, a do spíží a špýcharových komor či do chléva.¹²⁹

Spolu s postupnou funkční diferenciací místností docházelo k vytěšňování otevřených topenišť, které byly nahrazovány uzavřenými kamny.¹³⁰ Díky tomu bylo možno vybavit interiéry dražším nábytkem, ale bylo také nutno pokoje osvětlovat. K tomuto účelu se užívalo hlavně přenosných kahanů nebo dřevěných loučí zavěšených do keramických či železných držáků.¹³¹

Nábytek v zemědělských usedlostech byl zpravidla jednoduchý a poměrně hrubě opracovaný, neboť ho vyráběli sami členové domácnosti. Bylo přebíráno vybavení vyskytující se již ve středověku, kromě toho se zejména v 18. století objevovaly nové typy, mezi něž můžeme zařadit skříně či židle. Řemeslná úroveň mobiliáře závisela na majetnosti hospodáře, zámožní poddaní si nechávali jednotlivé kusy zhotovovat od městských truhlářů nebo je kupovali na trhu, v tom případě se často jednalo o malovaný nábytek.¹³²

K základnímu vybavení domácnosti patřil nebarvený stůl. V běžné usedlosti se většinou nacházel pouze jeden kus, který býval někdy opatřen zásuvkou, do níž se ukládaly drobné předměty denní potřeby.¹³³ Stolu byl přisuzován značný symbolický a rituální význam, ve světnici mu náleželo pevně vymezené místo a při změně majitele nemovitosti se předával spolu s usedlostí.¹³⁴ Obyvatelé domu seděli ve chvílích odpočinku nebo při jídle na hrubých a jednoduchých dřevěných lavicích, které byly umístěny u stolu, podél

¹²⁸ P e t r á ň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*, s. 413.

¹²⁹ Tamtéž, s. 418.

¹³⁰ Š k a b r a d a, Jiří: *Lidové stavby: architektura českého venkova*. Praha 1999, s. 26-39.

¹³¹ P e t r á ň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*, s. 440.

¹³² Tamtéž, s. 441, 444.

¹³³ G r u l i c h, J. – M a t l a s, P.: *Hmotná kultura*, s. 10-11.

¹³⁴ P e t r á ň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*, s. 442.

stěn místností a u kamen, často bývaly zapuštěny do podlahy z dusané hlíny. Kromě nich se používaly i stoličky, které navíc nalézaly uplatnění při různých domácích pracích v domě, ve chlévě i na dvoře. Židle byla sedláky považována za nepraktický kus nábytku, neboť zabírala příliš mnoho místa.¹³⁵

Nezbytnou součástí výbavy rolnické usedlosti byly truhly, které byly staršího původu než skříně a sloužily jako univerzální úložný prostor. Byly umístovány v komorách, na půdě či v síni zpravidla v počtu od tří do pěti,¹³⁶ někdy byly opatřeny železným zámkem.¹³⁷ Navzájem se od sebe lišily užitým druhem dřeva a reliéfní i malovanou výzdobou. Sloužily k uložení oděvů, ložního i osobního prádla, plátna, cínového nádobí a trvanlivých potravin.¹³⁸ Skříně se začaly v rolnických usedlostech objevovat pozvolna od 16. století pod vlivem měšťanského prostředí. Postupně vzniklo několik zvláštních typů, které se lišily svou funkcí. Menší skříňky opatřené zámkem sloužily k uchování cenností, misníky byly určeny k umístění nádobí, spižní skříňky k uskladnění potravin. Šatní almary, zprvu součást mobiliáře bohatých hospodářů, postupně od poloviny 18. století nahrazovaly v selských příbytcích truhly.¹³⁹

Co se oproti středověku proměnilo, byla konstrukce postelí a vůbec způsob nocování. Na rozdíl od jednoduchých pryčů se od 16. století objevovaly truhlářsky zpracované postele se zvýšenými čely, které mohly být opatřeny i nebesy.¹⁴⁰ V pobělohorském období tento trend pokračoval. Lůžka byla umístěna ve studené komoře nebo vytápěné světnici. Každý člen domácnosti však vlastní postel neměl, ta byla většinou vyhrazena pro hospodáře a jeho manželku. Proto se spalo i na truhlách, lavicích, na peci, v letních měsících na půdě, ve stájích či na sýpce.¹⁴¹ Pravděpodobná je existence dětských lůžek nebo jednoduchých kolébek, které si mezi sebou členové rodiny mohli předávat, neboť se nedoporučovalo, aby matka a malé dítě spali ve stejné posteli, protože hrozilo riziko zalehnutí.¹⁴²

Ostatní vybavení domácnosti bylo vyráběno přímo na gruntu. Jídlo se konzumovalo z dřevěných talířů či misek za pomoci lžic, železné nože se užívaly na porcování masa.

¹³⁵ Grulich, J. – Matlas, P.: *Hmotná kultura*, s. 11.

¹³⁶ Petrůň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*, s. 444.

¹³⁷ Grulich, J. – Matlas, P.: *Hmotná kultura*, s. 11.

¹³⁸ Petrůň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*, s. 444.

¹³⁹ Grulich, J. – Matlas, P.: *Hmotná kultura*, s. 12.

¹⁴⁰ Petrůň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*, s. 448.

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Grulich, J. – Matlas, P.: *Hmotná kultura*, s. 13.

Nápoje poddaní pili z prostých dřevěných či keramických hrnků. Skleněné, cínové či různě zdobené nádoby se ve venkovských domácnostech vyskytovalo výjimečně.¹⁴³ Příprava pokrmů se neobešla bez hrnců, pánví či pekáčů.¹⁴⁴

3.6.3 Hospodářské objekty

Také u hospodářských staveb se projevovaly regionální rozdíly, avšak více než u obytných objektů se zde udržovaly některé konzervativní prvky, jejichž původ je možno hledat ve středověku.¹⁴⁵

Sýpka byla nezbytnou součástí každého gruntu, neboť se zde uchovávaly osivo, zrno a mouka, kromě toho některé potraviny, které mohly v domě přijít k újmě. Umístění sýpky bylo značně variabilní a záviselo v první řadě na organizaci dvora, často se nacházela vedle brány proti obytné budově, mohla však být situována volně ve dvoře či v jedné řadě s domem. Její velikost závisela na výrobní kapacitě hospodářství. Přízemní sýpky se vždy nacházely na kamenné podezdívce, jež měla poskytnout izolaci od okolního terénu a vlhka, které ohrožovalo uskladněný materiál. Pokud byla stavba dřevěná, jednalo se zpravidla o vícepatrovou budovu. Půdorys sýpek býval takřka či úplně čtvercový, zastřešení bylo řešeno valbovou, sedlovou či stanovou střechou pokrytou slaměnou krytinou, jež však snadno podléhala ohni. Jelikož bylo třeba chránit uskladněné obilí před plameny, byly stropy shora kryty vrstvou hliněné mazaniny. Dalším výrazným konstrukčním prvkem byly úzké větrací otvory. V jižních Čechách se často vyskytovaly sýpky se zděnými suterény, avšak sýpky postavené pouze z kamene byly výsadou bohatých usedlostí a velkých agrárních provozů.¹⁴⁶

Další nepostradatelnou součástí gruntu byla stodola, místo, kam se ukládalo nevymláčené obilí a sláma. Stodoly vznikaly postupně od vrcholného středověku, vyznačovaly se symetrickou trojdílnou dispozicí s ústředním mlatem a dvěma postranními úložnými prostory. Stavěny byly většinou ze dřeva, jejich konstrukce byla velmi jednoduchá, neboť jejím základem bylo několik sloupů, z nichž splývala výrazná valbová střecha opírající se o nízké stěny z kamene či ze dřeva. Stodola byla kvůli hořlavým

¹⁴³ Tamtéž, s. 14.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 15.

¹⁴⁵ Š k a b r a d a, J.: *Lidové stavby*, s. 119.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 120-124.

materiálům, z nichž byla zhotovena, situována izolovaně, nejčastěji stála mimo obvod vlastního dvora v přilehlé zahradě.¹⁴⁷

Chlévy určené pro hospodářská zvířata byly až do 19. století většinou roubeny ze dřeva a umístěny přímo za domem, případně byly začleněny do jeho půdorysu. Uvnitř se zpravidla dělily na několik menších samostatných prostor. Kromě větších chlévů se na gruntu nacházely i menší kotce, kurníky a někdy i holubníky.¹⁴⁸ Součástí zemědělských usedlostí byly také kůlny určené k uskladnění většího nářadí a případně i vozů.¹⁴⁹

Grunty byly ohrazeny zčásti vlastními stavbami, zčásti také objekty sousední usedlosti. Volná prostranství byla přehrazena buď dřevěnými ploty vyplétanými měkkými větvemi nebo proutím, trémovými stěnami nebo zdmi z nasucho skládaných kamenů. Vjezd do dvora umožňovala brána, která bývala většinou dřevěná, od 16. století se objevovaly první kamenné brány s vraty krytými klenutým obloukem.¹⁵⁰

Obytné i hospodářské objekty spolu s bránou a ohrazením určovaly prostor dvora, na němž se nacházelo i hnojiště. Dvůr byl pomocí zídky nebo plotu oddělen od zahrady, která na něj navazovala a kopírovala jeho základní příčný rozměr. Byla určena k pěstování zeleniny. Dále směrem od středu vsi se nacházela pole, která zachovávala základní dispoziční řešení dané zástavbou a od zahrady byla oddělena plotem či zdí.¹⁵¹

3.7 Doprava a pozemní komunikace v raném novověku

Osobní i nákladní doprava v Českém království byla až do většího rozšíření železnice v 19. století realizována především prostřednictvím silnic. Základní komunikační síť v českých zemích vznikla v souvislosti s procesem kolonizace a měla za úkol zajišťovat především udržování obchodních styků. Byla dotvořena do konce 14. století a v málo změněné podobě si udržovala zásadní význam až do druhé poloviny 18. století.¹⁵² Byla určena polohou Prahy a dalších větších městských center, ve vztahu k zahraničí byly podoba a trasování komunikací dány existencí horských průsmyků, které umožňovaly vstup do země.¹⁵³

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 124-126.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 126-127.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 128.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 129-131.

¹⁵¹ S m e t á n k a, Z.: *Život středověké vesnice*, s. 107-111.

¹⁵² P e t r á ň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/2*, s. 909.

¹⁵³ R o u b í k, František: *Silnice v Čechách a jejich vývoj*. Praha 1938, s. 7.

Cestám obecně, počítaje v to i frekventované a důležité spojnice, chyběl v této době pevný základ, jednalo se o rozměklé a nezpevněné komunikace, posílené v obtížných úsecích haťovým podkladem či tesanými břevny a oddělené od okolí pouze nízkými násypy zeminy. Silnice a dřevěné mosty, které bylo nutno takřka rok co rok obnovovat, se zpravidla nacházely ve špatném technickém stavu, neboť jejich údržba spadala do kompetence vrchností, které mohly jako kompenzaci vybírat mýta. Tehdejší cesty se přizpůsobovaly reliéfu krajiny a terénu, v náročných lesních úsecích se jednalo spíše o úzké a nebezpečné stezky než silnice. Obecně rozšířený nedobrý stav komunikací výrazně komplikoval dopravu nákladu a byl překážkou pro rychlé a efektivní fungování systému poštovního spojení, budovaného postupně od 16. století. Cestování a doprava nákladů byly navíc zvláště po třicetileté válce znesnadňovány zvýšeným výskytem lupičů, jejichž řady rozmnožili bývalí vojáci. Aby se zabránilo přepadům na silnicích, bylo v 17. století nařizováno vykácet lesy po obou stranách cest do vzdálenosti dostřelu palných zbraní, tento příkaz však nebyl odpovědnými místy příliš dodržován.¹⁵⁴

V 18. století se do problematiky silničního spojení stále více vkládal stát, z jehož iniciativy vzniklo roku 1775 ředitelství pro stavbu silnic, které převzalo péči o dálkové komunikace. Od první čtvrtiny 18. století byly budovány státní neboli komerční silnice. Spjovaly Prahu s dalšími důležitými městy v Českém království i v zahraničí. Vyznačovaly se šířkou přesahující sedm metrů a kamennou konstrukcí s postranními odvodňovacími příkopy.¹⁵⁵

Dálkovou nákladní dopravu na pozemních komunikacích obstarávali v raném novověku především formani, kteří se v 16. až 18. století někdy vyskytovali i na venkově. Kromě potahů byly menší náklady přepravovány také zavěšováním na těla zvířat, což bylo vhodné zejména v místech, kde existovaly obtížné terénní a sklonové poměry či úzké silnice.¹⁵⁶ Pravidelná poštovní služby byla v habsburské monarchii zavedena v 16. století a sloužila především k přepravě příkazů a důležitého úředního materiálu. V 17. století přibyla mezi pravidelné trasy i poštovní trať z Prahy do Lince přes České Budějovice, procházející třeboňským panstvím.¹⁵⁷

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 22-23.

¹⁵⁵ P e t r á ň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/2*, s. 916.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 918-919.

¹⁵⁷ H l a v a č k a, Milan: *Cestování v éře dostavníku: všední den na středoevropských cestách*. Praha 1996, s. 52-59.

Běžní poddaní se přesunovali pomocí pěší chůze.¹⁵⁸ K dopravě nákladů, pokud hospodář nevlastnil potah i s tažnými zvířaty, se často užívalo dvoukolových kár nebo jednokolových trakařů.¹⁵⁹

3.7.1 Dopravní situace a pozemní komunikace na třeboňském panství a v okolí Dynína

Území třeboňského panství patřilo už od středověku k poměrně frekventovaným oblastem. Procházely jím některé důležité zemské stezky a cesty, navíc zde existovala síť postranních neboli dominikálních cest, které byly určeny pro místní venkovské obyvatelstvo.¹⁶⁰ Dálkové komunikace sloužily především ke spojení s Rakousy, jak tomu bylo například u stezky probíhající okolím Veselí nad Lužnicí a dále přes Soběslav směrem k Písku či cesty spojující rakouské pomezí s Novými Hrady, Trhovými Svinými, Veselím nad Lužnicí a Soběslaví.¹⁶¹ Veselím nad Lužnicí procházela také jedna z povinných hlavních silnic, jež vedla z Veselí přes České Budějovice do Lince. Třeboňsko křižovala i spojnice z Českých Budějovic do rakouského Vitorazska.¹⁶²

S výstavbou státní silnice z Prahy přes Soběslav a České Budějovice do Lince, do značné míry využívající existující těleso starší komunikace, bylo započato roku 1773, avšak dobudována byla až na počátku 19. století.¹⁶³ Do roku 1827 byla dokončena také spojnice mezi Třeboní a Českými Budějovicemi, která dále pokračovala směrem na Domažlice.¹⁶⁴

Dynín se nacházel v oblasti, kterou procházelo několik frekventovaných komunikací. Jednalo se především o silnici z Prahy přes Veselí nad Lužnicí, Ševětín a České Budějovice, která dále směřovala do rakouského Lince. Ačkoliv tato důležitá spojnice Dynínem přímo neprocházela, její trasa se po úpravě, kterou prodělala na přelomu 18. a 19. století,¹⁶⁵ nacházela ve vzdálenosti menší než jeden kilometr od západního okraje

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 29-31.

¹⁵⁹ P e t r á ň, J. a kol.: *Dějiny hmotné kultury*. II/2, s. 918.

¹⁶⁰ R o u b í k, F.: *Silnice*, s. 28.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 16-17.

¹⁶² Tamtéž, s. 32-33.

¹⁶³ Tamtéž, s. 55-57.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 70-71.

¹⁶⁵ Úsek vedoucí kolem Dynína byl vybudován roku 1825. Viz K o l d a, V.: *Bošilecko*, s. 38-39.

obce. Silnice však těmito místy vedla už od středověku, její původní průběh je zakreslen například v Müllerově mapě Čech z roku 1720.¹⁶⁶

Dynín se nacházel blízko vrcholu pomyslného trojúhelníku páteřních spojnic celého regionu. Kromě už jmenované trasy z Veselí do Českých Budějovic se jednalo o odbočnou větev,¹⁶⁷ která vycházela rovněž z Veselí nad Lužnicí, ovšem uhýbala na východ, procházela Lomnicí nad Lužnicí a v Třeboni ústila do silnice směřující do Vídně, jejíž západní část z Třeboně do Českých Budějovic tvořila poslední díl trojlístku základních komunikačních tepen Třeboňska.

Kromě toho pochopitelně existovala pavučina místních cest určených ke styku s okolními vesnicemi, které nacházíme podrobně zakresleny například na mapách vzniklých během prvního vojenského mapování.¹⁶⁸ Dynín měl přímé spojení se sousedním severněji situovaným Bošilecem, které bylo využíváno i při cestách do místního kostela. Z Dynína vybíhaly cesty taktéž do blízkých Sedlíkovic, Pelejovic a Neplachova, stejně jako poněkud vzdálenějšího Mazelova. Nemohlo pochopitelně chybět spojení se sousední Lhotou, které vedlo podél jižního břehu Bošileckého rybníka, důležitější komunikace však směřovala přes Lhotský dvůr do Záblatí, odkud bylo možno dosáhnout Lomnice nad Lužnicí, kde se mohl poutník napojit na cestu vedoucí do Třeboně, od níž dělila obyvatele Dynína, pokud využili uvedené trasy, vzdálenost cirká 19 kilometrů, kterou bylo možno ujít za méně než pět hodin. Uvedené místní komunikace probíhaly rovinatou krajinou takřka úplně odlesněnou, jejich trasování bylo zčásti ovlivněno přítomností většího počtu rybníků v blízkém okolí Dynína.¹⁶⁹ Dá se tedy říci, že ves měla dobré předpoklady pro otevřenost vůči okolnímu světu, neboť se nacházela v prostředí hustě protkaném sítí cest. V její blízkosti se nalézaly dvě na dobové poměry rušné a frekventované silnice.

¹⁶⁶ Srov. *Müllerovo mapování*, mapový list 18, Historický ústav AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>.

¹⁶⁷ Tuto silnici nacházíme zakreslenou například v Kreibichově mapě Budějovického kraje z roku 1830, srov. *Kreibichovy mapy krajů – Budějovický kraj – 1830*, Mapová sbírka Historického ústavu AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>.

¹⁶⁸ Viz *1st Military Survey*, Section No. 243, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>.

¹⁶⁹ Viz *2nd Military Survey*, Section No. O_15_III, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>.

4 Migrace dynínských poddaných mezi lety 1661 a 1740

Po podrobném studiu migrací dynínských poddaných mezi lety 1661 a 1740, které vycházelo především z údajů poddanských soupisů, jsem rozdělil prostorové přesuny obyvatel vesnice do pěti základních kategorií. Jsou to pohyby spojené se změnami majitelů poddanských nemovitostí, svatební migrace, přesuny vyvolané čelední službou a podružstvím, vstup poddaných do armády a konečně odchod z vesnice a panství. Jednotlivé druhy migrace jsou blíže popsány v následujících kapitolách. Jejich charakteristika stejně jako důvody, které mě vedly k jejich vydělení a samostatnému zpracování, jsou uvedeny v úvodních pasážích příslušných kapitol.

Všechny údaje obsažené v analytické části práce, pokud není v poznámkovém aparátu explicitně uvedeno jinak, byly získány excerpcí záznamů o vesnici Dynín v poddanských soupisech třeboňského panství z let 1661 až 1740.¹⁷⁰

4.1 *Situace v Dyníně na počátku sledovaného období*

Roku 1661, kdy začaly vznikat roční poddanské soupisy třeboňského panství, bylo v Dyníně podle jejich údajů obsazeno dvanáct gruntů. Obývalo je celkem 49 lidí, v rodinách sedláků bylo evidováno i 25 osob, které byly v dané době mimo vesnici. Ve vsi se nacházelo pět podružských rodin, 16 jejich členů žilo v Dyníně, jedna žena se zdržovala mimo panství. Nápadný nepoměr mezi počtem nepřítomných sedláků a podruhů lze jednoduše vysvětlit. Potomci bývalých hospodářů byli jako sirotci zaznamenáni i navzdory tomu, že ves opustili už před desítkami let. Naproti tomu u podruhů byl do soupisů zanesen skutečný stav, tedy pouze rodiny, které se roku 1661 v Dyníně opravdu nacházely.

Spíše pro zajímavost se zde krátce zmíním o osudech některých bývalých obyvatel vsi, kteří ji opustili v průběhu třicetileté války a v krátkém období po jejím skončení. Tento typ odchodů nelze rozhodně považovat za jev, jenž by byl pro Dynín typický i v mírových a relativně klidných časech po roce 1661. Domnívám se však, že informace o těchto lidech jsou pozoruhodným dokladem o chování prostých poddaných za třicetileté války, stejně jako svědectvím o vzpomínkách členů obce na ty, kteří dříve žili v jejich středu.

Část bývalých obyvatel Dynína se roku 1661 nacházela v podružství a ve službě na gruntech v okolních vsích, například v Bošilci, či předtím vstoupila do manželského svazku a nyní žila v jiných lokalitách, mezi nimiž můžeme namátkou jmenovat Lhotu,

¹⁷⁰ SOA Třeboň, Vs Třeboň, knižní archiv, sg. IB 5AU Nr. 1.

Smržov nebo Záblatí. Menší část žen se vdala do sídel vzdálenějších, ať už se jednalo o blíže nespecifikované místo na pelhřimovském panství, Kutnou Horu či Prahu. Jiří, sirotek po hospodáři Vítovi Novákovi, působil v Soběslavi jako kloboučník. Část poddaných ves opustila, aniž by se prameny podrobněji zmiňovaly o důvodech, které je k tomuto rozhodnutí vedly. Útěky byly hlavně individuální, avšak odejít mohla celá rodina. Stalo se tak v případě Kateřiny, dcery Pavla Štěcha, která se spolu se svým manželem Václavem a třemi dětmi odebrala do Suchdola u Prahy. Ku Praze zamířili i Bartoš Pávek a Jakub Vavroušek, jenž se však v průběhu šedesátých let 17. století do Dynína vrátil. Jediným reprezentantem migrace vyvolané rekatolizací byla rodina Matěje Sýkory, který i s manželkou a čtyřmi dětmi odešel „*do Uher pro náboženství*“.¹⁷¹

4.2 Situace v Dyníně na konci sledovaného období

Obraz vesnice se v průběhu zkoumaných 80 let velmi proměnil. Zatímco roku 1661 bylo v Dyníně evidováno celkem 91 osob, z nichž se více než dvě třetiny zdržovaly v obci, roku 1740 se zde setkáváme s 270 evidovanými lidmi. Z nich 203 pobývalo ve vsi, 67 osob pak mimo ni. Nacházelo se zde celkem 176 členů selských rodin, dalších 29 sice bylo v soupisu zaneseno, ale v Dyníně se v té době nevyskytovali. Podruhů bylo celkem 65, přičemž nepřítomní převažovali nad přítomnými. Zatímco prvních bylo 38, druhá skupina byla tvořena pouze 27 lidmi. Nezbyvá než podotknout, že způsob evidence podruhů, který v podstatě kopíroval metodu uplatněnou u selských rodin, byl vzhledem ke způsobu jejich života, v němž hrála migrace velkou úlohu, poměrně rigidní, což mělo za následek to, že více než polovina zaznamenaných podruhů v Dyníně nepobývala. I mezi rodinami hospodářů se vyskytovalo několik mrtvých duší, jejichž jména v soupisech nalézáme už od konce 17. století.

Roku 1740 se ve vsi hospodařilo na 26 gruntech. Tempo obnovy usedlostí zpustlých za třicetileté války bylo dosti vysoké. K původním dvanácti fungujícím statkům přibýly do konce šedesátých let 17. století další čtyři, v průběhu sedmdesátých let pak šest jiných. Poslední vlna obsazování uprázdněných poddanských nemovitostí nastala v první půli osmdesátých let, do roku 1684 byly obnoveny poslední čtyři grunty.¹⁷² V prvním desetiletí 18. století byly postaveny krejčího chalupa a chalupa Řehoře Roháčka.¹⁷³

¹⁷¹ Tamtéž (rok 1661).

¹⁷² Tamtéž (roky 1661-1684).

¹⁷³ PK Dynín II, fol. 364r.

Můžeme konstatovat, že do poloviny osmdesátých let 17. století dokázali obyvatelé Dynína napravit škody, které způsobila třicetiletá válka. Zbývá ještě podotknout, že 21 dynínských rodin hospodařilo na polnostech o výměře $\frac{3}{4}$ lánu, dva hospodáři obdělávali jednu a půl čtvrtě lánu, dva dvě a půl čtvrtě lánu. Usedlostí s největší výměrou orné půdy byl Vítův grunt, který se mohl pyšnit jedním lánem pozemků.¹⁷⁴

Setrvalý nárůst počtu obyvatel, k němuž docházelo po celé sledované období, proměnil podobu poddanských rodin. Na konci třicátých let běžně existovaly rodiny se sedmi či osmi členy. Z hlediska migrace byl hlavní změnou setrvalý nárůst počtu odchodů do čelední služby, do níž se nastupovalo v Dyníně i v okolních vesnicích. Fenomémem třicátých let 18. století pak byla zvýšená vlna vstupů do armády.

4.3 Migrace spojená se změnami majitele poddanských nemovitostí

Prvním hlavním typem migrace byly přesuny, které přímo souvisely se změnami majitelů poddanských nemovitostí. Sledování okolností, za nichž v Dyníně probíhala výměna osob v čele usedlostí, ukázalo, že všechny případy můžeme rozdělit do dvou základních kategorií, přičemž za hlavní kritérium zde nepovažuji vztah člověka, který usedlost přebíral, k jejímu původnímu vlastníkov, ale počet lidí, kteří na grunt či chalupu přicházeli. V prvním případě na usedlost přišla celá nová rodina, kdežto ve druhém přibyla pouze jedna osoba. Do první kategorie řadím i situaci, kdy se na nemovitost přesunuli vdovec či vdova s dětmi z předchozího manželství. Do druhé skupiny naopak náleží také případy, kdy do domácnosti fakticky nepřibyl nikdo, neboť v čele gruntu stanul už několik let ženatý bratr, syn či zeť dosavadního hospodáře, který u něj dosud působil jako podruh.

Zvláštním případem byla situace, kdy uprázdněné místo v čele nemovitosti obsadila vdova po bývalém majiteli. Tato změna s sebou sice žádné prostorové přesuny bezprostředně nést nemusela, vždy se však jednalo o řešení dočasné, byť mohl grunt v této podobě fungovat bez viditelných defektů i více než deset let. Po určité době však nastávala situace, kterou lze zařadit do první či druhé kategorie migrací spojených se změnou majitele poddanské nemovitosti. Výjimkou bylo obhospodařování dvou usedlostí jedním majitelem, s nímž se bylo možno zřídka setkat i v Dyníně. Určitou variací na prostorové přesuny, které spadají do výše definované první kategorie, bylo obsazení dosud pustého gruntu, neboť bylo spojeno se zhoršenými existenčními podmínkami, s nimiž se musela rodina po určitý čas potýkat. Ty mohly vést k tomu, že nový hospodář svou snahu obnovit nemovitost vzdal a živnost opustil. V rámci Dynína bylo pak zcela ojedinělé úsilí Jiřího,

¹⁷⁴ Srov. PK Dynín II.

syna tesaře Jakuba zvaného Prdelka, který se roku 1665 jal sám znovu vystavět pustou usedlost Salabovu, o čemž svědčí poznámka v příslušném poddanském soupisu, avšak po několika měsících od svého záměru upustil a raději se přiznal na živnost Vavrouškovu.

V této kapitole se budu věnovat pouze první kategorii migrace spojené se změnami majitele poddanské nemovitosti, tedy situacemi, kdy na usedlost přišel manželský pár či rodina s dětmi. Druhá kategorie spadá do širší skupiny sňatkových migrací, o nichž je pojednáno níže. Je samozřejmé, že příchod nového hospodáře, ať už se jednalo o jednotlivce či celou rodinu, velmi často vyvolával pohyb dosavadních obyvatel opačným směrem, tedy z usedlosti do jejího okolí. Protože však tato migrace nabývala nejčastěji podoby čelední služby, bude stručně rozebrána v kapitole věnované této problematice.

4.3.1 Okolnosti změny majitele poddanské nemovitosti

Rozbor přesunů vyvolaných změnami držitelů dynínských usedlostí je podle mého názoru nutno zahájit stručným nástinem několika sumárních ukazatelů, které poskytují zajímavý vhled do okolností, za nichž tyto změny probíhaly. Ve sledovaném období, tedy mezi lety 1661 a 1740, zemřelo v době, kdy stáli v čele svého gruntu, takřka 30 hospodářů. Počet těch, kteří před svou smrtí nemovitost předali další osobě, byl zhruba o čtvrtinu vyšší. Ostatní způsoby opuštění poddanské nemovitosti byly zastoupeny výrazně méně, můžeme zmínit například jeden případ zběhnutí. Tyto údaje jsou pozoruhodné, neboť ukazují, že hospodáři měli nezřídka tendenci oddalovat okamžik odchodu na výměnek a někteří chtěli stát v čele gruntu až do své smrti. S tímto poznatkem souvisí informace, jež nám sděluje, že nejpočetněji zastoupenými osobami, jimž poddanská nemovitost připadla po odstoupení či smrti hospodáře, byli jejich nejstarší synové. To samo o sobě není překvapivé, ukázalo se však, že druhorození a další mladší synové měli ve srovnání se svými staršími sourozenci zhruba dvoutřetinovou šanci na převzetí usedlosti. Poměrně dobré vyhlídky měly i dcery hospodáře, a to i v situaci, kdy měly starší či stejně staré sourozence mužského pohlaví.

Nezřídka stanula v čele poddanské nemovitosti žena, konkrétně vdova po dosavadním majiteli. Tato možnost pochopitelně připadala v úvahu jen tehdy, když její manžel zemřel, což byla na druhou stranu dosti obvyklá situace, jak bylo naznačeno výše. Pokud nastala, akceptovaly vdovy ve více než polovině případů novou roli v čele gruntu. Tato jejich úloha měla vždy dočasný charakter, jednalo se o jakousi „regentskou vládu“, která měla překlenout mezidobí, než převzal usedlost nový majitel. Jedním dechem je však

třeba dodat, že v rodinách vdov se současně nacházeli dospívající a mladí synové ve věku zpravidla od 15 do 30 let. Ti zřejmě vykonávali namáhavé fyzické práce spojené se zemědělskou výrobou. Jejich matky jim však grunt předaly vždy až po určité době, která se různila případ od případu. Nejčastěji se pohybovala kolem dvou až čtyř let, ale mohla dosáhnout až osmi či třinácti let. V přibližně polovině případů se vdovy po nějaké době znovu provdaly a hospodářem se tak stal jejich nový manžel. Tato skutečnost nepřímo svědčí o tom, že role žen ve venkovské společnosti v raném novověku mohla být za některých okolností velmi výrazná. Stačí si představit, jakými schopnostmi a autoritou v rámci své rodiny se musela vyznačovat například Mariana Hlávková, která po smrti svého manžela roku 1686 stála v čele gruntu plných třináct let, než ho roku 1699 předala svému nejstaršímu synovi, dvaatřicetiletému Martinovi.

4.3.2 Převzetí nemovitosti manželským párem či rodinou s dětmi

Z uvedených dvou typů migrace týkající se změny držitele poddanské nemovitosti byl mnohem obvyklejší způsob druhý. Příchod manželských párů či celých rodin i s dětmi a následné převzetí usedlosti se ve větší míře uplatnily v zásadě ve třech hlavních případech.

Prvním z nich bylo obsazení dosud pusté nemovitosti a její obnova. V tomto ohledu v Dyníně dominovaly podružské rodiny, které v šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých letech 17. století po svém příchodu do vsi a zpravidla několikaletém působení u některého z místních hospodářů přecházely na pusté usedlosti. Po obsazení všech gruntů, k němuž došlo před rokem 1685, se s přejímáním nemovitostí podruhy setkáváme v menší míře, zpravidla se jednalo o syny hospodářů, kteří se oženili a nějaký čas setrvali v podružství na gruntu svého otce či tchána. Je třeba zdůraznit, že obnovou osmi hospodářství přispěly podružské rodiny výrazným způsobem ke zhojení ran, které ves utrpěla během třicetileté války. Období zhruba do poloviny osmdesátých let 17. století tak můžeme vnímat nejen jako důležitou etapu v historii Dynína, ale i jako epochu, která místním podružským rodinám nabízela unikátní příležitost k rychlému sociálnímu vzestupu.

Na obnově pustých poddanských usedlostí se pochopitelně podílely i rodiny sedláků z Dynína i dalších vesnic. Příchozí pocházeli především z bezprostředního okolí Dynína, konkrétně například z vesnic Bošilec, Ševětín či Frahelž.

Druhá konstelace, v níž mohlo docházet k přesunu celých rodin, které následně přebíraly poddanské nemovitosti, byla vyvolána netypickými poměry, jež na dané usedlosti

panovaly. Spadají sem například grunty, jejichž majitelé byli bezdětní, tyto případy však byly řídké. Jiná výjimečná situace nastala kolem roku 1713 na Kačerově živnosti, z níž utekl hospodář, načež na tuto nemovitost přešla rodina Pavla Pýchy z Bošilce.

Konečně třetí možností byla vzájemná výměna poddanských usedlostí. S tímto postupem se však setkáváme pouze výjimečně. Jako jeho ilustrace může posloužit odchod rodiny Václava Kouby a následné převzetí gruntu v Bošilci, který byl vyvážen příchodem rodiny bošileckého hospodáře Lukáše, jež se usadila na Koubově živnosti.

Kromě přesunu rodin z blízkých vesnic na poddanské nemovitosti v Dyníně docházelo pochopitelně i k pohybu opačným směrem. Celkem evidujeme asi deset případů, kdy rodiny dynínských hospodářů či podruhů převzaly usedlosti v okolních vsích, přičemž poslední z nich se v rámci sledovaného období odehrál roku 1717, kdy došlo k odchodu Martina, podruha na gruntu Bartoloměje Myšky, spolu s manželkou Voršilou a dětmi Josefem a Václavem do Drahotěšic, kde se usadili na Kubátově živnosti. V seznamu lokalit, kde rodiny migrantů z Dynína převzaly poddanskou nemovitost, nacházíme sídla ležící v okruhu asi deseti kilometrů od výchozí vsi, namátkou můžeme jmenovat Slovénice, Drahotěšice, Vitín, Pelejovice, Neplachov či Bošilec.

4.3.3 Shrnutí

Předcházející řádky se snažily o osvětlení role a významu jednoho ze dvou druhů migrace, která se pojila se změnami majitele poddanských usedlostí. Zdá se, že tento typ prostorových přesunů se uplatňoval zejména v období do roku 1720. Sehrál důležitou roli při obnově selských hospodářství po třicetileté válce, na níž se významným způsobem podílely i rodiny podruhů, avšak v době, kdy třeboňský venkov působil jako relativně stabilizovaný a konsolidovaný organismus, byl zatlačován do pozadí odlišným druhem migrace, který se v souvislosti s převzetím nemovitosti vyznačoval příchodem jediné osoby.

Při snaze o shrnutí a zobecnění rozsáhlého katalogu osob, které dynínské grunty ve sledovaném období přebíraly, se dostáváme do jistých obtíží. Celá problematika je totiž velmi komplikovaná a diferencovaná a není možno vyslovit jednoznačný soud o tom, zda dosavadní hospodáři při předávání usedlostí sledovali nějakou pevnou koncepci, která by jednoznačně preferovala například nejstarší syny. Spíše se zdá, že celý proces změny vlastníka poddanské nemovitosti byl rovnici s několika proměnnými, mezi něž můžeme kromě skladby hospodářovy rodiny započítat především jeho ochotu z čela gruntu

odstoupit a odejít na výměnek, danou kombinací mnoha individuálních faktorů, například dostatkem či nedostatkem fyzických sil a touhou udržovat do poslední chvíle dění v domácnosti pod svou kontrolou. Domnívám se, že mezi sedláky, kteří stáli v čele nemovitosti někdy i více než 40 let (příkladem budiž Marek Pávek, který svůj grunt spravoval mezi lety 1670 a 1710 nebo Vít Matějka, jenž hospodařil v letech 1669 až 1713), a jejich potomky mohly vznikat určité tenze. Nejstarší synové se proto mnohdy rozhodli přiznít se na jiné nemovitosti v okolních vsích, než by dále setrvali na otcově usedlosti. Někteří z nich se také oženili do podružství.

Dovolím si vyslovit možná poněkud kacírskou myšlenku, že předávání nemovitostí se dlouhodobými a plánovitými rodinnými strategiemi řídilo pouze v menšině případů, většinou se uskutečňovalo v závislosti na konkrétní situaci a vyplývalo z kombinace mnoha faktorů objektivních i subjektivních. Ačkoliv samozřejmě existovali hospodáři, kteří odcházeli na výměnek ještě před dosažením věku 50 let, celá věc se podle mého názoru měla často tak, že původní vlastník spravoval nemovitost do té doby, dokud nezemřel či mu nedošly fyzické síly. Výběr svého následovníka neprováděl buď vůbec, nebo až krátce předtím, než mu grunt předal. V případě smrti hospodáře mohla hrát důležitou úlohu vdova, jež poté dočasně stanula v čele usedlosti a hospodařila se svou rodinou do té doby, než ji přepustila svému následovníku, ať už se jednalo o potomka či nového manžela. Poměrně obvyklým jevem, zvláště na přelomu 17. a 18. století, byla situace, kdy některý z potomků stávajícího držitele gruntu, syn či dcera, vstoupili do manželství a poté působili několik let u otce v podružství. Stávali se z nich čekatelé, kteří měli usedlost obsadit po jejím uprázdňení, občas se však stalo, že se dříve uvolnilo hospodářství v některé z okolních vsí a mladí podruzi raději odešli tam, než by další léta čekali na rozhodnutí hlavy domácnosti odebrat se na výměnek.

Skutečností zůstává, že migrace spojená se změnou majitelů nemovitostí byla podstatnou složkou prostorových přesunů poddaných v raném novověku a faktickou nezbytností, která udržovala v chodu jak samotné usedlosti, tak přeneseně i celou tehdejší venkovskou společnost. Výše představené poznatky a jejich shrnutí bude však nezbytné podrobit širšímu srovnávacímu výzkumu, aby se ověřila oprávněnost prezentovaných postřehů a závěrů.

4.4 Sňatkové migrace

Druhým hlavním typem prostorového pohybu byly sňatkové migrace. V této práci jí přes nespornou důležitost pro život raně novověkého venkova byla věnována spíše menší pozornost, což je způsobeno poměrně dobrou obeznámeností české historické vědy s tímto tématem.¹⁷⁵ Většího prostoru se tak dostalo například fenoménu odchodů poddaných na vojnu, o němž toho dosud víme poměrně málo.

Vstup do manželství byl pro dynínské poddané přirozenou součástí života. Existovalo sice nezanedbatelné množství těch, kteří z různých důvodů zůstali svobodní, avšak obvyklejší bylo jednání opačné.

Velmi proměnlivé byly roční počty sňatků, v nichž figurovali dynínští poddaní. Zatímco v některých letech nebyl uzavřen ani jeden, jiný rok do manželství vstoupilo i více než pět párů. Z toho pochopitelně neplynou žádné zvláštní závěry, lze však sledovat trend pozvolného růstu počtu sezdaných párů v souvislosti s postupným zalidňováním vsi.

Do výzkumu sňatkové migrace je nezbytné zahrnout jak obyvatele Dynína, kteří mířili za novými životními partnery do okolních vesnic, tak poddané z blízkého i vzdálenějšího okolí, kteří naopak přicházeli za manželem či manželkou do Dynína. Nabízí se tak možnost srovnat lokality, odkud lidé do Dynína přicházeli, s místy, kam za novými partnery odcházeli Dynínští.

Je třeba předeslat, že ačkoliv se u určité části párů setkáváme s tím, že oba manželé pocházeli ze stejného místa, obvyklejší byl původ rozdílný. V prvních poddanských soupisech, které retrospektivně zachycují události, k nimž v životě obce došlo v průběhu třicetileté války a v době krátce po jejím skončení, se setkáváme s některými poměrně exotickými lokalitami, kam kvůli sňatku odcházeli dynínští poddaní. Konkrétně se jednalo o Pelhřimov, Kutnou Horu a Prahu. Po roce 1661 jsem se s obdobně vzdálenými lokacemi v případě sňatkové migrace nesetkal.

Vzdálená sídla nahradily hlavně nedaleké vsi. Po roce 1661 probíhala intenzivní výměna poddaných mezi Dynínem a vesnicemi v jeho okolí. Seznam obcí, do nichž se za svými druhy či družkami dynínští poddaní vydávali, se poměrně výrazně liší od lokalit, z nichž do Dynína lidé kvůli manželství přicházeli.

Prvé skupině dominovaly obce ve zhruba desetikilometrovém okruhu kolem Dynína. Věvodila jim čtveřice vesnic Mazelov, Lhota, Neplachov a Bošilec. Do každé z nich odešlo kvůli sňatku více než deset osob, které původně žily v Dyníně. Nejvíce byl

¹⁷⁵ Literaturu ke sňatkovým migracím v jižních Čechách uvádí G r u l i c h, J.: *Populační vývoj*, s. 33.

zastoupen Bošilec, což svědčí o mimořádně úzkých kontaktech těchto dvou sousedních osad. Mezi dalšími lokalitami, kam se Dynínští vydávali za svými životními partnery, můžeme jmenovat Záblatí, Drahotěšice, Smržov, Žišov, Vitín nebo Sviny. Výjimkou mezi ostatními obcemi vzdálenými od Dynína sotva deset kilometrů byly například vsi Svinky, Kostelec a Branná, z nichž poslední leží ve vzdálenosti plných 22 kilometrů od Dynína.

Druhou skupinu tvořily naopak lokality, z nichž novomanželé za svými partnery do Dynína přicházeli. Často se mezi nimi vyskytují sídla, která leží za hranicí deseti kilometrů, tedy dále, než kam většinou probíhala sňatková migrace z Dynína. Do Dynína se tak vydávali například z 20 kilometrů vzdálených Zalin, takřka 18 kilometrů vzdáleného Zvíkova, ve dvou případech dokonce do Dynína přibyli poddaní z vesnice Cep. Obě lokality přitom od sebe dělí asi 27 kilometrů. I v této druhé skupině sice z hlediska počtu migrujících osob dominoval Bošilec, ale počet lidí, kteří se do Dynína přivenili nebo přivdali z dalších vsí v blízkém okolí, byl dosti nízký a v zásadě obdobný počtu poddaných, kteří přicházeli z lokalit vzdálenějších.

Zdá se, že existovaly oblasti, odkud lidé ve zvýšené míře směřovali za svými novými životními partnery do Dynína. Naproti tomu Dynínští měli některé „své“ vesnice, kam po se po svatbě stěhovali. O této vzájemné interakci by jistě více napovědělo širší srovnávací studium, které by si dalo za cíl zkoumat sňatkovou migraci v rámci větší oblasti.

4.5 Migrace spojená s čelední službou a podružstvím

Čelední služba představovala ve vesnici Dynín ve sledovaném období kvantitativně nejvíce zastoupenou a nejběžnější formu migrace. Hned na začátku je nezbytné zdůraznit, že čelední služba, tedy odchod poddaných z vlastní rodiny a jejich dočasný pobyt a pracovní nasazení u jiného hospodáře buď v samotném Dyníně, nebo v rámci bližšího i širšího okolí vsi, byla do velké míry závislá na třech hlavních faktorech. Rozhodoval zaprvé status rodiny, z níž daný jedinec pocházel. Podle toho lze rozlišovat mezi odchodem do čelední služby u potomků majitelů poddanských usedlostí a synů i dcer podruhů. Druhým činitelem byla rodinná situace, v níž se konkrétní člověk nacházel. Existovaly totiž nápadné rozdíly mezi vstupem do čelední služby u dětí hospodáře, který aktivně spravoval svou nemovitost, a potomky výměnkáře či sirotky. Posledním a nejobtížněji postižitelným faktorem byly individuální dispozice a preference mladých lidí a jejich ochota uvázat se k čelední službě, stejně jako případná rozhodnutí hlavy rodiny

v tomto směru, jež mohla vycházet především z různé velké potřeby udržovat ve své blízkosti pracovní sílu. To bylo dáno jednoduše tím, kolik bylo v domácnosti práce a kolik lidí se jí mohlo zhostit.

V následujícím textu proto bude rozlišena čelední služba potomků selských a podružských rodin, dětí majitelů poddanských usedlostí a dětí výměnkářů a sirotků. Je nezbytné zdůraznit, že celá velká kategorie čelední služby se v poddanských soupisech rozpadá v podstatě na tři skupiny, jimiž byla standardní služba na poddanských nemovitostech, služba v panských dvorech a služba konaná pro vrchnostenský správní aparát, přičemž poslední dvě možnosti se od sebe liší především tím, že v prvním případě se jednalo o fyzickou práci v zemědělství, zatímco v druhém nejčastěji o asistování vrchnostenským úředníkům. Poznatky o čelední službě dětí podruhů jsou dány do vztahu s migrací celých podružských rodin. Na konci kapitoly se nalézají dvě krátká pojednání o rozdělení úloh v poddanské domácnosti a žebrotě, tématech, která vykazují určité styčné body s problematikou čelední služby a podružství.

4.5.1 Čelední služba potomků aktivních hospodářů

Nejdříve podrobíme zkoumání potomky hospodářů, jejichž rodiče v době trvání čelední služby svých dětí stáli v čele poddanské usedlosti. Ačkoliv se v české historické literatuře můžeme dočíst, že služba byla pro syny a dcery sedláků něčím zcela běžným, není takřka nepostradatelnou kvalifikací pro budoucí převzetí usedlosti,¹⁷⁶ poznatky z Dynína tyto závěry nepodporují, ba dalo by se říci, že jsou s nimi v přímém rozporu.

V průběhu osmdesátiletého sledovaného období totiž ve vsi nacházíme převahu gruntů, z nichž se do čelední služby v době, kdy v čele nemovitosti stáli jejich rodiče, nevydal ani jeden mladý muž či dívka. Oproti usedlostem, z nichž kvůli službě odešel alespoň jeden člověk, mají převahu zhruba v poměru tři ku dvěma. Pokud už se někdo ze synů či dcer hospodáře stal čeledínem nebo děvečkou, jednalo se ve většině případů o jednotlivce, paralelní odchod více dětí byl velmi neobvyklý. Často byly do služby vyslány pouze nevlastní děti majitele usedlosti.

Třemi výjimkami, odkud do služby směřovaly v průběhu celých 80 let více než dvě osoby, byly grunty Sýkorův, Vojtův a Salabův, pomyslným vítězem byla živnost poslední, odkud do služby odešlo osm lidí. Nelze přitom tvrdit, že by mladých mužů a žen byl nedostatek, rodiny se v průběhu druhé poloviny 17. a první půle 18. století stávaly stále

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 203-204.

početnějšími a často se setkáváme s pěti, šesti či sedmi dětmi v rámci jedné rodiny. Dynínské grunty pravděpodobně dokázaly všechny své obyvatele spolehlivě uživit, případný odchod do čelední služby tak zřejmě nebyl motivován existenčními důvody. Mladí muži a ženy zpravidla zůstávali na usedlosti svého otce do té doby, než vstoupili do manželství. V případě, že dosavadní hospodář odstoupil nebo zemřel, nastávala odlišná situace, o níž bude pojednáno níže.

Z hlediska pohlaví migrantů nad dívkami mírně převažovali chlapci, což bylo způsobeno hlavně tím, že pět mladých mužů vstoupilo do služeb vrchnosti, čtyři z nich působili jako panští pěší, jeden zprvu jako pomocník kontribučního písaře v Třeboni, poté u schwarzenberského správce v Toužetíně. Malá část poddaných také směřovala do vrchnostenských dvorů, například do Lhoty či na dvůr Šaloun. Větší část čeledínů a děveček vstoupila do služby u jiných hospodářů v Dyníně, těch, kteří zamířili do okolních vsí, bylo asi o třetinu méně. Lokality, kam směřovali, byly rozesety v okruhu do 20 kilometrů od Dynína. Můžeme mezi nimi jmenovat Lhotu, Bošilec, Sviný, Mazelov i poněkud vzdálenější Přesecku.

Čeledíni a děvečky zpravidla už po roce zamířili na jinou usedlost, po dvou až třech letech se navraceli na otcovský grunt nebo vstupovali do manželství. Služba pro vrchnost trvala zpravidla tři až pět let, ale mohla se protáhnout až na devět let.

Lze shrnout, že čelední služba v očích dynínských sedláků pravděpodobně nepředstavovala životní zkušenost, která by byla vnímána jako nezbytný předpoklad k budoucímu převzetí poddanské usedlosti, neboť existovalo velké množství hospodářů i jejich manželů, kteří ve službě nikdy nebyli. Větší šanci, že na ni budou vysláni, měly nevlastní děti nového majitele poddanské nemovitosti.

4.5.2 Čelední služba dětí výměnkářů a sirotků

Přechodnou skupinu mezi dětmi aktivních hospodářů a potomky podruhů představovali z hlediska migrace vyvolané nástupem do čelední služby synové a dcery výměnkářů, případně sirotci. Tato skutečnost velmi nápadně vynikne už při prostém pohledu do poddanských soupisů, kde lze jasně odlišit rodiny současného a minulého hospodáře, neboť zatímco u jmen osob z první skupiny se zpravidla setkáme s prázdným místem či jednoduchými obraty „u otce“ nebo „doma“, prostor u potomků výměnkáře bývá vyplněn většinou o poznání složitějšími popisy míst, kde se tito lidé nacházeli.

To však neznamená, že po odevzdání gruntu novému majiteli se rodina dosavadního hospodáře rozprchla do všech světových stran. V zásadě lze říci, že mezi hlavní faktory, které ovlivňovaly chování jejích členů, patřil jejich vztah k novému vlastníkovu nemovitosti a další osudy původního hospodáře a jeho manželky. Je třeba mít na paměti, že situace se opět lišila grunt od gruntu a člověk od člověka.

V případě, že starý hospodář předal svou živnost synovi či nově příchozímu manželovi své dcery a odešel na výměnek, zůstávala zpravidla alespoň část jeho dětí po určitý čas na usedlosti. Pokud měl svobodných potomků více, což bývala obvyklá situace, stávalo se, že jedno z dětí zůstalo u rodičů, pravděpodobně proto, aby jim mohlo pomáhat a pečovat o ně. Ostatní děti většinou přešly k rodině nového hospodáře, což bylo usnadněno tím, že v jejím čele stála osoba, s níž je pojily příbuzenské vazby. Novomanželé se museli zprvu obejít bez vlastních dětí, proto jim volná pracovní síla jistě přišla vhod. Mohlo se tak stát, že někteří z potomků původního hospodáře působili na gruntu svého bratra či švagra dlouhá léta. Domnívám se, že k odchodu je v takovém případě nikdo nenutil, zpravidla však začali sami po určité době usilovat o osamostatnění. Větší část z nich vstupovala do čelední služby v Dyníně i okolních vesnicích. Nebylo neobvyklé, že se po jednom či dvou letech strávených u jiného sedláka dočasně vraceli na rodný grunt, kde nějakou dobu pobýli a poté opět odcházeli do služby.

Pro tento druh migrace byl charakteristický rychlý sled, v němž poddaní střídali hospodáře, u nichž pobývali jako čeledíni či děvečky. To však neznamená, že nenacházíme případy odlišné. Velmi ilustrativní je srovnání životních osudů dvou bratrů, staršího Víta a o dva roky mladšího Jakuba, sirotek po Jiřím Myškovi z Dynína. Roku 1694, kdy bylo staršímu z nich deset let, pobývali oba u své matky na Myškově gruntu, kde mezitím začal hospodařit jeho nový majitel. Vdova se následujícího roku provdala za Blažeje na Salabův grunt, kam s ní odešli i oba sirotci. U Vítova jména nacházíme už o rok později zprávu, že působil ve službě na Kozlově usedlosti v Dyníně, kde setrval i příští rok, zatímco Jakub se zdržoval u otčima. Roku 1698 se Vít přesunul na Hůnův grunt, kde setrval až do konce svého života. Když roku 1735 umíral, bylo mu 51 let, na jedné usedlosti tak strávil plných 37 let. Jeho mladší bratr však se svým životem naložil odlišně. Roku 1698 se vrátil zpět na Myškův grunt, kde se zdržoval do roku 1706. Poté začal ve svižném tempu střídat hospodáře, u nichž sloužil. Do roku 1735, kdy zemřel jeho bratr Vít, změnil místo svého působiště třináctkrát. Krom jedné výjimky, kterou byl pobyt v Třeboni roku 1717, sloužil u různých dynínských sedláků. Někdy na jednom místě setrval i pět let, jindy grunt opustil už po roce. Často se také vracel na usedlosti, kde už službu vykonával, nejvíce pobýval

u Býčka v Dyníně. Dodejme, že tato taktika byla u lidí, kteří se dlouhodobě živili čelední službou, dosti oblíbená, opakovaně přicházeli zpět za „svým“ hospodářem, aby od něj za několik let opět odešli.

Srovnání osudů dvou bratrů, kteří pocházeli ze stejného prostředí a strávili spolu prvních zhruba deset let života, ukazuje, že migrační chování osob, které část svého života působily v čelední službě, bylo velmi různorodé a kromě ostatních faktorů záviselo ve velké míře i na individuálních preferencích a rozhodnutích. Obdobně jako jednání Víta a Jakuba se od sebe lišily i osudy ostatních poddaných, kteří s oběma bratry sdíleli základní východiska a stejně jako oni působili v čelední službě. Menší část z nich pracovala několik let v blízkých i vzdálenějších vrchnostenských dvorech, většina však působila u sedláků v Dyníně i okolních vsích. Často přitom prošli několika vesnicemi a nezřídka se do Dynína vraceli, jejich akční rádius byl větší než u těch několika potomků aktivních hospodářů, kteří do čelední služby vstoupili.

Musím zdůraznit, že doživotní služba, s níž jsme se setkali u bratrů Víta a Jakuba, obecně nebyla příliš obvyklá. Služba zpravidla představovala pouze jednu životní etapu. I když osudy potomků starého hospodáře poté, co přišel o svou pozici v čele gruntu, byly značně různorodé, většina z nich nakonec vstoupila do manželství, což bylo někdy spojeno s odchodem do podružství nebo převzetím chalupnické nemovitosti. Mužům se zejména ve třicátých letech 18. století nabízela možnost Třeboňsko opustit a vstoupit do armády. Přesto zůstávala čelední služba hlavní aktivitou, již bylo u těchto lidí vyplněno překlenovací období v délce obvykle několika let, které ve většině případů předcházelo uzavření sňatku.

Poněkud odlišná situace nastávala, pokud na poddanské usedlosti předchozího majitele nahradil hospodář, jenž na grunt přišel s manželkou a vlastními dětmi. V takovém případě vzrůstala pravděpodobnost, že rodina původního vlastníka zůstane kompaktní a do místa nového působiště se přesune spolu. Například když roku 1693 převzal Štěchovu živnost v Dyníně Matěj z Bošilce s manželkou Marianou a dvěma dětmi, přešel dosavadní držitel Ambrož Štěch s ženou a dvěma dcerami do vsi Ponědraž, kde od roku 1695 působil jako pastýř. Obdobně poté, co z Kačerova gruntu zběhl hospodář Jiří a usedlost převzal Pavel z Bošilce se svou rodinou, odešli dosavadní obyvatelé do podružství k dynínským sedlákům Vavrouškovi a Hrubému.

Migrace spojená s čelední službou byla v rodinách bývalých majitelů poddanských usedlostí jevem mnohem běžnějším, než mezi potomky aktivně hospodařících sedláků. Služba většinou vyplňovala různě dlouhou životní fázi, která zpravidla následovala po

několika letech pobytu u nového hospodáře a jež byla převážně ukončena vstupem do manželství.

4.5.3 Migrace podružských rodin a čelední služba potomků podruhů

Protagonisty poslední z hlavních typů migrace spojené s čelední službou byli potomci podruhů. Odchod dětí z podružských rodin do služby byl ovlivněn specifickým způsobem života, jenž byl pro tuto kategorii venkovské společnosti raného novověku do značné míry charakteristický, proto budou oba tyto jevy popisovány se snahou o zachování těsného vztahu, jenž mezi nimi panoval. Podotýkám, že mezi podruhy počítaly třeboňské poddanské soupisy i kováře a další řemeslníky, kteří žili na vesnici, stejně jako osoby živící se pastvou dobytka, následující text se proto bude zabývat i jimi.

Důvod, proč byly tyto na první pohled různé skupiny tehdejšího obyvatelstva v soupisech uváděny pospolu, spočíval pravděpodobně v dosti propustné hranici mezi nimi. Podruzi se běžně stávali například pastýři a jejich rodiny je v novém údělu následovaly. Naopak poté, co pastýř se svou manželkou zestárli, vstupovali často do podružství u majitelů selských usedlostí.

Na základě studia třeboňských poddanských soupisů si dovoluji tvrdit, že migrace tvořila jeden ze základních stavebních kamenů života podruhů. Mobilita podružských rodin byla pozoruhodná nejen četností prostorových přesunů, ale také vzdálenostmi, jež během nich byly překonávány. Kupříkladu Vít, kovář původem ze Suchdola nad Lužnicí, jenž se roku 1665 objevil v Dyníně, se hned následujícího roku vydal i se svou rodinou do takřka 60 kilometrů vzdálené Černé v Pošumaví. Roku 1669 působil v Borovanech, o dva roky později se vrátil do Suchdola. Vít tak během pouhých sedmi let změnil místo působiště celkem čtyřikrát a urazil přitom takřka 150 kilometrů. Ačkoliv rodiny ostatních řemeslníků či pastýřů na tak velké vzdálenosti obyčejně nemigrovaly, vydávaly se běžně do lokalit poměrně odlehlých, jejichž vzdálenost od Dynína se pohybovala kolem 30 kilometrů, což přesahovalo akční rádius velké většiny obyvatel selských usedlostí.

Rodiny, které působily v podružství na gruntech sedláků, u jednoho hospodáře zpravidla příliš dlouho nevydržely. Po jednom, dvou či třech letech se obvykle přesunuly na jiný statek. Pokud se podruzi usadili například na obecní chalupě, mohli na tomto místě setrvat i déle než deset let. Ve většině případů však bylo tempo střídání usedlostí poměrně rychlé. Ačkoliv se mohly vyskytnout rodiny, které přecházely pouze mezi hospodáři jedné vsi, běžnější byla migrace v rámci skupiny vesnic, v tomto případě Dynína a jeho okolí.

Tak například podruh Jiří Pojezdny s manželkou Kateřinou se roku 1701 nacházeli Dyníně na Štěchově gruntu, o rok později se pár přesunul na obecní chlupu ve Svinách. Roku 1705 se s nimi setkáváme v podružství ve Veselí nad Lužnicí, o rok později pobývali v Dyníně, poté se po dobu dvou let zdržovali u Pokuty ve Svinách, načež se přemístili na obecní chalupu, aby se roku 1713 vrátili zpět k Pokutovi. Setkáváme se zde s jevem popsáním už v předcházející kapitole, jímž byl častý návrat migrujících k sedlákům, u nichž pracovali už v minulosti.

Výše nastíněné životní osudy ilustrují nejen obecně vysokou mobilitu podruhů, ale také už několikrát zmiňovanou individualitu a jedinečnost, jež můžeme vysledovat v chování každé rodiny a každého poddaného.

Se způsobem života podružských rodin úzce souvisí i problematika migrace spojené s čelední službou potomků podruhů. Můžeme prohlásit, že rodiny kovářů a pastýřů byly zpravidla o něco početnější než rodiny podruhů, kteří se přesunovali mezi poddanskými grunty. Vyznačovaly se také o něco větší koherencí, synové i dcery pastýřů a kovářů zůstávali častěji u otce a do čelední služby vstupovali v menší míře než potomci podruhů žijících na selských usedlostech. Druzí jmenovaní naopak vysílali své děti do služby poměrně brzy, často už po dosažení věku deseti let. Nezřídka také docházelo k odchodu více dětí najednou. Tato situace nastávala zvláště tehdy, když se místo svého působení rozhodli změnit i jejich rodiče. Děti podruhů se vydávaly většinou do vsí, které ležely nedaleko lokality, kde právě pobývali otec s matkou, ale doloženy máme i vstupy do služby v místech poměrně vzdálených. Vzhledem k tomu, že od počátku 18. století pobývalo stále více podružských rodin mimo Dynín, stávala se často jedním z míst služby čeledínů a děveček i tato lokalita.

Po smrti otce docházelo k rychlé fragmentaci podružských rodin, a to i těch, které byly dosud poměrně stabilní. Jejich členové odcházeli do služby k různým hospodářům a pracovali také ve vrchnostenských dvorech, část z nich poté uzavřela sňatek, vdovy po podruzích mohly dále působit na poddanských usedlostech.

4.5.4 Rozdělení úloh v poddanské domácnosti

Na tomto místě učiním ještě krátkou poznámku, jež sice souvisí s problematikou čelední služby, podružství a s nimi spojených prostorových přesunů, ale všech těchto témat se týká jen okrajově a zprostředkovaně.

Díky bohatosti a detailnosti informací obsažených v poddanských soupisech se občas v částech vyhrazených pro zápis údajů o místě pobytu konkrétního jedince objevují i ženské tvary jmen hlav domácností, v nichž se poddaní nacházeli. Například u sirotka po Křížovi Vavrouškovi Jiřího je v poddanském soupisu k roku 1676 uvedeno, že se zdržuje „u Šamáčkovy v Bošilci“, ¹⁷⁷ roku 1679 sloužil „u Vítový ve vsi“. ¹⁷⁸ V soupisu z roku 1732 nalezneme u Kateřiny, sirotka po výše zmíněném Jiřím Vavrouškovi, že se nacházela „u záblatský mlynářky“. ¹⁷⁹

Obdobné zmínky nejsou ojedinělé a rozhodně se neomezují pouze na rodinu hospodařící na Vavrouškově gruntu, jak by se snad mohlo z uvedených příkladů zdát. Na druhou stranu se ženské tvary nevyskytují zdaleka v takovém počtu jako mužské formy jmen hospodářů. Vzhledem k tomu, že se ženská jména objevují opakovaně, domnívám se, že se nejedná o omyl či chybný zápis ze strany vrchnostenských úředníků. Naopak se zdá, že zápisy by mohly odrážet realitu každodenního života obyvatel poddanských usedlostí. Mladí lidé, kteří vstoupili do čelední služby, mohli být dáni k dispozici manželce hospodáře a pracovat pod jejím dohledem. Zajímavé je, že v roli pomocníků vystupovali jak mladí mužové, tak ženy.

Jevem podobným, avšak přímo nesouvisejícím s migrací, bylo dělení osob mezi rodinu hospodáře a výměnkáře společně obývajících tentýž grunt. Touto poněkud těžkopádnou formulací mám na mysli situaci, kdy na usedlosti začal po odchodu původního hospodáře či vdovy na výměnek působit hospodář nový. V poddanských soupisech bývá rozlišeno, zda děti bývalého majitele nemovitosti, pokud zůstaly na gruntu, působily v rodině výměnkáře, nebo žily a pracovaly s rodinou nového vlastníka usedlosti. S rodiči zůstávala na výměnku zpravidla nejstarší svobodná dcera, zatímco u synů bylo častěji poznamenáno, že se nacházejí u nového hospodáře, v některých případech tomu však bylo přesně naopak. Obě role si potomci výměnkářů mezi sebou občas vyměňovali, mohlo se tedy stát, že nejstarší neprovdaná dcera po několika letech života s rodiči přešla k rodině pána gruntu, odkud se naopak k otcovi a matce přesunul například nejstarší svobodný syn. Tak tomu bylo na gruntu Koubově, kde na počátku třicátých let 18. století žila jak vdova po minulém vlastníku usedlosti, výměnkářka Dorota, tak rodina jejího nejstaršího syna Pavla, jenž převzal hospodářství po otcově smrti. Zatímco Pavlova sestra Mariana, které bylo roku 1730 asi 20 let, zůstávala u matky, u třech mladších sourozenců

¹⁷⁷ SOA Třeboň, Vs Třeboň, knižní archiv, sg. IB 5AU Nr. 1. (rok 1676).

¹⁷⁸ Tamtéž (rok 1679).

¹⁷⁹ Tamtéž (rok 1732).

Tomáše, Jakuba a Josefa bylo poznamenáno, že se nacházejí „u bratra Kouby“.¹⁸⁰ Do roku 1733 se situace změnila, u jména dívky se nalézala formule „u bratra“,¹⁸¹ zatímco u matky se zdržoval její nejmladší syn Josef.

Toto rozlišení podle mého názoru reflektuje rozdělení rolí v rámci jedné selské usedlosti. Zjevně existovala dosti rozšířená tendence bývalého majitele gruntu či vdovy udržovat u sebe po odchodu na výměnek některé ze svých dětí, které dosud nevstoupilo do manželství. Potomci se mezi sebou při péči o rodiče mohli střídat. Existovaly však četné odchylky od tohoto modelu, na některých gruntech začaly všechny svobodné děti po odstoupení hospodáře na výměnek působit v rodině nového vlastníka usedlosti. Skutečnost, že treboňské poddanské soupisy nám poskytují takto podrobné informace o jejich uplatnění, otevírá do budoucna možnost dalšího zkoumání problematiky.

4.5.5 Žebrota

Může se zdát paradoxní hovořit o žebrotě ve stejné kapitole jako o migraci spojené s podružstvím a čelední službou, avšak některé indicie svědčí o tom, že kategorie žebráků, podruhů, výměnkářů, čeledínů a děveček mohly být ve své době vnímány jako skupiny v podstatě obdobné a příbuzné, ukázalo se také, že mohly existovat v zásadě dva druhy žebráků a žebraček. Tuto domněnku podporují některé obraty užívané v poddanských soupisech k charakterizování určitých osob. Pochopitelně připouštím možnost, že úředníci se při tvorbě dokumentů ve spěchu v hraničních případech arbitrárně přiklonili k zapsání poněkud zvláštní formulace, která zcela nemusela odpovídat realitě. Světlo do celé problematiky by jistě přineslo širší srovnávací studium zápisů z dalších vesnic i zkoumání jiných písemností patrimoniální správy, v nichž mohou vystupovat osoby se statutem žebráků.

Označení žebrák či žebračka se občas objevuje u některých výměnkářů, byť se jedná o jev vcelku ojedinělý. Například u vdovy Doroty Koubové, která pobývala na výměnku na gruntu svého syna Pavla, se k roku 1738 objevil zápis „nedostatečná“,¹⁸² následujícího léta u této osoby nalézáme formulaci „u Kouby žebrá“,¹⁸³ kdežto roku 1740

¹⁸⁰ Tamtéž (rok 1730).

¹⁸¹ Tamtéž (rok 1733).

¹⁸² Tamtéž (rok 1738).

¹⁸³ Tamtéž (rok 1739).

písař Dorotu charakterizoval slovy „*na vejminku stará*“.¹⁸⁴ Domnívám se, že odlišné zápisy v sobě ve skutečnosti neskrývají změnu statusu a případně místa pobytu popisovaného člověka, ale vyjadřují jednoduše to, že daný jedinec vlivem stáří, zranění či choroby částečně nebo úplně ztratil schopnost postarat se o sebe vlastními silami. Přitom však nemusel přijít o střechu nad hlavou, mohl naopak nadále obývat výměnek, chalupu či selskou usedlost.

Další zajímavý příklad nacházíme v rodině dynínského sedláka Kačera. Roku 1734 hospodařil na gruntu Pavel, výměnek obývala vdova po bývalém hospodáři Mariana. Následujícího roku Pavel zemřel, vdova Justýna se přesunula na výměnek, avšak k roku 1736 jsou obě ženy, tedy Mariana i Justýna, charakterizovány jako žebračky.¹⁸⁵ Zatímco starší Mariana si tento status udržela až do roku 1740, u Justýny je již následujícího roku uvedeno, že se nachází na výměnku. I když pochopitelně nelze vyloučit, že Mariana i Justýna z gruntu odešly nebo ho byly nuceny alespoň krátkodobě opustit, považuji tuto možnost za nepřiliš pravděpodobnou. Domnívám se, že status žebráka či žebračky mohl v některých situacích vyjadřovat ztrátu schopnosti daného člověka uživit se vlastní prací, nikoliv snad ztrátu střechy nad hlavou či zaopatření ze strany příbuzných.

Kromě toho patrně existovala i druhá kategorie žebráků, u níž se zmínky o tomto způsobu obživy objevovaly opakovaně a dlouhodobě. Je třeba zdůraznit, že i tito lidé žebraeli zpravidla v rámci jedné vsi a takřka nemigrovali, o čemž nás informují opět poddanské soupisy. Například vdova po Janovi pastýřovi Alžběta a sirotek Žofie pobývaly na počátku třicátých let 18. století v podružství ve vsi Ševětín, roku 1734 se u jejich jmen objevuje obrat „*v Ševětíně žebrají*“,¹⁸⁶ který se pak roku 1737 opět proměnil na formuli „*v Ševětíně v podružství*“.¹⁸⁷ To svědčí jednak ve prospěch domněnky, že hranice mezi kategoriemi podruhů a žebráků mohla být v obou směrech dosti propustná, jednak o tom, že obě ženy setrvaly na jednom místě a nezačaly se například toulat mezi okolními vesnicemi.

Podruh Václav Hloupý, jenž od poloviny osmdesátých let 17. století pobýval v Dyníně i s manželkou Marianou a malou dcerou Dorotou, s nimiž se roku 1694 přesunul do přibližně pět kilometrů vzdálené vsi Ponědraž, tuto obec až do své smrti roku 1707 neopustil. To samé platí pro jeho ženu, která zemřela až roku 1714. Přitom se už od roku

¹⁸⁴ Tamtéž (rok 1740).

¹⁸⁵ Tamtéž (rok 1736).

¹⁸⁶ Tamtéž (rok 1734).

¹⁸⁷ Tamtéž (rok 1737).

1695, kdy zemřela jejich dcera, oba živilo jako žebráci. Eva, sirotek po podruhovi Ambrožovi, žebřala v Dyníně plných 21 let, od roku 1704 až do roku 1725. Stejně tak Mariana, sirotek po podruhovi Matoušovi, se po smrti své matky roku 1726 odebrala do Lomnice nad Lužnicí, kde žila jako žebračka až do roku 1740. Plných 25 let žebřala vdova po podruhovi Martinovi Alžběta, která mezi lety 1715 a 1733 pobývala v Dyníně, jenž poté opustila a přešla do blízkého Bošilce, odkud se roku 1739 vrátila zpět do Dynína. Krátce řečeno, žebráci vykazovali značnou stálost a měli tendenci setrřávat v jedné obci.

Žebřota postihovala v převážné většině ženy, žebráci mužského pohlaví se v soupisech vyskytovali výjimečně. Mezi žebračkami nalezneme více podruhyň, což mohlo být způsobeno větší labilitou podružských rodin a jejich častým faktickým rozpadem po smrti hlavy rodiny. Žebřáky pochopitelně nacházíme i mezi lidmi, kteří pocházeli ze selských rodin, tyto případy jsou však dosti řídke. Mohlo se jednat například o dcery bývalého hospodáře, které se po jeho smrti neprovdaly, opustily ves a odešly do jejího blízkého okolí, kde se živily žebřotou.

Na závěr této krátké kapitoly dodejme, že status žebráka či žebračky rozhodně nebyl definitivní a doživotní. Setkáváme se s případy žen, které se po několika letech strávených žebráním dostaly do podružství u některého z hospodářů v Dyníně či jeho blízkém okolí nebo svou obživu našly například na pazderně či na obecní chalupě. Žebřota dokonce nemusela být překážkou manželství, o čemž svědčí osud Žofie, sirotka po sedlákovi Blažejovi Salabovi, Provďala se roku 1735 po třech letech naplněných žebřotou. Soudě podle případů několika žebraček, které strávily touto činností i více než dvacet let života a dožily se na svou dobu poměrně vysokého věku, nemusel snad status žebráka představovat pro tehdejšího člověka takovou zátěž, jak by se mohlo na první pohled zdát. K vyslovení určitějšího tvrzení by však bylo nutno podstoupit další studium celé problematiky.

4.5.6 Shrnutí

Čelední služba byla z globálního pohledu nejčastější příčinou migrací poddaného obyvatelstva. Její rozložení mezi jeho jednotlivými skupinami však bylo značně nerovnoměrné. Děti aktivně hospodařících sedláků do služby nevstupovaly takřka vůbec. V jiné situaci se nacházeli potomci odstoupivších hospodářů a sirotci, kteří postupně přecházeli z bývalého otcovského gruntu do čelední služby a odtud po několika letech nejčastěji do manželství. Pro syny a dcery podruhů byla služba běžnou a přirozenou

součástí života. Setrvali v ní zpravidla déle než děti sedláků, prošli více grunty a v souvislosti s čelední službou migrovali na větší vzdálenosti. Čelední služba jako taková zažívala od počátku 18. století rozmach, který kulminoval na konci sledovaného období, tedy ve dvacátých a třicátých letech 18. století, kdy se do ní každoročně zapojovaly více než tři desítky osob z rodin dynínských hospodářů i podruhů. Ukázalo se také, že překvapivě mnoho mladých mužů a žen vstupovalo do služby ve své vsi. Hlavním typem čelední služby byla pracovní činnost v rodinách usazených na poddanských nemovitostech, která dalece přesahovala počet lidí sloužících v panských dvorech a pomocníků úředníků vrchnostenské správy.

Co se týče rodin podruhů, mezi něž po vzoru poddanských soupisů počítáme i pastýře a osoby živící se výkonem některých řemesel na venkově, je zjevné, že migrace byla podstatnou a těžko odmyslitelnou součástí jejich života. Představovali daleko mobilnější skupinu než obyvatelé selských usedlostí. Nezřídka se v rychlém sledu přesunovali mezi několika navzájem dosti vzdálenými lokalitami. Byli to lidé, kteří se nacházeli takřka neustále v pohybu.

4.6 Odchody na vojnu

Při procházení třeboňských poddanských soupisů upoutá naši pozornost zajímavý jev, jímž jsou odchody poddaných do armády habsburské monarchie. Podrobnější studium ukázalo, že se v rámci sledovaného období jednalo o poměrně rozšířený fenomén. Odvedenci nebyli ze soupisů vypouštěni, u jmen naverbovaných mužů se obraty „vzat na vojnu“, „dal se na vojnu“ či „na vojně“¹⁸⁸ objevovaly i několik desítek let po jejich nástupu k armádě.

Na první pohled proto roční soupisy poddaných především z druhé poloviny třicátých let 18. století působí dojmem, jako by se pro vojenskou kariéru rozhodla dobrá třetina dynínských mužů. Skutečnost, že jména odvedenců nebyla vypouštěna, pravděpodobně vedla na počátku 18. století ke vzniku nové praxe, jež spočívala v uvádění konkrétního roku odchodu na vojnu. Účelem změny zřejmě bylo zpřesnění evidence, jež by vrchnostenským úředníkům umožnilo bývalé poddané po uplynutí určitého času od jejich naverbování ze soupisů vyřadit. U osob, které se k armádě připojily před začátkem 18. století, však zůstala zachována stará forma zápisů bez konkrétního roku odchodu. Díky tomu se dva dynínští poddaní, manželé Šimon a Dorota Štěchovi, stali stálicemi soupisů

¹⁸⁸ Tamtéž (např. 1740).

z této vsi. Se železnou pravidelností se v nich objevovali od svého odchodu roku 1684 až do roku 1740. Tuto skutečnost ironicky glosoval i jeden z písařů, autor soupisu z roku 1728, jenž u jejich jmen pozměnil dosud opisovanou frázi „na vojně již dávno“¹⁸⁹ na formulaci „na vojně před sto lety“.¹⁹⁰

Vrchnostenští úředníci pochopitelně nemohli zaznamenávat další osudy lidí, kteří se připojili k armádě. Nemáme proto informace o jejich zařazení, případné účasti ve válečných kampaních, ba pochybnosti mohou panovat i o tom, zda se skutečně stali součástí některého pěchotního či jezdeckého útvaru. Jejich další působení tak vyvolává mnohé otázky, na něž neznáme odpovědi, ovšem už samotná teoretická možnost, že prostý poddaný z Dynína poznal při službě pod habsburským praporem například během válek o španělské dědictví značnou část Evropy, je velmi pozoruhodná. Stejně tak je pochopitelně možné, že od svého útvaru při první příležitosti zběhl či se stal obětí nepřátelských kulek během nevýznamné šarvátky.

Žádný z naverbovaných poddaných se ve sledovaném období nevrátil zpět do Dynína, nicméně tento údaj může být zkreslen tím, že velká část odvedenců odešla až v průběhu třicátých let 18. století, tudíž jejich návrat v epoše navazující na časový rámec této práce nelze vyloučit a je vcelku pravděpodobné, že se tak v některých případech skutečně stalo.

Před rozbořem jednotlivých případů odchodů k armádě stručně nastíním vojenské dějiny habsburské monarchie ve druhé půli 17. a první polovině 18. století.

4.6.1 Habsburská monarchie a evropské válečné konflikty v letech 1660 až 1740

Z rozhodnutí císaře Ferdinanda III. zůstala po skončení třicetileté války zachována stálá armáda, která byla určena především k ochraně jihovýchodní hranice habsburské monarchie. Roku 1663 se říše vložila do probíhajícího konfliktu mezi Osmany a Benátkami. Přes vojenské neúspěchy Turci vavvárským mírem udrželi nezměněný rozsah svého panství v Uhrách.¹⁹¹

Po vypuknutí povstání Imricha Thökölyho roku 1678 vstoupila do nové války s Habsburky i osmanská říše. Vojska *dědičného nepřítele křesťanského jména* oblehla roku 1683 Vídeň, město se však dokázalo ubránit. Armáda vyslaná na pomoc odříznuté Vídni

¹⁸⁹ Tamtéž (rok 1727).

¹⁹⁰ Tamtéž (rok 1728).

¹⁹¹ Bělna, Pavel – Kaše, Jiří – Kučera, Jan Pavel: *České země v evropských dějinách*. Díl II. 1492-1756. Praha 2006, s. 186-187.

svedla 12. září 1683 slavnou bitvu, v níž na hlavu porazila turecké voje.¹⁹² Tím začalo dlouhé období dobývání Uher z rukou Osmanů. Významnými okamžiky byla vítězství nad Turky u Moháče roku 1687 a u Zenty o deset let později. Válečná kampaň byla zakončena uzavřením míru v Srémských Karlovcích roku 1699, jímž získala monarchie většinu Uher, Sedmihradsko, Chorvatsko a Slavonii.¹⁹³

Uhry zůstaly i nadále neklidnou oblastí. Roku 1703 zde vypuklo stavovské povstání, v jehož čele stál František II. Rákóczi. Po osmi letech bylo ukončeno szatmárskou mírovou smlouvou. V letech 1715 až 1718 probíhala nová válka s osmanskou říší, v níž opět zvítězili Habsburkové.¹⁹⁴

Další konflikt na Balkáně vypukl roku 1737, byl však poznamenán habsburskými vojenskými neúspěchy. Císař byl nucen uzavřít s Turky nevýhodný mír, a ztratil tak většinu území, která byla získána během předchozí války.¹⁹⁵

Soupeřem Habsburků v západní Evropě se ve druhé půli 17. a první polovině 18. století stala především Francie. Hlavním konfliktem celé této epochy byla válka o španělské dědictví, která probíhala v letech 1701 až 1713. Přes několik výrazných úspěchů habsburských armád se nepodařilo dosáhnout jednoznačného vítězství a konflikt tak musel ukončit utrechtský mírový kongres.¹⁹⁶

Dalším velkým měřením sil byla válka o dědictví polské, která propukla roku 1733. Přes faktické vítězství habsburské strany monarchie ztratila část území v Itálii a Lotrinsko, konflikt ji navíc zanechal vyčerpanou a zranitelnou.¹⁹⁷

4.6.2 Obecné poznatky o odchodech dynínských poddaných do armády

První nápadnou skutečností, které si lze všimnout při studiu jednotlivých případů naverbování, je poznatek, že tento jev neprobíhal kontinuálně, nýbrž v určitých etapách či vlnách a největších rozměrů nabyl jednoznačně v průběhu třicátých let 18. století. Je nutno zdůraznit, že odchody nebyly záležitostí plošnou, která by stejnou měrou postihovala osedlé i podruhy či rodiny všech hospodářů. Jednalo se naopak o jev velmi asymetrický, jenž se obyvatel přibližně poloviny gruntů vůbec nedotknul, z jiné rodiny však během pěti

¹⁹² Bělina, Pavel a kol.: *Velké dějiny země Koruny české*. Sv. IX 1683-1740. Praha 2011, s. 11-15.

¹⁹³ Bělina, P. – Kašše, J. – Kučera, J. P.: *České země*, s. 187-188.

¹⁹⁴ Tamtéž. s. 190.

¹⁹⁵ Bělina, P. a kol.: *Velké dějiny*, s. 146-151.

¹⁹⁶ Bělina, P. – Kašše, J. – Kučera, J. P.: *České země*, s. 298-300.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 303-304.

let odešli na vojnu tři mladí mužové. Není také možné vyloučit, že řady habsburských pluků rozšířila i část poddaných, kteří z Dynína ve sledovaném období odešli, a tak v rámci naší typologie reprezentují odlišnou kategorii migrace. Konečně je třeba mít na paměti, že naverbování představuje typ prostorového pohybu, u něhož není možno určit další osudy osob a tedy ani konkrétní místo či místa, kde nadále působili.

Na základní otázku, kolik osob odešlo v průběhu celého sledovaného období z Dynína do armády, je možno odpovědět velmi snadno. Jednalo se dohromady o 22 jedinců. Toto číslo se může zdát vcelku zanedbatelné v porovnání s lidnatostí vsi, v níž se například roku 1740 přímo nacházelo více než 200 lidí. Domnívám se však, že odchody na vojnu zasahovaly do životů dynínských poddaných mnohem více, než by se mohlo zdát z prostého uvedení počtu odvedenců. Tuto cifru je totiž nutné uvést do náležitého kontextu. Jak už bylo řečeno, verbování do vojska představovalo jev z časového hlediska velmi asymetrický. Mezi lety 1661 a 1700 odešli pouze dva lidé, v dalším období, ohraničeném roky 1701 a 1730 už se však jednalo o šest osob, od roku 1733 do roku 1738, kdy došlo k naverbování posledních dvou mužů v rámci sledovaného období, pak počet rekrutů dosáhl čísla čtrnáct. Během pouhých několika let tak ves opustilo čtrnáct mladých lidí, což jistě představovalo poměrně podstatný zásah do jejího života. Domnívám se, že zvýšená míra odchodů na vojnu představovala ve třicátých letech 18. století nejvýraznější rys migrace dynínských poddaných a zároveň propůjčovala tomuto období punc jisté výjimečnosti, neboť změnila praxi předchozích desetiletí, během nichž představoval odchod obyvatel vesnice do habsburské armády cosi neobvyklého, co se nemuselo opakovat po dobu deseti či dvaceti let.

Rozhodnutí stát se vojákem, které bylo ve třicátých letech 18. století mezi dynínskými muži tak oblíbené, jistě poznamenalo i životy jejich příbuzných, kteří zůstali ve vsi. Je nutno podotknout, že roku 1740 se v Dyníně nacházelo jedenáct usedlostí, jejichž obyvatelé zakusili předchozí odchod členů svých rodin na vojnu, přičemž plných osm z nich bylo postiženo exodem, který proběhl ve třicátých letech. Pro srovnání uvádím, že zde bylo také čtrnáct gruntů, jejichž obyvatelé se ochotou šířit slávu habsburské monarchie na evropských bojištích nevyznačovali a tudíž řady armády nerozšířili. Pokud připočteme i pět podružských rodin, které byly verbováním také zasaženy, je při jistém zjednodušení možno prohlásit, že odchody na vojnu se ve větší či menší míře nepřímo dotkly zhruba poloviny dynínských poddaných.

Po stručném přiblížení rozsahu odchodů do armády je nutno si položit otázku, jakého pohlaví byly osoby, které ves z tohoto důvodu opouštěly. Odpověď není

překvapivá, neboť se v drtivé většině jednalo o svobodné muže, ona příslovečná výjimka se však najde i zde. Má podobu jediné ženy, která se na cestu nevydala sama, ale ve společnosti svého muže. Konkrétně se jednalo o Dorotu Štěchovou, která společně se svým manželem Šimonem odešla roku 1684. Nemám v úmyslu vyvozovat z této skutečnosti žádné dalekosáhlé závěry, spíše ji uvádím jako určité potvrzení toho, že u raně novověkých armád nacházeli uplatnění nejen muži, ale také ženy.

Vzhledem k tomu, že počet dynínských poddaných, kteří se přidali k vojsku, dosahuje asi dvou desítek případů, domnívám se, že je účelné podrobit jejich individuální osudy krátkému rozboru, při němž budu postupovat po ose chronologické a zároveň podle jednotlivých rodin, z nichž noví branci pocházeli.

4.6.3 Jednotlivé případy odchodů na vojnu

Roku 1684 se k vojsku připojili manželé Šimon a Dorota, kteří předtím hospodařili na Štěchově gruntu. Byl to jediný manželský pár, který se rozhodl pro odchod k armádě, kromě nich nacházíme mezi odvedenci pouze svobodné muže. Byli také prvními, kteří se ke službě ve vojsku odhodlali. Manželé přišli do Dynína roku 1682 z nedaleké vsi Frahelž a usadili se na gruntu, který před třicetiletou válkou patřil hospodáři Vondrovi Štěchovi a jenž byl už od jejího začátku pustý. Od roku 1677 sice tuto usedlost obnovoval Pavel z Vítova gruntu, jeho záměr však přerušila smrt, po níž statek převzali Šimon a Dorota.¹⁹⁸ O důvodech, proč se rozhodli opustit poddanskou usedlost a připojit se armádě, můžeme podobně jako ve většině ostatních případů náhlých odchodů pouze spekulovat. Svou roli mohly kromě dobové situace, která byla ovlivněna porážkou osmanské výpravy u Vídně roku 1683 a jež se mohla současníkům jevit jako příznivá příležitost ke vstupu do vojska, sehrát i jiné okolnosti. Mám na mysli především obtíže spojené s obnovou dlouho opuštěné poddanské usedlosti a také smrt jediného dítěte, s nímž tento manželský pár do Dynína přišel. Jednalo se o malou dceru Alžbětu, která podle údajů uvedených v poddanských soupisech zemřela ve svých dvou letech v průběhu roku 1683.

Ze Štěchova gruntu pocházel i další odvedenec, který se roku 1736 připojil k vlně odchodů do armády. Byl to Matěj Štěch, který byl druhým synem bývalého hospodáře Matěje. Usedlost převzal roku 1718 Matějův starší bratr Jakub, jenž ji roku 1735 předal svému synovi Jiřímu. Matěj byl už od roku 1720 sirotkem. Předtím, než se rozhodl pro vstup do vojska, působil ve službách vrchnosti jako panský pěší. Bylo mu asi 34 let.

¹⁹⁸ PK Dynín I, fol. 128v-129r.

Asi dvacetiletý Jiří Tůma, který se dal na vojnu roku 1705, byl taktéž druhorozeným synem, po smrti svého otce roku 1699 navíc sirotkem. Na Tůmově gruntu hospodařil od roku 1702 Jiřího starší bratr Jakub, u něhož Jiří před svým odchodem pobýval.

Příklad Jiřího Tůmy mohl působit na sedmadvacetiletého Jana Vavrouška, jenž se na vojnu vydal o rok později. Před opuštěním vsi totiž pobýval na Tůmově gruntu, kde se ve stejné době zdržoval i Jiří. Jan byl třetím synem bývalého hospodáře Jiřího Vavrouška, který svou živnost roku 1691 předal Matějovi, jenž byl manželem Jiřího dcery Alžběty.

V poněkud odlišné situaci se nacházel Jiří, sirotek po blíže neurčené Alžbětě, jenž se narodil v Radonicích a roku 1707 přišel na grunt Martina Hlávky. V době odchodu do armády roku 1715 měl Jiří přibližně 18 let, v předchozím období dlouhodobě pobýval na Hlávkově usedlosti, v jejímž čele byl stále Martin Hlávka, který měl tři dcery, z nichž nejstarší byla sedmnáctiletá Veronika.

Čtyřicetiletý Matěj, první syn dynínského hospodáře Matěje Salaby, se nechal naverbovat roku 1724. Před svým odchodem pobýval ve službě na Kačerově gruntu v Dyníně. Staršího bratra následoval roku 1734 osmadvacetiletý Pavel, v té době nejstarší dítě přítomné na usedlosti Matěje Salaby, který přes svůj pokročilý věk pořád stál v jejím čele.

V jiném postavení se nacházel Karel, syn nebožtíka Václava tesaře, jenž se po smrti rodičů roku 1722 zdržoval u sedláka Hrubého v Dyníně. Karel měl v době vstupu do armády asi 24 let a v poddanských soupisech byl evidován mezi podruhy. Jeho starší sestra Alžběta byla roku 1724, tedy stejného roku, kdy se Karel odebral k vojsku, z třeboňského panství propuštěna.

Odchod dvou synů postihl rodinu podruha Pavla Lahůdky, která působila střídavě na obecní pazderně v Dyníně a v podružství na gruntu, v jehož čele stál Ondřej Lahůdka, Pavlův starší bratr. Roku 1730 se v armádě přidal Pavlův první syn, třicetiletý Jakub, jenž předtím sloužil ve lhotském dvoře. O šest let později ho následoval mladší bratr Vavřinec, jenž se před svým odchodem zdržoval na Býčkově gruntu v Dyníně. Impulzem k tomuto rozhodnutí mohla být smrt otce Pavla, k níž došlo roku 1735, svou roli mohl hrát i příklad staršího bratra.

Roku 1733 zahájil novou vlnu odchodů k vojsku sedmadvacetiletý Jan Sýkora, sirotek po hospodáři, jenž zemřel předchozího roku. V čele gruntu stanula dočasně vdova Kateřina, po níž usedlost převzal Janův starší bratr Václav. Právě tato událost mohla být jednou z příčin Janova rozhodnutí.

Roku 1734 k armádě zamířil dvacetiletý Jan, první syn Jana Pávka, podruha na hamru. Mladý Jan před svým odchodem působil v čelední službě v Třeboni. Stejněho roku se k vojsku přidal Matouš, sirotek po Vavřincovi pastýřovi, jenž se zdržoval u pastýře ve vsi Tuchonice. Přestože se tato obec nacházela více než osm kilometrů od Dynína, v poddanských soupisech byla rodina evidována v místě svého původního působiště. Matoušův otec Vavřinec zemřel roku 1726, po jeho smrti se zbylí členové rodiny vydali různými cestami. Vavřincův čtvrtý syn Matouš se zpočátku zdržoval u matky, jeho starší bratři Vít a Prokop zemřeli a další bratr Jakub byl už roku 1725 propuštěn z panství.

Nejvíce postihly odchody na vojnu ve třicátých letech grunt, na němž v inkriminované době hospodařil Pavel Kouba. K armádě se v rozmezí několika let postupně přidali tři z jeho čtyř mladších bratrů. Prvním byl roku 1734 osmadvacetiletý Matěj, jenž se před svým odchodem nacházel ve službě v nedaleké vsi Sedlíkovice, kam se odebral po čtyřech letech služby na různých selských usedlostech v Dyníně. Koubův grunt opustil poté, co se roku 1729 stal hospodářem jeho o rok starší bratr, už zmiňovaný Pavel. Svého sourozence následoval roku 1737 dvaadvacetiletý Jakub, o rok později se dal naverbovat také dvacetiletý Josef, jenž se doposud zdržoval u svého bratra hospodáře. Domnívám se, že kromě možného subjektivního přesvědčení třech bratrů o nepříliš optimistických vyhlídkách, které se před nimi jako před sirotky rýsovaly, pokud by zůstali v Dyníně, zde mohla působit snaha a touha napodobit staršího sourozence. Skutečností však zůstává, že Tomáš, v pořadí třetí z pětice bratrů, se pro vojenskou kariéru nerozhodl, naopak od roku 1738 pobýval na Koubově gruntu, kam se vrátil po předchozí službě u různých hospodářů ve vsi.

Roku 1735 rozšířil řady dynínských obyvatel, kteří se odebrali k vojsku Václav, jenž byl potomkem Jiřího Holého z Mazelova. Roku 1716 ho dynínský sedlák Václav Vojta přijal za vlastního, od té doby žil mladý přichozí na jeho gruntu, až roku 1734 odešel do služby na Vítovu usedlost ve vsi. V době jeho odchodu mu bylo kolem 27 let.

Roku 1736 se pro vojenskou službu rozhodl devatenáctiletý Matouš, jediný syn Matouše Frýda. Jeho rodiče se živili jako podruzi u různých dynínských hospodářů, sám Matouš působil v letech, které předcházely jeho odchodu, ve službě u sedláků ve vsi i v jejím blízkém okolí.

Následujícího roku se k habsburské armádě připojil Josef, starší ze dvou synů sedláka Matěje Hrubého. Josefovi bylo toho roku 19 let a dosud se zdržoval na otcově

gruntu. Jeho odchod zřejmě přišel vhod o dva roky mladšímu bratrovi Vavřincovi, jenž podle zápisu v pozemkové knize převzal usedlost a od roku 1743 na ní hospodařil.¹⁹⁹

Roku 1737 rozšířil řady habsburských vojsk Jiří, osmnáctiletý mladší syn Matěje, jenž hospodařil na gruntu, který před třicetiletou válkou patřil Pavlovi Štěchovi. Jiří dosud pobýval u svého otce, jenž následujícího roku předal usedlost svému staršímu synovi Ondřejovi, který se stal novým hospodářem.

Posledním dynínským poddaným, který ve sledovaném období opustil ves a vstoupil do armády, byl Martin, mladší syn Pavla, jenž hospodařil na Novákové gruntu.

4.6.4 Shrnutí

Ze stručného přehledu osob, které Dynín opustily kvůli vstupu do armády, vyplývá podle mého názoru značná rozmanitost a pestrost jejich předchozí osudů, postavení, rodinných situací i různorodost okolností jejich odchodu. Domnívám se, že k nim nelze přistupovat s tím, že se jednalo o ty členy venkovské společnosti, kteří nedokázali nalézt zdroj obživy či uplatnění, které by odpovídaly jejich představám, což by implikovalo, že odchod do armády byl v podstatě únikem z nouze. Nelze samozřejmě popřít, že tomu tak v některých případech být skutečně mohlo, ostatně z těchto 22 poddaných nebylo devět v okamžiku odchodu nejstaršími syny hospodáře v čele gruntu. To však rozhodně nelze prohlásit o všech sledovaných osobách. V uvedeném souboru 22 osob totiž najdeme kupříkladu tři muže, kteří naopak v době opuštění vsi byli nejstaršími syny hospodářského otce, pokud k nim připočteme i dva jedince, kteří byli hlavami dvěma dynínských selských rodin přijati za vlastní, dostaneme výsledný počet pěti osob, které by nebylo korektní označit za jedince bez perspektivy. Dalších šest odvedenců pocházelo z množiny podruhů, kteří se nacházeli v Dyníně a jeho blízkém okolí. V seznamu poddaných, kteří se přidali k armádě, nalezneme i jeden manželský pár.

Z hlediska věku při vstupu do vojska, pokud byl určitelný, byla sledovaná skupina dosti homogenní. Z velké části se jednalo o muže ve věku mezi 20 a 30 lety, výjimku představovalo pět osob ve věku 18 a 19 let, na opačném pólu pomyslné věkové škály se nacházel jeden muž ve věku 34 let. U jediného manželského páru nebyl v poddanských soupisech věk uveden, neboť ten se v případě hospodářů a jejich žen před počátkem 18. století neevidoval. Zajímavá je i skutečnost, že devět osob mělo v okamžiku odchodu na vojnu status sirotka, zatímco otcové jedenácti dalších stále žili a v mnoha případech i

¹⁹⁹ PK Dynín II, fol 255v.

hospodařili. Také se zdá, že pobyt mimo kruh rodiny mohl podporovat tendenci mladých mužů přiklonit se k vojenskému řemeslu, neboť zatímco přímo z usedlosti, na níž byla rodina usazena, odešlo k armádě osm lidí, zbylých dvanáct tak učinilo v době, kdy se nacházeli ve službě na jiném gruntu, v jiné vesnici či například ve vrchnostenském dvoře.

Co se týče polohy jednotlivých odchodů k armádě na časové ose, není možné než konstatovat, že v podstatě odpovídaly průběhu a trvání velkých válečných kampaní, jichž se habsburská monarchie ve druhé půli 17. a v první polovině 18. století účastnila. První dva poddaní se tak k vojsku připojili roku 1684, v době války proti osmanské říši, další menší vlna emigrace na počátku 18. století se časově zhruba shodovala s válkou o dědictví španělské, zatímco poslední, větší vlna odchodů se časově kryla s válkou o polské následnictví a novým konfliktem mezi habsburskou monarchií a osmanskou říší, které se odehrávaly ve třicátých letech 18. století. Jedná se o zajímavý doklad toho, jak velká mezinárodní politika vstupovala do každodenního života nižších vrstev raně novověké společnosti.

Otázka, které faktory rozhodovaly o tom, zda si konkrétní jedinec zvolil armádní službu či nikoliv, je dosti komplikovaná. Není pochyb o tom, že kromě vnějších vlivů svou roli hrály i velmi subtilní a obtížně postižitelné motivy subjektivní. Můžeme konstatovat, že k působení v armádě inklinovali spíše druhorození a mladší synové, kteří pravděpodobně nebyli příliš spokojeni s perspektivami svého budoucího života a uplatnění v případě, že by zůstali v Dyníně či jeho okolí. Je však třeba podotknout, že tento postup se v žádném případě nestal pravidlem, neboť i ve třicátých letech 18. století existovalo množství mužů, kteří se nacházeli v obdobném postavení jako odvedenci, přesto vesnici neopustili. Ostatně i desítky let předtím, než se armádní kariéra stala mezi mladými muži ve vsi módní záležitostí, nacházeli jejich předchůdci v Dyníně a jeho okolí uplatnění a uzavírali zde sňatky. Vzhledem ke konstantnímu růstu populace mohly mít odchody k vojsku na venkovskou společnost pozitivní vlivy a přispívat k jisté samoregulaci celého vesnického organismu.

K vojenskému řemeslu se přiklonil také nezanedbatelný počet mužů, kteří se nacházeli v postavení nejstarších synů hospodářů na dynínských gruntech. V jejich případě snad mohla kromě ostatních faktorů sehrát roli i jistá nedočkavost a touha převzít vedení poddanské usedlosti, k níž se dosavadní hospodáři nezřídka stavěli rezervovaně a odmítavě. Mladí muži mohli být ovlivněni i idealizovanými a romantickými představami o životě v armádě, mohli toužit po dobrodružném životě, či kalkulovali s jistotou obživy

v podobě pravidelně vypláceného žoldu. V rámci vsi a zvláště rodiny mohl silně působit příklad ostatních mužů a starších sourozenců, kteří se rozhodli pro vojenskou kariéru.

Poslední otázkou, na kterou se v rámci oddílu o odchodech poddaných k armádě krátce zaměřím, je problematika jejich funkce či pozice v habsburských vojenských šicích. Zkoumané prameny však poskytují minimum údajů pro její zodpovězení. Víme pouze, že Šimon a Dorota Štěchovi, kteří Dynín opustili roku 1684, poté působili u proviantních vozů, zatímco Karel, sirotek po Václavovi tesaři, se po vstupu do armády stal rejtarem, což byl dobový termín pro příslušníka kavalerie.

4.7 Lidé, kteří trvale odešli ze vsi a panství

Poslední ze základních kategorií migrace představují trvalé odchody ze vsi, potažmo z celého panství, při nichž poddaní většinou směřovali neznámo kam. Ačkoliv se dochovalo několik přibližných údajů o místě, kam se odebrali, písaři zpravidla pouze konstatovali, že dotyčný či dotyčná odešli. Tyto přesuny nebyly povoleny vrchnostenskou správou, ta však nemohla reálně udělat prakticky nic pro to, aby jim zabránila.²⁰⁰ Vzhledem k tomu, že ve zkoumaném období byly zaznamenány asi tři desítky případů migrace tohoto druhu, lze tvrdit, že přesuny ze strany vrchnosti nepovolené několikanásobně převažovaly nad migrací, která se děla s jejím svolením, neboť ta byla ve sledované epoše, alespoň v případě Dynína, skutečně výjimečná.

Mezi přesuny tohoto druhu záměrně nezapočítávám odchody, které byly učiněny v průběhu třicetileté války a v období po jejím skončení, neboť k nim došlo za specifických okolností a do poddanských soupisů byly zaznamenány retrospektivně se zpožděním i několika desítek let. Je o nich pojednáno na zvláštním místě v kapitole o situaci ve vsi na počátku zkoumaného období.

Necelé tři desítky případů nelegálního opuštění vsi a panství považuji vzhledem k délce sledované epochy za poměrně nízké číslo. Mezi osobami, které odešly, převažují podruzi. Je to logické už vzhledem ke způsobu života této kategorie poddaných, v němž hrála migrace obecně velkou úlohu. V poměru tři ku dvěma také převažovaly ženy nad muži a osoby svobodné nad lidmi, kteří se nacházeli v manželském svazku.

K útěku z panství přistupovali i velmi mladí lidé, například Dorota, nemanželská dcera podruhyne Markéty, odešla roku 1675 ze dvora Šaloun, kde předtím sloužila. V době tohoto skutku jí bylo kolem 15 let. Obdobně tomu bylo v případě třináctiletého Tomáše,

²⁰⁰ Srov. Č e c h u r a, Jaroslav: „*Do Moravy utekl, však on tam ale nezůstane.*“ K živelné migraci z jižních Čech na Moravu (1700-1750). Časopis Matice moravské 132, 2013, s. 43-81 (v tisku).

sirotka po dynínském sedlákově Tomáši Štěchovi, jenž do roku 1709 pobýval na gruntu svého otčima a poté se odebral neznámo kam.

Co se týká poněkud starších osob, odcházeli především muži ve věku do 30 let, vdovy a dcery po zemřelých podruzích. Impulzem k jejich rozhodnutí mohl být faktický rozpad podružské rodiny po smrti muže v jejím čele. Často docházelo k útěku poté, co daný jedinec určitou dobu pobýval mimo Dynín, většinou v některé z nepříliš vzdálených vesnic. Příčiny individuálních odchodů z panství pravděpodobně většinou pramenily ze subjektivních motivů, které je velmi nesnadné určit.

Ponekud větší šanci dešifrovat důvody útěku máme u osob, které stály v čele rodiny. Zaznamenal jsem tři takové případy. Prvním z nich byl odchod Jiřího Kačera, jenž byl v pozdějších soupisech uváděn také pod jménem Jan Kačer. Pravděpodobně roku 1713²⁰¹ opustil svůj dynínský grunt, na němž hospodařil teprve od roku 1708. Třicetiletý muž tehdy pojal za manželku Marianu, sedmnáctiletou dceru dosavadního hospodáře. O rok později se páru narodilo jediné dítě, syn Matěj. Syna i manželku zanechal Jiří při svém odchodu v Dyníně. Zdá se, že tento muž se nedokázal vyrovnat s tlakem, který s sebou přinášela pozice hospodáře v čele gruntu, svou roli snad sehrály i možné napjaté vztahy mezi Jiřím a výměnkářem Janem, otcem sedlákovy manželky. Je konečně také možné, že tento způsob života Jiřímu zkrátka nevyhovoval a útěk se mu jevil jako vhodný prostředek ke změně jeho životní situace. Souvislost s jeho odchodem může mít útěk mladého Martina Voláka, hlavy rodiny, jež se roku 1712 nacházela v podružství na Kačerově gruntu. Martin odešel hned následujícího roku a podle informací v příslušném poddanském soupisu se vydal na Moravu. Zanechal po sobě manželku Alžbětu s dcerou Voršilou. Oba muži se pravděpodobně nechtěli smířit s rolí v čele rodiny, kterou jim jejich dosavadní život přisoudil. Nepříliš harmonické soužití s manželem zase můžeme tušit v pozadí odchodu Doroty, ženy sedláka Jakuba, který hospodařil na Myškově gruntu v Dyníně, jenž byl před jeho příchodem pustý. Dorota se roku 1684 odebrala na Moravu, což přimělo Jakuba k postoupení usedlosti, následně se živil jako podruh.

Občas se k odchodu z panství odhodlala i některá z matek, někdy tak činily s poměrně malými dětmi. Roku 1718 utekla už zmiňovaná Alžběta Voláková i se sedmiletou dcerou Voršilou, kterou roku 1713 opustil manžel. Roku 1679 přišla do Dynína podruhyně Markéta Korbelová původem ze Slověnic i se svými dvěma dětmi, Annou a Jindřichem. Zatímco mladší chlapec zůstával u matky ve vsi, sedmnáctiletá Anna se

²⁰¹ Nelze přesně říci, zda se tak stalo roku 1712 či 1713, neboť poddanský soupis z roku 1712 se nedochoval.

nacházela v čelední službě v Kojákovcích. Hned roku 1680 však všichni tři odešli neznámo kam.

Jiná situace nastávala při odchodu celé rodiny. Byly zaznamenány celkem tři tyto případy, přičemž všechny se týkají osob v podružství. Roku 1677 opustili ves Bárta, podruh na Pávkově gruntu spolu s manželkou Rozinou, s nimi se na cestu vydali i manželé Vavřinec a Anna, kteří byli v podružství na Salabově gruntu. Oběma párům zemřely předchozího roku malé děti, což snad mohlo mít jistý vliv na jejich rozhodnutí odejít. Roku 1708 opustili vesnici Petr s manželkou Kateřinou a sedmiletou dcerou Voršilou, kteří se dosud nacházeli v podružství na Býčkově gruntu.

Z uvedených příkladů vyplývá, že trvalé odchody z Dynína a z třeboňského panství byly velmi závislé na individuálních rozhodnutích poddaných. Mnohdy je nesnadné či zcela nemožné určit konkrétní příčinu, impulz, jenž podnítil člověka k opuštění vsi a panství. V některých případech mohl být odchod poměrně razantním způsobem, jak učinit tečku za dosavadním životem. Pro toto řešení se mohl rozhodnout hospodář, jenž se obtížně vyrovnával s tlakem vyvíjeným na jeho osobu, stejně jako vdova po podruhovci či sirotek, kteří nebyli spokojeni se situací a prostředím, v němž se nacházeli, a v odchodu spatřovali prostředek k vytoužené změně. Nemůžeme pominout ani specifické faktory, mezi něž lze zařadit například přání některých jedinců poznat svět.

V každém případě však útky z panství představovaly jev svým rozsahem nepříliš významný. Odchody nedosáhly masového měřítka, neohrožovaly podstatu venkovského života, kterou byla zemědělská výroba. Ve dvou případech, kdy jejich vlivem došlo k narušení schopnosti zbylých obyvatel selské usedlosti udržovat grunt v provozu, se ihned našly rodiny, jež uprchlé osoby nahradily. Velká většina poddaných, kteří se nacházeli v situacích srovnatelných s postavením migrantů, se s nimi vyrovnávala odlišnými způsoby a k útěku se neuchylovala. I když pozorujeme jistý nárůst počtu odchodů zejména v prvním desetiletí 18. století, rozsahem není srovnatelný s vlnou vstupů do armády, která nastala o dvacet let později.

4.8 Lokality spojené s migrací dynínských poddaných

Účelem této krátké kapitoly je nastínit přibližný katalog míst, která se v poddanských soupisech vyskytují v souvislosti s migrací dynínských poddaných, ať už se jedná o lokality, odkud lidé do vsi přicházeli, vsi, kde obyvatelé Dynína konali čelední službu a působili v podružství, či místa, kam lidé z Dynína odcházeli. Tento přehled je

přibližný nikoliv proto, že bych si snad nesestavil přesný seznam všech lokalit, na které jsem v soupisech narazil, ale proto, že považuji za zbytečné podrobně reprodukovat. Domnívám se totiž, že metoda seskupení několika sídel, které tak vytvoří pomyslnou širší oblast, následné popsání její polohy vůči Dynínu a rekapitulace významu, který měla pro migraci dynínských poddaných, dokáže celou problematiku osvětlit lépe než prostý seznam identifikovaných lokalit.

Na prvním místě je třeba uvést samotnou ves Dynín. Je nutné si uvědomit, že značná část přesunů se odehrávala v rámci vesnice mezi jednotlivými grunty a rodinami, místní poddaní mezi sebou uzavírali množství sňatků a do Dynína směřovala i významná část těch, kteří odcházeli do čelední služby.

Důležitou úlohu sehrávala sídla, která ležela v okruhu zhruba pěti kilometrů kolem Dynína. Do této skupiny řadím vsi Bošilec, Horusice, Sedlíkovice, Pelejovice, Neplachov, Mazelov, Lhotu, Záblatí, Ponědraž a Ponědrážku. Tvořily oblast, která představovala pro dynínské poddané migrační ohnisko. Mezi těmito sídly a Dynínem se odehrávala značná část sledovaných přesunů, probíhala zde většina odchodů do čelední služby, sňatky mezi lidmi z těchto lokalit a z Dynína byly rovněž hojné.

Spíše periferní oblast představovala skupina vesnic ve vzdálenosti zhruba osmi kilometrů východně od Dynína. Spadají sem lokality Frahelž, Vlkov, Val, Klec, Kolence a Novosedly nad Nežárkou. Vzájemné kontakty mezi těmito sídly a Dynínem nebyly příliš intenzivní, ačkoliv nacházíme několik případů odchodů dynínských poddaných do čelední služby k hospodářům těchto vsí.

Na jihovýchod od Dynína se rozkládalo další seskupení obcí tvořené Lomnicí nad Lužnicí, Lužnicí, Smržovem, Přesekou, Dunajovicemi a Horními i Dolními Slověnicemi. Tato oblast byla důležitá především proto, že tvořila spojnici Dynína s centrem panství, Třeboní. Také vzájemné kontakty můžeme označit za docela intenzivní.

Samostatnou zmínku si zaslouží Třeboň, ústřední bod celého dominia, která leží ve vzdálenosti cirká 17 km od Dynína. Do Třeboně mířilo nezanedbatelné množství dynínských poddaných, kteří vstupovali do čelední služby u místních obyvatel, především však nacházeli uplatnění u úředníků vrchnostenské správy. V této souvislosti je třeba zmínit i dvě vzdálená sídla, jež se v soupisech v souvislosti s Dynínem také vyskytla, byť ojediněle. Jedná se o Toužetín a Postoloprty, správní centra, kam byli ve dvou případech vysláni poddaní původem z Dynína. Stalo se tak po několika letech působení u vrchnostenské správy v Třeboni. Jedná se mimochodem o nejvzdálenější přesně určené

lokality, o nichž víme, že v nich dynínští poddaní pobývali. Toužetín od Dynína dělí 141 kilometrů, Postoloprty pak 151 kilometrů.

Další oblastí, která se týkala migrace dynínských obyvatel, byla skupina vesnic na jih od linie Třeboň – České Budějovice. Ze Zvíkova, Zalin, Branné či Cepu pocházeli někteří mužové a ženy, kteří vstoupili v manželský svazek s lidmi z Dynína.

Střediskem oblasti, která ležela ve vzdálenosti asi osmi kilometrů jihozápadně od Dynína, byla obec Ševětín, kterou doplňovaly další osady: Vitín, Drahotěšice, Poněšice a Vlkov. Sousedila s nimi trojice vsí Kostelec, Purkarec a Líšnice, kde působily některé podružské rodiny evidované v dynínských soupisech.

Rozsáhlé území na severozápad od Dynína bylo charakteristické velkou hustotou sídel, jeho osu tvořila spojnice obcí Dolní Bukovsko, Bzí a Žimutice. Kromě nich sem patří například vsi Radonice, Hvozdo, Popovice, Tuchonice, Pořeňany, Horní a Dolní Kněžeklady, Štipoklasy, Sobětice, Hartmanice a Zálší. Jádrem oblasti leželo přibližně ve vzdálenosti osmi kilometrů od Dynína. Jednalo se o region, kde působilo několik podružských rodin z Dynína, především v roli pastýřů.

Poslední pomyslná migrační oblast se rozkládala na sever od Dynína a byla tvořena Veselím nad Lužnicí, Mezimostí, Žišovem, Borkovicemi, Svinami a Kunderaticemi. Dále na sever, asi ve vzdálenosti 15 kilometrů od Dynína, pak ležely obce Vlastiboř a Svinky.

V poddanských soupisech se pochopitelně setkáváme i s dalšími vzdálenějšími lokalitami, jejich výskyt je však ojedinělý a souvisí takřka výhradně s migrací v průběhu třicetileté války a v době krátce po jejím skončení. Namátkou můžeme jmenovat Soběslav, Horažďovice, Kutnou Horu či Prahu, která však měla v některých případech spíše indikovat přibližný směr, jímž se někteří z poddaných při svém odchodu z panství ubíral.

Lze konstatovat, že oblast, v níž ležela sídla, s nimiž udržoval Dynín migrační kontakty, byla značně asymetrická. Kromě okruhu, jenž zahrnoval vsi ve vzdálenosti do pěti kilometrů od Dynína a v němž byla migrace nejvíce intenzivní, tato oblast vybíhala směrem na severovýchod k Veselí nad Lužnicí, ve směru severozápadním tvořily její hlavní body Dolní Bukovsko, Bzí a Žimutice, ve směru jižním a jihozápadním pak byla její osou Lomnice nad Lužnicí a Třeboň. Naopak jen minimální kontakty byly udržovány se sídly, jež ležely na jihozápad od Dynína zhruba v oblasti mezi Ševětínem a Českými Budějovicemi.

4.9 Srovnání informací z poddanských soupisů s údaji pozemkových knih a matrik

Jelikož poddanské soupisy obsahují množství informací o životě venkovské společnosti i hospodaření na selských gruntech, přímo se nabízí možnost srovnat jejich údaje s těmi, které poskytují další hlavní prameny, vypovídající o raně novověkém venkově, tedy především pozemkové knihy a matriky.

Třeboňské poddanské soupisy jsou cenné mimo jiné díky tomu, že byly kontinuálně vedeny už od roku 1661. Mají tak určitý náskok oproti matrice fary Bošilec, jež byla založena až roku 1674.²⁰² Co se však týče přesnosti a spolehlivosti některých informací, nemohou se poddanské soupisy s matrikami měřit. Mám na mysli především věkové údaje, jež v soupisech často absentují, v mnoha případech jsou pouze přibližné, zaokrouhlené a zatížené chybami vzniklými při opisování. Kvůli poněkud dvojznačnému způsobu značení úmrtí osob mohou vzniknout nejasnosti, které odstaní až srovnání s údaji matrik. Jména některých dětí byla navíc do soupisů doplňována i se zpožděním několika let. Matriky představují důležitý komplementární pramen, jenž může kromě upřesnění především věkových údajů doplnit například i informace o místě původu některých aktérů svatební migrace, které v poddanských soupisech někdy absentovaly. Přesto se domnívám, že pro studium migrace, zvláště některých jejích druhů, jsou poddanské soupisy obecně lepším pramenem než matriky.

Jiná situace nastane při porovnání údajů z poddanských soupisů se zápisy v pozemkových knihách. Zde naopak roční soupisy vystupují v roli dokumentů, které jsou mnohdy přesnější a realitu hospodaření na poddanských usedlostech zachycují lépe než pozemkové knihy. Uvedu zde dva příklady, na něž jsem při komparaci obou těchto pramenů narazil.

Obě dvě tyto ukázky souvisí s rodinou Býčkovou. Podle zápisu v pozemkové knize se roku 1650 stal vlastníkem dosud pustého Koubova gruntu Jiří Býček.²⁰³ Současně hospodařil na své původní usedlosti.²⁰⁴ Mohlo by se tedy zdát, že paralelně spravoval dva selské grundy. Když se však podíváme do poddanských soupisů z počátku šedesátých let 17. století, najdeme zde zmínku o Martinovi, sirotkovi po nebožtíku Frejlachovi. K jeho jménu je připojena poznámka „*podruh ve vsi*“.²⁰⁵ Na jiném místě nalezneme rodinu,

²⁰² SOA Třeboň, Sbírka matrik, FÚ Bošilec, kniha č. 1.

²⁰³ PK Dynín I, fol. 206v.

²⁰⁴ Tamtéž, fol. 8v-9r.

²⁰⁵ SOA Třeboň, Vs Třeboň, knižní archiv, sg. IB 5AU Nr. 1. (rok 1661).

v jejímž čele stála osoba, která je například roku 1665 charakterizována jako „*Martin po Frejlachovi na koubovském*“.²⁰⁶ Domnívám se, že na Koubově gruntu ve skutečnosti hospodařil právě Martin, který byl současně podruhem Jiřího Býčka, vlastníka usedlosti.

Další zajímavá situace se vyskytla na přelomu 17. a 18. století přímo na Býčkově gruntu. Po smrti Jiřího Býčka zde od poloviny sedmdesátých let hospodařil jeho syn Václav, o čemž nás informují poddanské soupisy i příslušná pozemková kniha.²⁰⁷ Další změna majitele nemovitosti nastala podle pozemkové knihy po smrti Václava roku 1705, kdy na otcovo místo nastoupil jeho stejnojmenný syn. Informace z poddanských soupisů nám však předkládají odlišný příběh. Václav Býček podle nich předal vedení gruntu svému mladému synovi nedlouho po smrti své manželky Evy, k níž došlo roku 1689. Václav mladší se následujícího léta oženil s Juditou ze vsi Sviny a stanul v čele usedlosti. Václav starší se v soupisech po několik dalších let neobjevuje, což bylo pravděpodobně způsobeno chybou písaře. Mladému páru se v rychlém sledu narodili tři synové, všichni však do roku 1694 zemřeli. To mělo pravděpodobně na Václava a Juditu neblahý vliv. Od roku 1696 se proto v čele gruntu objevuje „*Václav Býček vdovec*“,²⁰⁸ kdežto „*Václav syn jeho*“²⁰⁹ se podle soupisů zdržoval při otci. Tak tomu bylo až do roku 1705, kdy starý hospodář odešel na výměnek a nemovitost podruhé předal synovi.

Tyto příklady ukazují, že poddanské soupisy mohou přispět k přesnější rekonstrukci dění na selských usedlostech a odhalit i některé způsoby, jimiž se tehdejší lidé mohli vyrovnávat s nepříznivými situacemi v rodině i v chodu hospodářství. Při studiu venkovské společnosti a zvláště při zkoumání problematiky migrace by podle mého názoru měly mít hlavní úlohu údaje získané z poddanských soupisů, které badatel následně konfrontuje a doplní informacemi z pozemkových knih a matrik.

²⁰⁶ Tamtéž (rok 1665).

²⁰⁷ PK Dynín I, fol. 9v-11v.

²⁰⁸ SOA Třeboň, Vs Třeboň, knižní archiv, sg. IB 5AU Nr. 1. (rok 1696).

²⁰⁹ Tamtéž.

5 Závěr

Předložená práce se pokusila o analýzu migrace obyvatel jihočeské vesnice Dynín mezi lety 1661 a 1740. Hlavním pramenem výzkumu byly poddanské soupisy třeboňského panství, z jejichž údajů byly rekonstruovány přibližné životní osudy dynínských poddaných. Na základě jejich srovnání jsem rozlišil pět základních typů migrace, které jsem popsal v analytické části práce. Snažil jsem se upozornit na značné rozdíly v chování jednotlivých poddaných a pokud to bylo možné, určit faktory a motivy, které mohly jedince vést ke konkrétním volbám prostorových přesunů.

Nejdříve je popsána migrace spojená se změnami majitele poddanské nemovitosti. Určil jsem dvě základní situace, které z pohledu prostorových pohybů obyvatel při předávání usedlosti nastávaly. Pozornost jsem věnoval i procesu obnovy vesnice v období zhruba do poloviny osmdesátých let 17. století, v němž hrály velkou roli rodiny podruhů. Popsal jsem některé mechanismy při předávání poddanských nemovitostí, například dočasné podružství budoucího vlastníka u stávajícího majitele gruntu nebo společné hospodaření dětí s ovdovělou matkou.

Druhým typem prostorových přesunů byly sňatkové migrace. Sledoval jsem, ze kterých oblastí proudili vlivem vstupu do manželství poddaní do Dynína a kam se naopak za novým životním partnerem vydávali dosavadní obyvatelé vsi.

Zkoumána byla i migrace související s nástupem do čelední služby a prostorové přesuny podružských rodin. Existovaly značné rozdíly mezi dětmi aktivních hospodářů, jež se do služby nevydávaly takřka vůbec, potomky výměnkářů a sirotky, kteří zpravidla oscilovali mezi setrváním na gruntu u jeho nového majitele a odchodem do čelední služby. Poslední skupinou byly děti podruhů, pro něž byla služba většinou běžnou součástí života. Krátce jsem se zabýval osudy několika žebráků a žebraček, kteří se v Dyníně ve sledovaném období vyskytli.

Předposledním popsáním typem migrace byl vstup do armády. Rozebral jsem individuální osudy všech více než 20 dynínských poddaných, kteří ve zkoumané době odešli k vojsku. Tento soubor byl velmi heterogenní a při rozhodnutí stát se součástí habsburské armády působilo množství různorodých faktorů. Odchody k vojsku nabyly značných rozměrů především ve třicátých letech 18. století.

Posledním z častěji zastoupených typů migrace byly odchody poddaných z Dynína i celého třeboňského panství. V průběhu celého sledovaného období byl jejich výskyt v podstatě výjimečný, s mírným nárůstem počtu případů zhruba po roce 1720. Obecně

vzato se však nejednalo o masově rozšířený jev. Mezi poddanými, kteří ves tímto způsobem opustili, existovaly podstatné rozdíly. Byli mezi nimi zaznamenáni mladí lidé, ženy s dětmi, hlavy rodin i jeden hospodář, který opustil svůj grunt.

Na počátku sledovaného období se v poddanských soupisech vyskytovalo mnoho bývalých obyvatel vesnice, kteří ji v průběhu a po skončení třicetileté války opustili. V době, kdy se situace na venkově postupně stabilizovala, se proměnily i podoby migrace. Obecně a velmi zjednodušeně lze prohlásit, že zatímco ubylo přesunů na velké vzdálenosti, docházelo k intenzifikaci migrací mezi Dynínem a jeho bližším okolím. Zhruba od přelomu 17. a 18. století se setkáváme s kontinuálním nárůstem počtu odchodů do čelední služby. Tento trend pokračoval až do konce sledovaného období. Výrazným rysem třicátých let 18. století byla vlna odchodů do armády, která patrně souvisela se zvýšenou poptávkou po nových rekrutech v souvislosti s konflikty, do nichž se habsburská monarchie v tomto období zapojila.

Oblast, v níž migrace probíhala, byla značně asymetrická. Mnoho přesunů včetně nástupů do čelední služby se uskutečnilo v rámci samotného Dynína, intenzivní byly také pohyby v rámci skupiny vsí, které Dynín obklopovaly. Část lidí odcházela do Třeboně, administrativního centra panství, kde vstupovali především do služeb vrchnosti.

Migrace závisela na množství proměnlivých a často subjektivních faktorů. Obecně lze prohlásit, že daleko pohyblivější byla kategorie podruhů, neboť podružské rodiny se nezdálo, že v rychlém sledu přesouvaly i mezi poměrně vzdálenými lokalitami. Existovali lidé, kteří se za několik let přemístili i o 100 kilometrů, kdežto někteří sedláci či selky za celý život neopustili rodný grunt. Zajímavé je, že dvěma nejvíce vzdálenými přesně určenými lokalitami, které navštívili obyvatelé Dynína, byla schwarzenberská správní centra, kam je vyslala samotná vrchnostenská správa.

Na základě studia třeboňských poddanských soupisů si dovoluji prohlásit, že migrace byla pro dynínské poddané přirozenou a samozřejmou součástí života. Pohyblivost byla pro tehdejší venkovskou společnost charakteristická, byť jednotlivé migrace většinou probíhaly na poměrně malé vzdálenosti a často se uskutečňovaly mezi různými usedlostmi v rámci jedné vesnice. Přesto existovaly osoby, které mohly mezi dvěma roky změnit místo svého působiště až o desítky kilometrů. Domnívám se, že absenci přesunů u některých jedinců je třeba chápat tak, že tito lidé zkrátka migrovat nepotřebovali nebo nechtěli, proto tak nečinili. Měli však možnost své rozhodnutí prakticky kdykoliv přehodnotit. Takřka vždy zde totiž existovala možnost migrovat, byť by se mělo jednat o migraci nepovolenou.

Bádání v poddanských soupisech mi přineslo mnoho okamžiků plných překvapení. Musím se přiznat, že jsem byl často zaskočen rozmanitostí životních osudů Dynínských, k nimž jsem postupem času získal jistou náklonnost a sympatie. To vše mě vedlo k přehodnocení názoru na role individuality, osobních rozhodnutí a vůle v životě prostého poddanského obyvatelstva pobělohorských Čech.

6 Seznam pramenů a literatury

6.1 Nevydané prameny

Státní oblastní archiv Třeboň

Okresní soud Lomnice

Pozemková kniha č. 38.

Sbírka jihočeských farních matrik

FÚ Bošilec, knihy č. 1-2.

Velkostatek Třeboň

sg. IA 5AU 13 (pozemková kniha z let 1611-1707).

sg. IB 5AU Nr. 1 (poddanské soupisy 1661-1740).

6.2 Vydané prameny

Chalupe, Aleš a kol. (edd.): *Tereziánský katastr český*. Svazek I. Praha 1964.

Kokošková, Zdena – Sedláčková, Helena – Zahradníková, Magda (edd.):

Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bechyňsko I-III. Praha 1997.

6.3 Literatura

Adamová, Karolina – Soukup, Ladislav: *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň 2010.

Antl, Theodor – Pekář, Josef: *Kojakovice*. Materiály k dějinám české vesnice. ČCH 7, 1901, s. 163-187.

Bělina, Pavel – Kaše, Jiří – Kučera, Jan Pavel: *České země v evropských dějinách*. Díl II. 1492-1756. Praha 2006.

Bělina, Pavel a kol.: *Velké dějiny zemí Koruny české*. Sv. IX 1683-1740. Praha 2011.

Bůžek, Václav a kol.: *Společnost českých zemí v raném novověku*. Struktury, identity, konflikty. Praha 2010.

Čáňová, Eliška: *K počtu far v Čechách v 17. a 18. století*. HD 18, 1994, s. 179-181.

Čáňová, Eliška: *Prameny k vývoji migrací v Čechách (17. a 18. století)*. HD 10, 1986, s. 145-160.

Č áň o v á, Eliška: *Soupis poddaných podle víry*. *Paginae Historiae* – Sborník SÚA v Praze, s. 69-81.

Č e c h u r a, Jaroslav – Č e c h u r o v á, Jana: *Mobilita v jedné české pobělohorské vsi: Pelejšovice 1650-1700*. In: K á r n í k, Zdeněk – Š t a i f, Jiří (edd.): *K novověkým sociálním dějinám českých zemí I. Čechy mezi tradicí a modernizací 1566-1848*. Praha 2007, s. 94-124.

Č e c h u r a, Jaroslav: „*Do Moravy utekl, však on tam ale nezůstane.*“ K živelné migraci z jižních Čech na Moravu (1700-1750). *Časopis Matice moravské* 132, 2013, s. 43-81 (v tisku).

Č e c h u r a, Jaroslav: *Broumovsko 17. století - neznámá kapitola evropské protoindustrializace*. HO 6, 1995, s. 223-228.

Č e c h u r a, Jaroslav: *Černínové versus Kysibelští*. Praha 2003.

Č e c h u r a, Jaroslav: *Člověčenství*. *Právně historické studie* 33, 1993, s. 33-52.

Č e c h u r a, Jaroslav: *Rolnictvo v Čechách v pozdním středověku. (Perspektivy dalšího studia)*. *Český časopis historický* 88, 1990, s. 465-498.

Č e c h u r a, Jaroslav: *Sex v době temna*. Třeboňsko v prvním století Schwarzenberků 1660-1770 (v tisku).

D u d á č e k, Karel – F i a l o v á, Ludmila – H o r s k á, Pavla – R é p á s o v á, Marie – S l á d e k, Miloš: *On Using the 1661-1839 Lists of Subjects of the Třeboň Dominion to Study the Age Structure of the Population*. HD 13, 1989, s. 59-124.

D v o r s k á, Petra – H a l í ř o v á, Martina: *Soupis poddaných panství Choltice z roku 1700*. In: V o r e l, Petr (ed.): *Práce studentů semináře "Metodika výzkumu a interpretace písemných pramenů regionálních dějin"*. Pardubice 2005, s. 31-84.

D y k y j o v á, Dagmar: *Třeboňsko. Příroda a člověk v krajině pětileté růže*. Třeboň 2000.

F i a l o v á, Ludmila a kol.: *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha 1996.

F i a l o v á, Ludmila: *Mobilita obyvatelstva ve farnosti sv. Kříže v Praze v polovině 18. století*. HD 30, 2006, s. 243-259.

G r u l i c h, Josef – M a t l a s, Pavel: *Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (Jižní Čechy, 17.-18. století)*. ČL 96, 2009, s. 1-34.

G r u l i c h, Josef – Z e i t l h o f e r, Hermann: *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*. HD 22, 1998, s. 79-105.

G r u l i c h, Josef: „*Milostivý císař*“ v očích venkovské společnosti. *Historický obzor* 17, 2006, s. 173-181.

G r u l i c h, Josef: *Dědická praxe a migrace na jihu Čech v 17. a 18. století*. HO 15, 2004, s. 36-45.

G r u l i c h, Josef: *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*. JSH 63, 1994, s. 44-54.

G r u l i c h, Josef: *Migrace městského a vesnického obyvatelstva: farnost České Budějovice 1750-1824*. České Budějovice 2013.

G r u l i c h, Josef: *Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17. až 18. století*. In: B ů ž e k, Václav – D i b e l k a, Jaroslav: *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*. České Budějovice 2007.

G r u l i c h, Josef: *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva v jihu Čech v 16. až 18. století*. České Budějovice 2008.

- H a n z a l, Josef: *Pobělohorská rekatolizace v jižních Čechách*. Jihočeský sborník historický 48, 1979, s. 181-191.
- H á z a, Zdeněk: *Statistika osedlých a obyvatel na panství Sovinec v letech 1516 až 1681*. Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada historická 40, 1993, s. 23-49.
- H i m l, Pavel: *Vrchnost a venkované v myšlení poddanské společnosti na českokrumlovském panství v 17. a 18. století*. Opera historica 5, 1996, s. 639-660.
- H l a v a č k a, Milan: *Cestování v éře dostavníku: všední den na středoevropských cestách*. Praha 1996.
- H l e d í k o v á, Zdeňka – J a n á k, Jan – D o b e š, Jan: *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*. Praha 2007.
- H o f m a n n, Gustav: *Populace na sklonku 17. století*. Sborník archivních prací 41, 1991, s. 417-445.
- H o l u b o v á, Michaela: *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobruška od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*. HD 28, 2004, s. 111-155.
- H o n c, Jaroslav: *Roční spotřeba žita, chleba a jiných potravin v čeledních dávkách, deputátech, výměncích a špitálních dávkách v letech 1452-1845*. Ceny, mzdy a měna 10, 1968, s. 16-43.
- H o r s k á, Pavla: *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661-1820)*. HD 17, 1993, s. 131-152.
- J u ř í k, Pavel: *Jihočeské dominium*. Rožmberkové, Eggenbergové, Schwarzenbergové a Buquoyové v jižních Čechách. Praha 2008.
- K a l i s t a, Zdeněk: *Tvář baroka: poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. Praha 2005.
- K o l d a, Vlastimil: *Bošilecko*. Bošilec, Dynín, Lhota, Ponědrážka. České Budějovice 1998.
- K o s t l á n, Antonín: *K sociálním souvislostem utváření barokní mentality*. In: H o j d a, Zdeněk (ed.): *Kultura baroka v Čechách a na Moravě*. Praha 1992.
- K r e j č í, Marek: *Od kulturní krajiny k zemi nikoho*. Schwarzenberský patronát v 19. a 20. století. In: G a ž i, Martin (ed.) – B a d a l o v á, Marie: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice 2008, s. 127-138.
- K u b a č á k, Antonín: *Dějiny zemědělství v Českých zemích*. Praha 1992.
- M a u r, Eduard: *Problémy studia migrací v českých zemích v raném novověku*. In: G r u l i c h, Josef – M a u r, Eduard (edd.): *Dějiny migrací v českých zemích v raném novověku*. Historická demografie 30, 2006 (supplement), s. 7-18.
- M a l ý, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha 2010.
- M a t l a s, Pavel: *Shovívavá vrchnost a neukáznění poddaní?: hranice trestní disciplinace poddaného obyvatelstva na panství Hluboká nad Vltavou v 17.-18. století*. Praha 2011.
- M a u r, Eduard: *K postavení poddaných na českých komorních panstvích po válce třicetileté*. In: Sborník k 70. narozeninám doc. PhDr. Jaroslava Kašpara. Praha 1999.
- M a u r, Eduard: *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. Historická demografie (dále HD) 6, 1972, s. 40-58.
- M e l k e s o v á, Miroslava: *Geografický horizont křtů v polovině 17. století na Chýnovsku*. HD 30, 2006, s. 205-241.

- Mikulec, Jiří: *Poddanská otázka v barokních Čechách = Die Untertanenfrage im Barocken Böhmen*. Praha 1993.
- Pekař, Josef: *České katastry 1654-1789: se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním*. Praha 1932.
- Petráňová, Lydia: *Ke studiu oděvu lidových vrstev měst a venkova od 16. do poloviny 18. století v Čechách*. ČL 81, 1994, s. 201-216.
- Petráň, Josef – Petráňová, Lydia: *Rolník v evropské tradiční kultuře*. Praha 2000.
- Petráň, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/1*. Praha 1995.
- Petráň, Josef a kol.: *Dějiny hmotné kultury. II/2*. Praha 1997.
- Petráň, Josef: *Mikrohistorie aneb o nedějínách*. In: Klápště, Jan – Plešková, Eva – Zemlička, Josef (edd.): *Dějiny ve věku nejistot: sborník k příležitosti 70. narozenin Dušana Třeštika*. Praha 2003, s. 201-208.
- Petráň, Josef: *Poddaný lid v Čechách na prahu třicetileté války*. Praha 1964.
- Petráň, Josef: *Pohyb poddanského obyvatelstva a jeho osobní právní vztahy v Čechách v době předbělohorské*. ČSČH 5, 1957, s. 26-58.
- Petráň, Josef: *Příběh Ouběnic: mikrohistorie české vesnice*. Praha 2001.
- Petráň, Josef: *Rebelie: příběh jednoho týdne a dvou dní v březnu roku 1775*. Praha 1975.
- Petráň, Josef: *Středoevropské zemědělství a obchod v 16. a na počátku 17. století*. ČSČH 19, 1971, s. 355-380.
- Petráň, Josef: *Vývoj českých oradel za feudalismu*. Dějepis ve škole 1958, s. 387-395.
- Petráň, Josef: *Zemědělská výroba v Čechách v druhé polovině 16. a počátkem 17. století*. Praha 1963.
- Petráň, Josef: *Zemědělské nářadí poddaných v Čechách koncem 16. a na začátku 17. století*. Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 3, 1958, s. 5-54.
- Profoús, Antonín – Šmilauer, Vladimír – Svoboda, Jan: *Místní jména v Čechách: jejich vznik, původní význam a změny*. I. díl A-H. Praha 1947.
- Pumpr, Pavel: *Beneficia, záduší a patronát v barokních Čechách: na příkladu třeboňského panství na přelomu 17. a 18. století*. Brno 2010.
- Raková, Svatava: *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*. ČČH 99, 2001, s. 569-588.
- Rameš, Václav: *Proměny schwarzenberského panství v Čechách*. In: Gaží, Martin (ed.) – Badalová, Marie: *Schwarzenbergové v české a středoevropské kulturní historii*. České Budějovice 2008, s. 25-39.
- Rapp, Francis: *Církev a náboženský život Západu na sklonku středověku*. Brno 1996.
- Robek, Antonín a kol.: *Národopis*. České Budějovice 1987.
- Robík, František: *Silnice v Čechách a jejich vývoj*. Praha 1938.
- Seligová, Markéta: *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*. HD 28, 2004, s. 55-109.
- Smetánka, Zdeněk: *Legenda o Ostojovi: archeologie obyčejného života*. Praha 2004.
- Smetánka, Zdeněk: *Život středověké vesnice: zaniklá Svídna*. Praha 1988.
- Spirhanzl-Žuriš, Jaroslav: *Staré jihočeské chalupy*. Praha 2006.
- Škabrada, Jiří: *Lidové stavby: architektura českého venkova*. Praha 1999.

- T i c h ý, Josef: *Ke kritice Soupisu obyvatelstva z roku 1651*. ČSPS 61, 1953, s. 118-121.
- V e l k o v á, Alice: *Proměny venkovské společnosti v letech 1700-1850*. In: ČČH 105, 2007, s. 809-857.
- V e l k o v á, Alice: *Staré ženy ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*. In: H o j d a, Zdeněk – O t t l o v á, Marta – P r a h l, Roman (edd.): *Vetché stáří nebo zralý věk moudrosti? Sborník příspěvků z 28. ročníku symposia k problematice 19. století*. Praha 2009.
- V o c e l k a, Karl: *Habsburská zbožnost a lidová zbožnost. (K mnohohrstevnatosti vztahů mezi elitní a lidovou kulturou)*. FHB 18, 1997, s. 225-240.

6.4 Elektronické zdroje

- 1st Military Survey*, Section No. 243, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>.
- 2nd Military Survey*, Section No. O_15_III, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>.
- Kreibichovy mapy krajů – Budějovický kraj – 1830*, Mapová sbírka Historického ústavu AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>.
- Müllerovo mapování*, mapový list 18, Historický ústav AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>.

7 Seznam obrazových příloh

Obr. č. 1: Mapa Dynína s blízkým okolím. Müllerova mapa Čech z roku 1720. (*Müllerovo mapování*, mapový list 18, Historický ústav AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>).

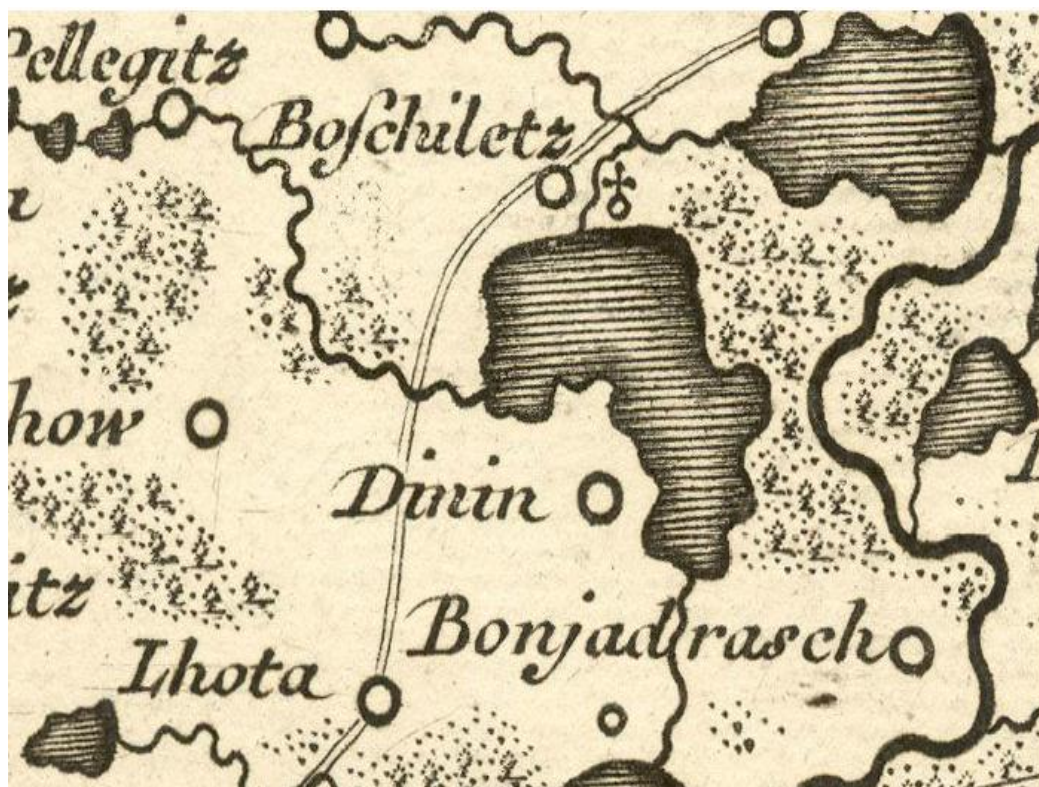
Obr. č. 2: Mapa Dynína a okolních vesnic. (*Mapa rybníční soustavy na třeboňském panství z roku 1779*. SOA Třeboň, Vs Třeboň, mapa č. 1, sg. IA Nro 1b).

Obr. č. 3: Dynín s Bošilcem a Neplachovem. I. vojenské mapování z let 1764-1768 a 1780-1783. (*1st Military Survey*, Section No. 243, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>).

Obr. č. 4: Poloha Dynína vůči Veselí nad Lužnicí, Lomnici nad Lužnicí, Dolnímu Bukovsku a Bzí. (*Kreibichovy mapy krajů – Budějovický kraj – 1830*, Mapová sbírka Historického ústavu AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>).

Obr. č. 5: Mapa okolí Dynína se zakreslenou silniční sítí. II. vojenské mapování (*2nd Military Survey*, Section No. O_15_III, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>).

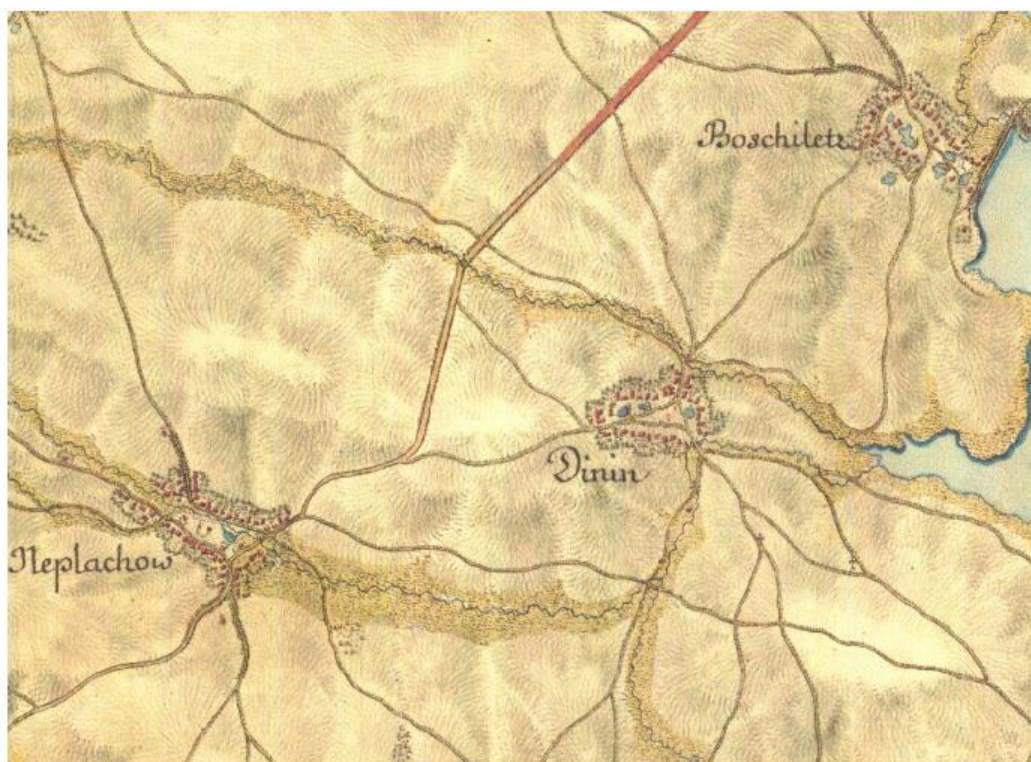
Obrazová příloha

Obrázek č. 1: Mapa Dynína s blízkým okolím. Müllerova mapa Čech z roku 1720.
(Müllerovo mapování, mapový list 18, Historický ústav AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>).

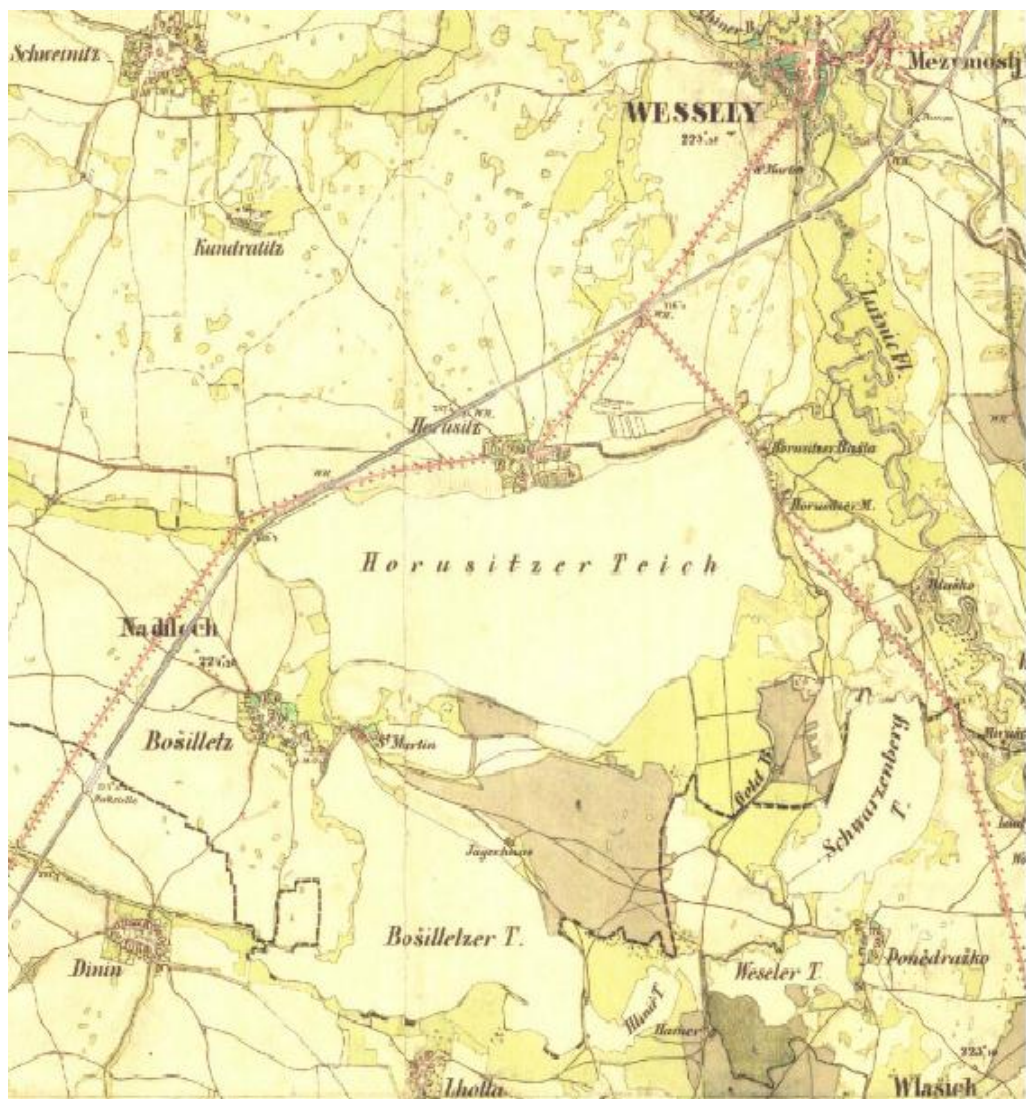
Obrázek č. 2: Mapa Dynína a okolních vesnic. (Mapa rybníční soustavy na třeboňském panství z roku 1779. SOA Třeboň, Vs Třeboň, mapa č. 1, sg. IA Nro 1b).

Obrázek č. 3: Dynín s Bošilcem a Neplachovem. I. vojenské mapování z let 1764-1768 a 1780-1783. (*1st Military Survey*, Section No. 243, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>).

Obrázek č. 4: Poloha Dynína vůči Veselí nad Lužnicí, Lomnici nad Lužnicí, Dolnímu Bukovsku a Bzi. (Kreibichovy mapy krajů – Budějovický kraj – 1830, Mapová sbírka Historického ústavu AV ČR - <http://www.hiu.cas.cz>).

Obrázek č. 5: Mapa okolí Dynína se zakreslenou silniční sítí. II. vojenské mapování (2nd Military Survey, Section No. O_15_III, Austrian State Archive/Military Archive, Vienna, Laboratoř geoinformatiky Univerzita J.E. Purkyně - <http://www.geolab.cz>, Ministerstvo životního prostředí ČR - <http://www.env.cz>).